

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ
НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 6

БЕОГРАД 1937 ГОДИНЕ

КЊИГА 4

LIX РЕДОВНИ САСТАНАК

НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 20 ЈУЛА 1937 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

ПРЕТСЕДНИК

СТЕВАН ЂИРИЋ

ПОТПРЕТСЕДНИЦИ

ФРАЉО МАРКИЋ, ВОЈКО Р. ЧВРКИЋ И РАДИСАВ ВУЧЕТИЋ

СЕКРЕТАР

НУРИЈА ПОЗДЕРАЦ

Присутни г. г. Министри: Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо; Министар без портфеља др. Шефкија Бехмен; Министар пољопривреде Светозар Станковић; Министар правде др. Никола Суботић; Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Ј. Цветковић; Министар трговине и индустрије др. Милан Врбанић; Министар шума и рудника Ђура Јанковић; Министар просвете Добривоје Стошовић; Министар финансија Душан Летица; Министар пошта, телеграфа и телефона др. Бранко Калуђерчић; Министар без портфеља Војислав В. Ђорђевић; Министар физичког васпитања народа др. Јосип Роговић.

ПОЧЕТАК У 10,30 ЧАСОВА

Пре дневног реда: 1 — Читање и усвајање записника LVIII редовног састанка;

2 — Саопштење о подношењу законског предлога Александра Лазаревића и другова, народних посланика, о предлогу закона о укидању тачке 8 § 33 Финансијског закона за 1937/38 годину и одбијање хитности;

3 — Саопштење о подношењу интерпелације народног посланика Васиља Костића на Министра унутрашњих послова о отварању пограничног саобраћаја између наше Краљевине и Краљевине Бугарске;

4 — Саопштење извештаја Министара о одговорима на интерпелације народних посланика;

5 — Саопштење захтева Министра правде за издавање суду народних посланика;

6 — Одговор Претседника Народне скупштине Стевана Ђирића на кратка питања народних посланика Ристе Грђића и Михаила Ђуровића.

Говорници: Александар Лазаревић, Министар просвете Добривоје Стошовић, Ристо Грђић, Михаило Ђуровић, др. Јанко Баричевић (изјава у име Југословенског клуба), Ми-

нистар социјалне политике и народног здравља Драгиша Ј. Цветковић, Војислав Лазич (о повреди Пословника), Претседник Народне скупштине Стеван Ђирић (дванаест пута).

Дневни ред: Наставак претреса у начелу извештаја Одбора за проучавање предлога закона о Конкордату између Свете Столице и Краљевине Југославије, потписаном у Ватикану 25 јула 1935 године.

Говорници: Др. Коста Кумануди, Никола Прека (изјава у име Народног радног клуба), Претседник Народне скупштине Стеван Ђирић, Артур Махник, Јосип Цветић, др. Милован Грба, Љубомир Јовановић, Потпретседник Народне скупштине Фрањо Маркић (четири пута), Јоца Кашанин, др. Јанко Баричевић (ради личног објашњења), др. Стеван Бубић, Потпретседник Народне скупштине Војко Р. Чвркић (пет пута), Карло Гајшек, Бранко Добросављевић, Марко Ружичић, Милинко Милутиновић, Потпретседник Народне скупштине Радисав Вучетић (два пута).

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, имам част отворити LIX редовни састанак Народне скупштине. Молим господина секретара, да изволи прочитати записник претходног састанка.

Секретар Нурија Поздерац прочита записник LVIII редовног састанка.

Претседник Стеван Ђирић: Има ли ко од господe народних посланика какву примедбу на записник? (Гласови: Нема!) Примедаба нема, записник је примљен. Изволите чути један законски предлог за који се тражи хитност.

Секретар Нурија Поздерац (саопштава): Г. Александар Лазаревић и другови, народни посланици, подносе Народној скупштини на решење предлог Закона о укидању тачке 8 § 33 Финансијског закона за 1937/38 годину и траже да се огласи за хитан. (Види прилог).

Претседник Стеван Ђирић: Има реч народни посланик г. Александар Лазаревић да образложи хитност законског предлога.

Александар Лазаревић: Господо народни посланици, ја сам са својим друговима поднео овај законски предлог са ових разлога: Ова одредба тачке 8 § 33 Финансијског закона за 1937/38 годину на првом месту у колизији је са члановима 4 и 21 Земаљског Устава, што је по постојећим правним принципима немогућно и недопуштено. Устав је основни закон, према коме се сви остали закони морају равнати.

Међутим, наоко је у члану 4 Устава казано да су сви грађани пред законом једнаки, ипак је према учитељицама народних и домаћичких школа, као и забавиљама у погледу склапања брака учињена једна велика неправда. Наиме, њима је забрањено ступање у брак са лицем које није учитељ народних школа. То значи да све учитељице не могу имати она права која имају сви остали грађани ове земље по члану 4 Устава.

Ова одредба тачке 8 § 33 Финансијског закона за 1937/38 годину поред тога што је противуставна она долази и у сукоб са моралом уопште.

Пре свега, по црквеним прописима један свештеник не би могао извршити чин венчања, ако би му једна учитељица казала да не ступа у брак са дотичним учитељем по својој вољи, већ по сили тачке 8 § 33 поменутог Финансијског закона. То значи, да за свету цркву ова одредба не може имати важности, већ је потребно да учитељица даде свој пристанак по својој слободној вољи. А сада настаје питање да ли може бити слободне воље онде, где закон забрањује учитељици да се слободно изјашњава у погледу избора свога брачног друга. Ту слободне воље уопште нема, а када нема слободне воље онда ту нема ни брака.

Даље, као последица овог законског прописа наступиће већи број дивљих бракова. Онај број учитељица који не би могао да се уда за учитеље, биће принуђен поменутом одредбом Финансијског закона да ступа у дивље бракове због тога, што јој имовно стање њеног изабраника не допушта да иде из државне службе и да са њим склапа брак. Па зар ни оваква неминовна ситуација не би била у сукобу са јавним моралом?

Напоследку, када је Устав чланом 21 институцију брака ставио под заштиту државе, и када се зна да се брак не може склопити без сагласне и слободне воље супружника, онда је јасно да је поменута одредба Финансијског закона у сукобу и са овим чланом Устава, што ни у ком случају не би могло и не би смело да буде.

Приликом доношења тачке 8 § 33 Финансијског закона за 1937/38 годину законодавац је имао у виду као једини главни разлог тешку покретљивост учитељица које нису удате за учитеље, од чега би трпела штету сама служба. А ми се питамо да ли би нешто било боље када би се једна учитељица домаћичке школе, или једна забавиља удала за учитеља у месту где таква учитељица или забавиља не би могла да службује. Ништа ту боље не би било. Настале би исте тешкоће око премештања као и кад би те исте учитељице биле удате за неучитеље, те из овога може се извести да законодавац поменутом одредбом Финансијског закона ни најмање није постигао свој циљ, док јавни морал због овог противуставног законског прописа трпи велику штету.

Са ових разлога молимо Народну скупштину да наведени предлог закона огласи за хитан и даље по Закону о пословном реду у Народној скупштини поступи. (Одобравање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Реч има г. Министар просвете да се изјасни да ли прима хитност.

Министар просвете Добривоје Стошовић: Господо народни посланици, изврстан број господe народних посланика на челу са г. Александром Лазаревићем поднели су Народној скупштини предлог закона за укидање тачке 8 § 33 Финансијског закона за 1937/38 годину и траже да се исти законски предлог огласи за хитан.

Вама је позната, господо, та законска одредба са којом сте се упознали приликом буџетске дебате у Народној скупштини у току фебруара и марта месеца ове године. Ова законска одредба регулише питање даљег службовања у учитељској служби оних учитељица народних школа које буду ступиле у брак са лицем које није учитељ народних школа. Та законска одредба ступа на снагу 1 августа текуће године.

У свом експозеу, приликом буџетске дебате у Сенату, ја сам довољно дао образложења о нужности и оправданости ове законске одредбе у интересу саме службе и редовне наставе у народним школама. Ова по изгледу строга мера није ништа ново у нашем школском законодавству. Њу је садржавао закон о народним школама у Краљевини Србији до 1904 године. Таква је одредба постојала у Хрватској до 1914 године, а у Босни и Херцеговини до ослобођења. Обнављање ове одредбе траже интереси народне школе, јер учитељице удате за неучитеље претстављају огромну сметњу за правилан размештај учитељског особља... (Чује се на левици: Учители се партиски премештају!)... и њихово питање у великој мери омета редовно одржавање наставе. Ако је муж слободне професије онда су овакве учитељице непокретне и ако врло често постоје јаки разлици да се оне преместе из односне средине. Ако је муж државни или самоуправни чиновник, онда сваки њихов премештај повлачи за собом и премештај жене учитељице. (Граја на левици). Ако се и такав премештај не може провести с разлогом што у новом месту нема довољан број учитељских лица, или што жена учитељица по годинама службе не испуњава законске услове за ново место, онда се оперише са фингираним боловањем, које често траје по годину и више, док за то цело време остају деца у њеном разреду без наставе. (Жагор и упадице са левице).

Претседник Стеван Ђирић: Молим госпoду народне посланике да не упадају господину говорнику у реч.

Министар просвете Добривоје Стошовић (наставља): Број оваквих учитељица које су на боловању није незнатан. (Један глас: Лекари им дају лажна уверења!). Да, има и таквих случајева, ви то врло добро знате. И како је тај број из дана у дан све већи, на штету наставе а, исто тако, и на штету брачне заједнице учитељица кад морају да живе одвојено од својих мужева, то се ова одредба показала као потпуно оправдана. (Један глас: А зашто их ви раздвајате од мужева?) Пратите ток мога говора па ћете видети да их ја не раздвајам! То се може доказати и статистиком. За време откако сам ја у Министарству просвете, затекао сам, може бити, преко 2 до 3.000 учитељских парова раздвојених од стране Министара просвете који су били пре мене, а за време наше владе ми смо успели да спојимо преко 1.500 учитељских парова. (Пљескање и одобравање). А оно што још нисмо успели досада да спојимо, спојићемо у току ове школске године. (Један глас: То их је раздвојио ранији Министар г. Корошец!). Није г. Корошец, него они који су после њега били на положају Министра просвете.

Најзад, госпoдо народни посланици, не треба губити из вида ни ту чињеницу да ће се одласком из службе таквих учитељица које су колико толико обезбедене удајом, створити могућност Министру просвете да упосли оне учитељице које већ 4 или 6 година чекају на упослење. (Пљескање и одобравање).

Госпoдо народни посланици, предлагач новог законског пројекта у своме образложењу тврди да је одредба тачке 8 § 33 Финансијског закона за 1937/38 годину противна члановима 4 и 27 Устава и да се том одредбом спречава учитељицама слобода опредељивања при ступању у брак, и тиме нарушава светиња брака. То, госпoдо, апсолутно не стоји. Госпoда су схватила ову законску одредбу тако као да она расправља питање брака и чини извесна ограничења у том погледу.

Међутим, то није предмет који расправља ова законска одредба и учитељицама народних школа и даље стоји на вољу и слободан избор са ким ће склопити брак. Овом се законском одредбом стварно хтело заштитити брачну заједницу, а тако и интересе службе, расправљајући само питање даљег опстанка у служби оних учитељица народних школа које буду склопиле брак са неучитељским лицима. Држава је позвана да штити интересе државне службе и отклања све оно, што би спречавало нормално вршење исте. Ако једна учитељица, свесна законских последица и престанка њене службе, жели склопити брак са лицем које није учитељ народне школе, она то чини слободним избором и са разлогом.

Најзад морам истаћи да извесна ограничења у погледу склапања брака постоје и у војсци с обзиром на њихов чин и имовно стање. Вама је познато да постоје и извесна ограничења у том погледу и за свештенички ред. И ове одредбе за г. г. официре и г. г. свештенике сматрају се сасвим оправдане и нико се истима не противи, па је неразумљиво зашто госпoда предлагачи новог законског пројекта виде неприродност и противустановност законске одредбе о даљем останку у служби учитељица

народних школа при склапању брака, који није у складу са интересима њихове службе.

Сматрајући да је одредба тачке 8 § 33 Финансијског закона за 1937/38 год. потребна и оправдана у интересу службе, и да је треба у пракси испробати и уверити се у њену целисходност, част ми је у име Краљевске владе изјавити, да тражену хитност овог законског пројекта не могу примити.

Претседник Стеван Ђирић: Госпoдин Министар просвете не прима тражену хитност. Према томе има Народна скупштина да одлучи. Госпoда народни посланици који примају тражену хитност нека изволе седети, а госпoда која не примају тражену хитност, нека изволе устати. (Већина устаје). Већина је устала, објављујем да тражена хитност овог законског предлога није прихваћена. За овај законски предлог биће изабран нарочити одбор.

Изволите чути интерпелације.

Секретар Нурија Поздерац (саопштава): Г. Васил Костић, народни посланик, упућује интерпелацију на г. Министра унутрашњих послова о отварању пограничног саобраћаја између наше земље и Краљевине Бугарске. (Види прилог).

Претседник Стеван Ђирић: Прочитана интерпелација упућена је надлежном г. Министру. Изволите чути извештаје г. г. Министара.

Секретар Нурија Поздерац (саопштава): Г. Министар саобраћаја извештава да ће на интерпелацију народних посланика г. г. Стјепаана Новаковића и другова — о градњи железничке пруге Варајдин—Копривница — одговорити кад се стави на дневни ред;

Г. Министар правде извештава да ће на интерпелацију народног посланика г. Мрављса Милана, коју му је доставио г. Претседник Министарског савета као надлежном, — о поступку државног тужиоца у Љубљани у вези са цензурисањем опозиционе штампе — одговорити чим прикупи потребне податке.

Претседник Стеван Ђирић: Прочитани извештаји примају се на знање. Изволите чути захтев г. Министра правде за издавање суду народних посланика.

Секретар Нурија Поздерац: (саопштава): Г. Министар правде тражи одобрење за продужење кривичног поступка противу народног посланика г. Комана Албина из §§ 307 и 310 Кривичног закона.

Претседник Стеван Ђирић: Прочитани захтев г. Министра правде биће упућен Имунитетном одбору.

Госпoдо народни посланици, пре прелаза на дневни ред имам част да одговорим на два кратка питања која су ми упутили г. г. народни посланици Ристо Грђић и Михаило Ђуровић. Пошто су ова питања у главном исте садржине, нека ми буде допуштено да прочитам обадва питања и да одговорим на оба, па ће онда добити реч госпoда народни посланици, да се по Закону о пословном реду изјасне јесу ли мојим одговором задовољни или не. Опростите што ћу читати мало спорије: питања су ми предата у последњем тренутку, а једно је још писано рукописом, па читајући га у целини пред вама први пут, мораћу и сам обратити пажњу на садржину.

Питање г. Грђића гласи:

„Господине Претседниче, ја сам јуче, 19 јула 1937 године, у 5 сати по подне пошао у друштву са народним посланицима г. г. Јовом Загорцем и Секулом Зечевићем, да присуствујем молепствију за оздрављење Њ. Св. Патријарха Српског г. Варнаве. (Узвици на левици: Живео!) У цркви смо затекли г.г. народне посланике др. Војислава Јањића и Живка Даниловића, са којима смо у друштву отстојали службу.

По завршетку молепствија кренула је из цркве литија на челу са Његовим Високопреосвештенством Митрополитом Доситејем, неколико Епископа и свештенством. Свештенство је било у орнату, како то црквеним прописима одговара.

На излазу из црквеног дворишта дочекао је литију велики број жандарма, па пропустивши један део исте, онај заостали део почео је да разгони палицама и кундацима, без икаквог милосрђа и без икаква разлога.

Црквеном портом се разлегао јак жена и деце, и ја сам, окамењен на оно што се догађа, остао у порти да видим шта ће даље бити.

Био сам очевидац нечувеног вандализма жандарма, који су насртали на голоруке људе, гонећи их не само по улици, него по црквеној порти, све до црквених врата.

Онај део литије, са свештенством на челу, био је измакао напред, а затим потиснут натраг према цркви. Том приликом је жандармерија ударала не само по публици, него и по свештеницима, епископима, па чак и по верским светињама и амблемима.

У једном моменту опазио сам како неколико људи носе свега крвавог једног свештеника у орнату. Сазнавши да је то изубијани и тешко повређени шабачки епископ г. Симеон... (Узвици на левици: Живео!) ... пошао сам заједно са г. Загорцем у Патријаршију и видео г. епископа како лежи сав обливен крвљу. Видели смо, том приликом, под ударцима палица унакажену митру, поломљене наочаре и искривљени крст, с којим је он покушао да заштити главу од удараца. Изиславши напоље срели смо нашег посланичког друга г. др. Војислава Јањића, са јасним траговима удараца по лицу, нарочито устима. Он нас је замолио да одемо у Скупштину и јавимо шта се ту догађа.

У томе моменту пришао нам је полициски шеф г. Јовановић и наредио нам да се одмах губимо. Ја сам се томе успротивио, да као народни посланик имам права да останем и видим шта се догађа, нашто је он почео да се дере и речима: „одмах их бришите“, наредио жандармима да нас растерају.

Нашавши се пред силом, ми смо се уклонили и дошли у Народну скупштину.

Ово што се догодило јуче у Београду, само је одблесак стања и узбуђења у целој земљи. Министар унутрашњих дела, да би угушио јавно мишљење, које је, у вези са доношењем Конкордата, који је пред Народном скупштином, јако напет, почео је да се служи средствима која могу не да духове смире, него да доведу до несреће.

Сматрајући да је Народна скупштина позвана да се стара о добру своје земље, ја сам слободан, Господине Претседниче, да Вас упитам следеће:

1) Да ли су Вам познати синоћњи догађаји и да ли Вам је познато, да се у нашој земљи ствара неподношљива атмосфера, која носи у себи опасност тешких догађаја?

2) Да ли Вам је познато, да је приликом синоћних догађаја повређен имунитет неколицине народних посланика па чак и да је један народни посланик истучен и изубијан од стране жандарма пао у постелеу?

3) Да ли верујете да је могуће, да Народна скупштина у тој незгодној ситуацији мирно и са пуно одговорности претресе једно од најкрупнијих питања нашег државног живота: Конкордат између наше државе и Свете Столице?

4) Да ли знате шта је руководило Краљевску владу да управо приликом претреса тог питања створи изванредно стање у престоници, забрањујући држање зборована и литија до месеца августа?

Молим Вас, Господине Претседниче, да и овом приликом изволите примити уверење о мом одличном поштовању.”

Питање народног посланика г. Михаила Ђуровића гласи овако:

„Господине Претседниче, Управа града Београда је забранила поворку коју је Архијерејски Намесник за град Београд заказао за 17 часова јуче. Поворка се ипак...” (Један глас са левице: Није то поворка, то је литија!)

Ја вам читам текст посланика г. Ђуровића, читам га онако, како га је он написао, а читам га пажљиво, јер га први пут читам.

„Поворка се ипак покушала одржати, јер је забрана савршено противзаконита, а побуде за одржање поворке су биле дубоко религиозног карактера и потекле од људи у чију се исправност и националност није смело посумњати.

Полиција је на покушај свештенства и народа да поворку одрже, грубо и варварски поступила. Било је и сцена правог богохуљења и оскрнављења црквених светиња од стране полиције. Сем тога и најбруталнијег злостављања црквених великодостојника.

Био сам лично сведок свега тога. Извесној господи народним посланицима, као и мени лично, догодило се да их полиција не само спречава у кретању, већ да их и брутализира и онда када је њихово присуство на лицу места могло бити само од користи за стишавање разјареног народа. Ти поступци представљају флагрантно гажење имунитетног права народних посланика, па ми је част умолити Вас, Господине Претседниче, за одговор:

Да ли сте вољни, у име Народне скупштине, уложити свој протест против оваквог поступања органа Управе града Београда према светињама црквеним, према високим великодостојницима православне цркве и према члановима овога Дома.

Молим Вас, Господине Претседниче, да изволите примити уверење мога дубоког поштовања.”

Господо народни посланици, питања која су нам постављена врло су осетљиве природе, и ја вас молим, господо, пре свега, да саслушате и мој одговор и одговор господе народних посланика, који су питања ставили, у потпуном миру. Ако нам је, господо, стало до тога шта је истина, онда морамо дати доказа томе на тај начин, што ћемо умети и штети свакога од господе говорника да саслушамо у миру. Ја сам још јуче, господо, на седници шефова група изјавио своју спремност да се

постављена питања у вези са јучерашњим догађајима потпуно и до краја испитају. Ја молим, господо, да схватите овај мој акт, да ја већ данас одговорам на ова питања, иако су ми у последњем тренутку постављена, тако да желим да Народна скупштина буде обавештена са свих страна о тим догађајима, па да онда сваки од госпoде народних посланика стекне своје уверење, без обзира на то да ли су догађаји приказани апсолутном објективношћу, или може бити субјективним гледањем на ствар. Ово нарочито наглашујем због тога, што није искључено субјективно приказивање ствари и молим вас да и тако приказивање ствари изволите саслушати на миру, да би сте могли тачно оценити, шта је истина, а шта се не слаже са истином. У том погледу ја ћу ићи тако далеко да ће, можда, она седница госпoде шефова група, коју су јуче замислили, бити непотребна, јер ће моћи сама Народна скупштина да реши то питање и да добије увид у те ствари у свој целини.

На прву тачку кратког питања г. Грђића, да ли су ми синоћни догађаји познати, — одговорам, да су ми познати по приказивању разних сведока и по аутентичном приказивању Управе града Београда. (Протести на левици и повици: То је тенденциозно! Приказивање Управе града је лажно!) Госпoдо, кад кажем, по аутентичном приказивању Управе града Београда, ту нема никакве тенденције, него само хоћу да кажем, да је то један званичан извештај, за који Управа града Београда гарантује! (Протести на левици и повици: Ту не може бити никакве гаранције!) Нисам ништа више хтео у мој израз „аутентично“ да унесем! Према томе, молим, госпoдо, нека Народна скупштина прво чује приказ јучерашњег догађаја онако како их госпoда народни посланици износе, а верујем да је сваки већ прочитао у данашњим новинама комунике Управе града Београда. (Гласови са левице: Тај је комунике лажан!)

Госпoдо народни посланици, ако је приликом синоћних догађаја повређен имунитет госпoде народних посланика, само се по себи разуме, то је мој одговор и на питање г. Ђуровића и г. Грђића, да ће Претседништво Народне скупштине тражити пуну сатисфакцију од оних, који су тај имунитет повредили.

На трећу тачку питања господина Грђића: да ли верујем да Народна скупштина у таквој атмосфери може мирно радити и саветовати се о једном тако важном закону, као што је Конкордат, — одговорам: да не само да верујем, него сматрам да је то њена дужност. Дужност је Народне скупштине да не да, да на њен рад утиче нико, него да госпoда народни посланици раде по својој савести. (Бурно плескање у центруму и на десници).

У вези са овим, госпoдо, имам част да одговорим и на четврту тачку питања: шта је руководило Краљевску владу да забрани држање зборова и литија до месеца августа, — ја сам дубоко уверен, да је Краљевску владу руководило то, да баш обезбеди сигуран рад Народне скупштине. (Бурно плескање у центруму и на десници).

Реч има народни посланик г. Ристо Грђић, да се изјасни о мом одговору. (Плескање на левици).

Ристо Грђић: Госпoдо народни посланици, ви сте чули моје питање, које сам управио госпoдину Претседнику Народне скупштине, а сада вас молим, да вам само неколико карактеристичних пасуса из саопштења Управе града, која се одно-

се на исто ово питање, прочитам. Ту се, у првом реду, каже, да су скупови и поворке до 1 августа 1937 године забрањени: Наглашавам, да се овде није радило о једној поворци него о литији, дакле о једном религиозном чину. (Плескање на левици).

Даље се каже, да је образована поворка грађана са свештеницима на челу ради проласка кроз главне улице, дакле опет се понавља поворка, и да је полиција добила обавештење да ће исту екстремни елементи искористити да изазову неред.

Даље се каже, да је ова поворка, у коју су се умешали и комунисти и други левичари, у циљу политичких демонстрација, скренула у правцу Кнез Михаилове улице у намери да прође ка Терезијама.

Онда се каже: „Пошто на опомену власти учесници нису хтели да се разиђу нити да се зауставе, изведени су органи жандармерије, да их у миру зауставе и растуре. При појави органа жандармерије и без њиховог дејства настала је гужва и гурање и убрзо сви учесници поворке растурили су се“.

Даље се каже: „Све вести да је том приликом било повређених од стране полицијских органа, потпуно су измишљене и тенденциозне.“ (Смех на левици).

Овај задњи пасус може се двоструко разумети: „да нико није повређен од стране полицијских органа“. Ако је тако мислила полиција, која је давала комунике, онда је тачно.

Али ако се хтелo рећи да полицијски органи нису никог повредили, онда није тачно, јер повредили су и те како, што ћете имати прилике да чујете од мене као очевидца. Како је онда Краљевска влада могла примити ово саопштење, као своје и као аутентично, као што то каже госпoдин Претседник Народне скупштине, а да је ово саопштење које је дала Управа града такве врсте доказ је то, што је оно синоћ преко радија оглашено у читавој земљи.

Госпoдо народни посланици, ми смо чули једну страну изјаву Краљевске владе, односно Управе града Београда и ја вас молим као другове да и мене саслушате као очевидца. Ја сам свестан тога, у овоме моменту, када је наша земља и те како узбуђена разним догађајима, који су на дневном реду, да је потребан мир и хладнокрвност и највећа објективност (Гласови на десници: Тако је).

Ја сам далеко од помисли да бих ове догађаје било криво приказао, било злоупотребио у било коју сврху, јер сам свестан тога да би то нашкодило самој нашој отаџбини.

Госпoдо народни посланици, ја сам, као што је речено у кратком питању, са неколицином народних посланика отишао у цркву на молепствије. У цркви је била маса света. Молепствије је мирно одржано. Народ се је мирно молио Богу клечећи, и певајући црквене песме за оздрављење Њ. Св. Патријарха Варнаве. Кад је завршено молепствије онда је прота Миливоје Петровић објаснио присутнима да се литија неће одржати, јер је дошла забрана Управе града. Присутни народ није хтео да чује за ту забрану него је присилио свештенство (Гласови на десници: А, присилио) да пође пред њим, и да се одржи литија, како је било предвиђено.

Господо народни посланици, хоћу објективно да изнесем ствар. Немам никаквога разлога да се узнемиравате јер ово може бити аргуменат за вас (*Анте Ковач*: Верујете полицији, а не верујете друговима).

Свештеницима није ништа друго преостало него да пођу и они су пошли у орнату према изласку цркве, а за њима је кренула маса народа.

Рекао сам да сам видео преосвећенога Митрополита Загребачког Доситеја. Морам да се коригирам: То није био Доситеј него је био Епископ Шабачки Симеон (Гласови са деснице: А ти кажеш да си очевидац) Нисам могао тачно да видим у оноликој маси али сам касније проверио.

Пред литијом су ишли владике Симеон, Сава, Платон и Викентије, дакле четири православна епископа у пуноме орнату. Кад је маса изашла пред цркву један део литије, и то у главном онај део где су се налазили архијереји и свештеници, полиција је пропустила напред, а други део потиснут је назад у црквену порту. Полиција је затим провалила у црквену порту, на којој су врата била затворена па је кундацима и пендрецима почела да разгони и разјурје масу.

Наглашавам: Кад је маса видела да јој прети опасност, затворила је тешка гвоздена врата на црквеној порти, те је на тај начин постала безопасна јер није била више на улици. Жандармерија је провалила гвоздену ограду, ушла унутра, и почела бесомучно да бије масу у којој је био огроман број жена и деце. Ту масу је гонила све до самих црквених врата.

Ја сам, господо народни посланици, запрепашћен циничним добацавањем са деснице. Ја сматрам за дужност да сваки частан и поштен човек у овако важним моментима може говорити само истину. Ви немате разлога, господо народни посланици, пре него што сам довршио једну своју мисао, да ми добацујете да говорим неистину, а немате разлога у толико више што све ово што сам ја видео, видело је још пет до шест народних посланика, на које се позивам и који ће исто ово посведочити, па ако господин Претседник Народне скупштине жели да поведе анкету о томе, може је до краја спровести и до краја доћи до праве истине.

Претседник Стеван Ђирић: Господине народни посланиче, мислим да Ви немате разлога да извесно неверовање у приказ Ваше ствари сматрате цинизмом. То је једно мишљење да Ви, можда, субјективно приказујете ствари, али ја мислим да ту цинизма нема.

Ристо Грђић (наставља): Примедбе које ми се добацују толико су циничне да не могу остати миран. Мени се удара на образ и ја то морам енергично да одбијем. Ја сам, господо народни посланици, остао у оном делу литије, који је био затечен у почетку, према томе, онај први део литије који је био пошао, био је изгубљен испред мојих очију и ја нисам знао шта се са њим догађа. Тек након извесног времена видео сам како неколико људи носе једног свештеника у орнату. Видео сам да из њега липти крв и да је посве немоћан. Интересовао сам се ко је то и рекли су ми да је то Његово Преосвештенство Епископ Шабачки Симеон. Отишао сам у Патријаршијску собу где је лежао Његово Преосвештенство, видео сам га у једном

очајном стању, посве крвава и изнемогла. Том приликом су ми показали његову митру, која је била посве слупана, његове наочаре, које су биле посве слупане, јер га је палица жандармеријска ударила преко очију и на њима су се видели трагови крви. Па сам видео један велики крст, два сантиметра дебео, који је он носио у руци, којим се покушао да заштити у моменту напада. Тај крст био је сав искривљен, господо народни посланици. (Бучни протести на левици).

Поступак жандармерије био је ужасан и бруталан. То сам видео мојим очима, а по овим последицама и раздераним заставама и такође по крсту и рипидама, које сам видео касније у Саборној цркви, осведочио сам се да је тај поступак био много бруталнији него што би иједан човек могао да претпостави и верује.

Када сам се враћао из Патријаршије срео сам нашег посланичког друга г. др. Воју Јањића. На њему су се јасно видели трагови удара по глави, а специјално по лицу. Он нас је замолио да дођемо у Народну скупштину и да о свему томе рефериремо.

Господо народни посланици, у овом коминикеу Управе града каже се да нико није био повређен.

Међутим ја сам се интересовао у санаторијуму Живковића о стању Његовог Преосвештенства и добио сам информације да су лекари констатовали да има потрес мозга, да се сумња да је фрактура базе лобање, и да има велике маснице по глави и по телу. Извршен је рентгенски преглед, а данас по подне извршиће се контролно снимање да се утврди да ли постоји ломљење кости на бази лобање или не постоји.

Господо народни посланици, на основу самог овог извештаја санаторијума Живковића може да се закључи да ли није нико повређен. Ако, господо, на основу извештаја који сам ја добио из куће др. Воје Јањића, на коме су лекари пронашли четири удараца у плећкама и један ударац у груди, и коме су лекари, ноћас у 11,30 сати, морали давати лекове за умирење, јер има страхан потрес и велико лупање срца, ако, господо народни посланици, на све ово можете да верујете коминикеу Управе града Београда, онда ја не могу да разумем чему ви, господо народни посланици, не бисте били у стању да поверујете. (Приговори на десници).

Господо народни посланици, овде се мора констатовати једна ствар. (*Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић*: То је лажан извештај!) Овде се мора констатовати једна ствар. У нашој земљи постоји једна тешка психоза. (Приговори на десници и усклици: То ви стварате!) Господо, нама се набацује да ми стварамо ту психозу. Ја најенергичније морам да одбијем ту подвалу и да кажем са овога места да ту психозу у нашој земљи ствара нико други, него Краљевска влада са својим поступцима. (Бурно одобравање на левици. — Бучни протести на десници).

Ви не можете, господо народни посланици, демантовати једно огромно узбуђење које влада не само у Београду, него и у читавој нашој земљи, а то узбуђење је потекло само одатле, што је Краљевска влада забранила сваку дискусију о Конкордату и што се, наравна ствар, ради тога када је забрањена јавна реч, стварају подземне, и ако хоће-

те, разне приче и ничу алармантне вести. Да сте ви, господо, дозволили јавну дискусију, атмосфера би била сасвим другојача и ови страшни немири не би се догађали. Краљевска влада иде тако далеко да она полемиче са разним летцима, да она издаје књиге као одговор на разне књиге, које она са својим жандармима плени и носи у полицију, а људе код којих се они нађу хапси. Господо народни посланици, никада јавна дискусија није била толико измрцварена и толико злоупотребљавана, као што је у овој прилици. Природно је онда да морају бити овакве последице.

Господо народни посланици, овде се приговара да је та синоћна литија била незаконита. Могло би се рећи да Архијереји нису смели дозволити да литија пође. Међутим, стање је било тако да се они нису могли одупрети. (Иронична добацавања са деснице: О, о!) Али, без обзира на све то, ако је њихова дужност била и да се одупру и ако су, евентуално, прекорачили границе онога што су смели да учине, ипак, поред свега тога није се смело никада дозволити да жандармерија са пендрецима навала на црквене великодостојнике, да разбија једну литију, која је у првом реду један религиозан чин. (Дуготрајно одобравање на левици.) Ја се питам, господо народни посланици, да ли би се Влада, да ли би се господин Министар Корошец икада усудио да овако поступа према једној литији католичке цркве. (Дуготрајно одобравање на левици и узвици: Тако је!) Говори се да су ту литију злоупотребили разни субверзивни и комунистички елементи. Господо народни посланици, ништа једноставније и лакше није било него да полиција одели део свештеника, као што је и оделила, а да онда сузбије, као што је и сузбила, онај део, да би отклонила те субверзивне елементе. Али, када је полиција видела да су они посве одељени, место да свештенике пусти да иду слободно у Савиначку цркву, она је ударала палицама по њима и ако није било разлога да се посумња, да се ту налазе комунистички елементи.

Ја верујем, господо народни посланици, да нема у овој земљи жандарма ни полицијског органа који не би могао познати једнога епископа у орнату и који не би могао знати да то није неки комуниста. Али, господо посланици, кад сте поставили ствар тако, да сте акцију православне цркве, која је била ван моћи да нешто учини да се слегне дискусија, на овај терен скренули, онда је јасна ствар да сте, играјући се ватром, дошли у ситуацију да сте земљу бацили у безизлазно стање. Краљевска влада, која је забранила јавну дискусију по овоме питању и довела земљу до овакве узбуђености, нашла се у једној мучној ситуацији и сада место да свесно и са великим осећајем одговорности настане да ублажи овакво стање, она га само погоршава и отежава. Она настоји да читаво питање сведе на други терен и да ствар подвалом и интригама противу других лица, скидајући са себе одговорност, прикаже као неки баук у јавности, који стварају злонамерни људи. Ми смо доживели да се нама рекне овде то, да се служимо лажима и подвалама чиме се правда поступац Краљевске владе, која је провалила у просторије ЈНС да, тражећи, тобож, опасне летке које је добила из Патријаршије или не знам откуда, чиме се хоће да свали кривица на онога, који није ништа крив за

ово узбуђење. Ако је ико показао ускогрудост у овоме питању, то је показала Краљевска влада не само претресом просторија ЈНС и подметањем да је тамо нашла богзна шта, него и тиме што је покушала да ово питање сведе на политички терен. Најмање је стало ЈНС да од овога питања направи политичко питање, а доказ вам је, господо народни посланици, то, да сте јуче видели и чули једнога члана ЈНС, који је изјавио да ће гласати „за” и који је устао противу становишта читаве ЈНС. Међутим, ви, господо народни посланици, искључујете из своје средине човека који ће гласати противу овога Конкордата.

Господо, ја сам далеко од тога да у овом моменту будем адвокат Српске православне цркве и поступака њених органа, али зар нам не остаје мислити да у овој земљи мора бити узбуне у моменту кад се забрањују законски чини, свети чини Српске православне цркве, а кад се у исто време дозвољава да др. Мачек на коњу, на челу војне параде... (Жагор и протести на левици. — *Милан Петковић*: То је срамота!) ...на челу својих организација, које су сврстане по војничком поретку, парадире кроз Загреб уз мирну асистенцију државних органа и уз истицање застава на домовима страних конзулата.

Док се овако поступа према једној организацији која свакако није ни легална ни законом призната... (Један глас из центрума: Али је народна, господине!) ... свеједно, ја немам ништа против тога што јој се дозвољава, него само хоћу да направим паралелу, док се тако то дозвољава, дотле се омета Српска православна црква у вршењу својих права која су загарантована и земаљским Уставом и Уставом Српске православне цркве. И све се то дешава, господо народни посланици, у оном моменту кад ова Скупштина има да донесе један Конкордат који ће регулисати положај католичке цркве и који ће дати католичкој цркви право на неограничено вршење њеног култа, и кад се тобоже стварају темељи потпуне равноправности свих трију вера у овој земљи, па зар у том моменту да се овако наопако поступа са Српском православном црквом.

Господо народни посланици, колико се изврће истина и колико се ствари приказују наопако нека вам буде најбољи документ извештај у „Времену” са јучерашње наше скупштинске седнице. У том извештају се каже, на пример, да је г. др. Вукановић, народни посланик, рекао да се одигравају око Саборне цркве покушаји демонстрација. Међутим, он је рекао да се тамо дешавају страшне ствари, да је пребијен шабачки владика, да је тучен један народни посланик.

Господо народни посланици, ја не знам да ли сте ви свесни тежине догађаја и мучне ситуације у којој се налази наша земља, али ја имам дубоко уверење и дубоког разлога да верујем да ће та ситуација бити још тежа, јер се на челу полиције, на челу управног апарата наше земље, на челу снаге државне налази онај исти човек који је био у моменту кад је пала глава Стјепана Радића и његових другова. Ја се бојим, господо народни посланици, да ови догађаји нису увертира у још страшније догађаје и да наша земља не доживи још дубљи и тежи потрес него онда. Не дај Боже да то доживимо, али, господо народни посланици, начин на који се ово спроводи директно

нас води у те страшне догађаје и ја вас молим да ви са више мира то посматрате, да умудрите вашу владу, да је присилите да на други начин поступа и да створи могућност да се овај Конкордат, ако морате да га донесете, донесе у једној мирнијој атмосфери. Ја сам довољно доказао, господо народни посланици, да је ту атмосферу злонамерно створила ова Краљевска влада гушењем сваке дискусије и изношењем подвала против свих оних који су против Конкордата и да она не може тражити узрочника нигде друго него само у себи и својим поступцима. (Одобравање на левици.)

Претседник Стеван Ђирић: Реч има народни посланик г. Михаило Ђуровић.

Михаило Ђуровић: Господо народни посланици, за забрану јучерашње литије Управа града Београда позвала се на § 24 и § 35 Закона о удружењима, зборовима и договорима. Дозволите ми да вам прочитам како ти параграфи гласе текстуелно. § 24 гласи: „Сазивачи збора, односно договора могу бити само лица која уживају грађанска права.” То је све што стоји у § 24. У § 35 каже се: „Под одредбу ове главе не подпадају 1) пратње, црквени зборови и поворке; 2) јавни зборови, друштвени састанци и обичајна народна весеља.” Заснивајући се на тим параграфима, забрана Управе града Београда је у очигледној супротности с изричним словом њиховим. И не само то, господо, него је та забрана према томе правогажење законских права грађана. Она је права шега Управе града Београда са њеним грађанима, та забрана представља, према томе, одметање органа Управе града Београда од закона ове земље. Та забрана је још поткрепљена једном другом дрском и срачунатом алузијом, једном дрском подвалом, којом се радо служе органи Министарства унутрашњих послова са њиховим шефом на челу, са тврдњом да се и у случају ове литије радило о сумњивим и смутљивим елементима, комунистима.

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, на кога се односе речи „са својим шефом на челу”?

Михаило Ђуровић (наставља): У овом случају та тврдња односи се на органе Министарства унутрашњих послова и на шефа њиховог који им је на челу.

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, ако мислите да вређате, ја ћу бити приморан да применим Закон о пословном реду у Народној скупштини. Овом приликом Вас опомињем на ред.

Михаило Ђуровић (наставља): Није се, господо, радило о сумњивим лицима и о комунистима, него се радило о високим великодостојницима православне цркве, радило се о православном свештенству, радило се о православном народу српском, који је осетио своју православну веру дубоко и тешко угрожену. Ја сам, господо, лично био сведок јучерашњег вандализма. Ја сам јуче лично видео како су брутализирали Његово Високопреосвештенство шабачког Владику Симеона. (Гласови на левици: Живео!) Видео сам лично како су ломили крстове и рипиде, како су цепали црквене заставе и мене је стид да износим овде све детаље свега онога што сам видео, а ја то нећу чинити већ из тога што је мој посла-

нички друг г. Риста Грђић све детаљно изложио, са чијим се излагањем у потпуности слажем.

Господо, по моме скромном мишљењу, потребно је да Народна скупштина да виднога доказа своје солидарности са оним народом против кога је била употребљена незаконито државна сила. (Бурно плескање на левици). По моме мишљењу, господо, ако ми иоле желимо да будемо оно што би требало да смо, то јест савест овога народа, ја мислим да се ми не можемо из ове ситуације извући другојачије него једним прекидом седница до окончања ове скандалозне ствари или анкетом или судским путем. Морамо тиме да одамо признање мученицима народа и српске православне цркве. . . . (Бурно плескање на левици), онако како то и дубоко узбуђена јавност наша захтева од нас. (Плескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, ви сте видели да је Народна скупштина учинила своју дужност и да је саслушала ону господу народне посланике који су сматрали за потребно да, као очевидци, прикажу Народној скупштини јучерашње догађаје. Господо народни посланици, допустите да као Претседник Народне скупштине, који се по свом положају мора трудити да буде изнад странака, и допустите ми да и лично као човек, који сам се у том погледу до сада толико трудио да сам готово изгубио поверење оних и оне странке којој имам част да припадам, да ми се може веровати да ћу и у овоме тренутку и у овој тешкој ситуацији умети да се узвисим над странкама, без обзира на последице по себе лично. (Плескање и одобравање).

Господо, моје је уверење да јучерашњи догађаји потичу из једне чисто политичке позадине и да господа народни посланици, који желе да буду објективни, не могу ту политичку позадину порећи. Ја сам, шта више, осетио из говора г. Грђића и г. Ђуровића да и они ту политичку позадину признају, само се питају: да ли је реакција на ту политичку позадину била оправдана или није. Господо народни посланици, не могу са овога места судити да ли је било опортуно на дан када се на дневни ред у Народној скупштини ставља тешко питање Конкордата, да се на тај дан држи литија на улицама града Београда. (Одобравање на десници).

Господо, народни посланици, ја једну чињеницу истичем, да је у ономе тренутку кад се апеловало, кад се молило меродавне факторе у Патријаршији да увиде да може бити кобних последица од оваквог молепствија и оваквих литија, она увидела то и примила забрану на знање. И, господо, ја вас молим, да ви, који сте нарочито узбуђени због јучерашњих догађаја, као и сви ми, нарочито имате то на уму да су и црквене власти увиделе и сагласиле се с тим да литије не буде. (Одобравање на десници).

Ја, господо, у даљи ток догађаја не могу се упуштати, јер верујем да ће Министарство унутрашњих дела . . . (Протести на левици) . . . дати исцрпан извештај о јучерашњем догађају. (Упадице са левице).

Господо, ако овакву ствар а priori одбијате, да ли онда дајете доказа о својој објективности? Ја, господо народни посланици, апелујем на вас да бар унапред немате предубеђења и предрасуда у овоме Дому, где су две стране, и да не пока-

зујете да немате ни толико трпељивости и толеранције да сачекате меродаван извештај који ће бити исцрпан. Јер, ако би тако било, онда ја са жаошћу морам констатовати, господо, да је онај високи ниво, који је овај Дом за годину и по дана показао, дошао у опасност да се у даљим дискусијама у овоме Дому неће борити разлозима и аргументима него предрасудама и предубеђењима.

Господо, скрећем вам пажњу на то да је Закон о Конкордату један закон који овога пута ставља сву господу народне посланике, без обзира на којој страни ове Куће седе, у положај, да покажу, да ли умеју да се залажу за своја политичка уверења. Али, господо народни посланици, предмет овога закона је шта више и такве природе да ће он свакога народног посланика ставити и још пред тежи проблем него што је проблем политичког уверења, а то је проблем савести. (Живо одобравање код већине).

Господо народни посланици, ко жели да Народна скупштина ради онако као што је дужна да ради према народу и Отаџбини, тај мора бити уверен да се не сме допустити да се врши никакав узајаман притисак на политичка уверења поједине господе народних посланика, без обзира на којој страни ове Куће они седе. А дозволите, господо, још мање се може допустити да се врши притисак на савест господе народних посланика са стране . . . (Одобравање на десници) . . . а најмање пак, господо народни посланици, Народна скупштина може допустити, да Народна скупштина, кад решава о једном тешком предмету, о законима, да стоји под притиском каквих демонстрација. (Живо одобравање у центруму и на десници — Протести на левици).

Према томе, господо народни посланици, ја сам дубоко уверен да вршим и овога пута поштено и савесно своју дужност кад апелујем на сву г. г. народне посланике да при гласању о Конкордату сваки ради по својој политичкој уверењу и по својој савести, и нека не допусти да се на њега врши притисак ни са које стране у овоме Дому, а најмање да допусти да се на њега врши притисак помоћу политичких демонстрација. Ако господо народни посланици овај мој апел послушају, ја сам уверен да ће они учинити једну велику услугу не само држави него и себи самима. Јер, господо, допустите да вам нешто кажем искрено, на шта ви можда као народни посланици не мислите, јер то не спада у вашу дужност, али у дужност Претседништва то спада, — ако ко треба да води рачуна о Народној скупштини, то је њено Претседништво, и, будите уверени, да ја као Претседник свакога дана осећам тешкоћу и замашност што је ова Народна скупштина крња. Немојте заборавити да један део изабраних народних посланика, који уживају народно поверење, у овој Скупштини није. (Одобравање и пљескање).

Господо народни посланици, ко на ту ствар и на ту чињеницу не гледа из свакодневне перспективе него зна сав замашај и значај таквих крњих Парламената у току светске историје, тај ће већ због саме те чињенице морати бити озбиљно забринут. И ако, господо, није у нашој моћи да ову чињеницу поправимо да овде буду сви изабрани народни посланици, ми је можемо ипак знатно ублажити тиме ако ниво ове Народне скуп-

штине дигнемо тако високо да га морају да цене и они који међу нама данас нису. (Одобравање.)

Господо, верујући да је ова Народна скупштина од преке потребе у нашем политичком животу, верујући да ће она утолико више моћи блоготворно утицати на развитак нашег политичког живота, што се објективније буду у њој водиле дискусије о законским предлозима, — ја вас, господо, молим да будете толерантнији, да будете концилијантнији и да не доведете у опасност сам углед а, можда, и опстанак ове Народне скупштине. (Живо одобравање код већине.)

Господин народни посланик др. Јанко Баричевић молио је да му дам реч да да у име целог свог Клуба једну изјаву, иако по Закону о пословној реду то не би могло бити. Узус је у Народној скупштини био и досада, кога се и ми придржавамо, када један клуб жели да да изјаву, да му се то дозволи да учини пре прелаза на дневни ред. (Војислав Лазич: Молим реч о повреди Пословника. — Повици са деснице: Нема повреде Пословника!)

Молим г. др. Баричевића да изволи прочитати изјаву коју је поднео.

Др. Јанко Баричевић: Господо народни посланици, у име Југословенског клуба народних посланика част ми је дати следећу изјаву:

„Поводом немилих догађаја, који су се јуче одиграли у Београду, Југословенски клуб народних посланика истиче, да је предвидео њихов негативан развој, и да је управо због тога претставник Клуба у Одбору за проучавање Конкордата, народни посланик г. Милан Банић, већ на првој редовној седници поменутог Одбора, пре прелаза на дневни ред, ставио формалан предлог, да се претрес Конкордата у Одбору и пленуму Скупштине одложи, — текстуалне речи: „до времена, кад опште прилике, мирна атмосфера и стање болести Његове Светости Патријарха Варнаве буду допуштали, да се дискусија по овом важном питању државне политике спроведе у амбијенту што пуније објективности и што већег отсуства сваког анимозитета”.

Изневши овај предлог, Југословенски клуб није хтео да из тога избија неки политички капитал, него да нашој земљи и држави, чак и самој Светој Столици, искаже једну велику услугу.

Међутим, овај предлог клуба, изазван забрињутостју за нормалан развој прилика у земљи, био је у Одбору одбачен. Југословенском клубу народних посланика у овој тешкој и све тежој атмосфери и ситуацији, не преостаје друго, него да свој споменути предлог обнови и изнесе пред сам пленум Народне скупштине.

За Југословенски клуб народних посланика: Претседник др. Јанко Баричевић, инж. Димитрије Вујић, Милан Банић, инж. Никола Кабалин, др. Драгољуб Јевремовић, Милан Вукићевић, Милош Рашовић, Милан Курилић, др. Антон Новачан и инж. Владимир Тишма”.

Господине Претседниче, ја бих желео да Вас умолим, када би хтели бити тако љубазни, да ми, са пристанком Народне скупштине, дате могућност за једно врло кратко образложење, ради чега је ова изјава овога пута дата.

Претседник Стеван Ђирић: Изволите, господине Баричевићу.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Господо народни посланици, како сте видели из садржаја саме изјаве Југословенског клуба народних посланика, од нас је далеко свака интенција, а још мање тенденција, да се поводом свега онога, што се у задњим данима одиграло у нашој земљи, поводом онога, што се чак одиграва унутар зидина овога Дома, да избијемо ма какав политички капитал у ма којем правцу.

Садржај изјаве Клуба, којему имам част припадати, и по своме тону и тенденцији такве је врсте, да он жели и стреми само за тим, да се закон, тако замашан, тако важан, а нарочито тако деликатан као што је предлог закона о Конкордату доноси и донесе у једној атмосфери, која ће бити и достојанствена, а која ће бити и одговарајућа важности самог овог предлога.

Господо народни посланици, за одлагање расправе о Конкордату војују небројени моменти. Ја ћу да се осврнем само на неколике, које ја са свога становишта, са становишта југословенског националисте сматрам за одлучујуће за оријентацију ове Скупштине, за њену одлуку, да ли ће баш сада да се форсира расправа и доношење Закона о Конкордату или да се то одложи на позније, једно мирније, једно боље, одговарајуће време.

Господо народни посланици, како знате, ја сам по вери католик и ја сам убеђен католик. Али, господо народни посланици, баш зато, јер сам католик, могу догађаје, који су се јуче одиграли у Београду да посматрам и да осмотрим са пуно објективности. Католичкој цркви и католичкој вери није стало и није јој у интересу, да се закон, који је и те како у вези са католичком вером и католичком црквом, доноси у једној атмосфери, која скоро граничи са духом грађанског рата. (Бурно плескање на левици).

Господо народни посланици, Закон о Конкордату треба да буде смирење, Закон о Конкордату, који се тиче Југославије и свих вероисповести у Југославији (јер је то закон за целу државу), такав закон, ако је наметнут, ако је против воље једног дела нашег народа, такав закон, господо народни посланици и другови, не може конвенирати Светој Столици, и Света Столица таквога не треба!

Господо народни посланици, јуче су се одиграли догађаји, о којима смо мало пре чули. Ја нисам очевидац, и нећу да се упуштам у оцену гледе тачности изношења појединих детаља; али, господо народни посланици, постоји једна чињеница, која је неоспорна: улицама града Београда, југословенске престонице, упутила се црквена литија на челу са првим и највећим великодостојницима православне цркве. Ја вам, господо, обло допуштам и концидирам, да су они можда прешли границе онога што су требали да раде, али, господо, поставља се питање за Владу, која је за све то одговорна, да ли је било политичкије, да ли је било боље, у духу смирења страсти, да црквена верска литија прође кроз Београд, него да се деси у историји ове земље први пут, да је жандармерија палицама тукла епископе у орнату! (Протести на левици и повици: Срамота!) Каже се, црква није смела да узме ово питање у руке, да из тога не прави капитал. Господо, о томе даде се касније у самом Конкордату оценити, али је

дужност Владе била, да она пази, и да добро вагне, шта је корисније за мир у земљи: или уз неколико поклика и вике да прође литија, или да крстови, амблеми православне цркве, буду ломљени, буду гажени, да се ваљају по улицама!

Господо, нека, било да ко имао право, да има право, било ко имао криво, да има криво, али је једна чињеница неоспорна, да цела земља ври! (Плескање на левици.) Цела је земља у узнемирењу, нервоза је на врхунцу ради Конкордата! (Протести на десници. — Народни посланици др. Мирко Дошен и др. Бранко Калембер протестују против сенатора г. Котура који седи на десници и добацује).

Претседник Стеван Ћирић: Господо народни посланици, вама је познато моје становиште у погледу посета господе сенатора. Док је било притужбе само са једне стране, ја нисам хтео да га мењам. Пошто постоји сада притужба и са друге стране, ја ћу ту ствар уредити тако, да ћу са господином Претседником Сената утврдити да господо посланици у Сенату и господо сенатори у Народној скупштини имају места на галерији. (Плескање и узвици: Тако је! — Радосав Живковић упада у реч. — Граја). Господине Живковићу, то није Ваше право да позивате ко ће се са седнице удаљити.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Господо народни посланици, каже се: Народна скупштина у своме расправљању и у својим одлукама не сме допустити, да ту расправу води, да те одлуке доноси под утицајем улице. Господо народни посланици, ова реч гола, сама по себи узета, савршена је и исправна. Али ако је становиште онога, што ви зовете улицом, ако је то становиште 6, 7 и 8 милиона народа, то више није улица, то је народ! (Бурно и дуготрајно плескање на левици). И ми народни посланици, ми нисмо изабрани од другог, него од народа, и ми треба да знамо, да осетимо шта народ хоће, како хоће и по томе да се равнамо. (Плескање на левици).

Господо народни посланици, постављена је тврдња, да иза јучерашњих догађаја стоји политичка позадина. (Гласови на десници: Тако је!) Е, па кад би и тако било, онда баш то доказује, да то није више само верско питање, него да је то национално питање. (Бурно плескање на левици). Јер, господо, из уста самога господина Претседника Народне скупштине чули сте извештај, да су одговорни чинбеници православне цркве јуче примили забрану за литију, да су је примили к знању, и чак је објављено, да се литија одржавати неће. Међутим, литија се одржала ради тога, што је хиљаде и хиљаде верника православних (Гласови на десници: Охо хо!) тражило да се литија одржи.

Господо народни посланици, са ове стране ове дворане нећете постићи ништа са овим што сте мало пре учинили. Само ћете нашкодити себи самим, а ви ме добро разумете. У осталом вашу прпу прпајте сами! И, господо, кад је толико хиљада народа хтело да се литија држи уз пркос забране власти, то вам је нов доказ, да народ неће овај и овакав Конкордат. (Плескање на левици).

Господо народни посланици, ја сам одмах готов, имам само да још две ствари тангирам.

Каже се, да није оправдано, да се имаде унапред предубеђење против тачности извештаја по-

лицијских власти. Господо народни посланици, како се неће имати предубеђење, кад смо данас читали кочинике београдске полиције, према коме јуче никак нити влас са главе пала није, а знамо, да један епископ рањен лежи у санаторијуму „Живковић”, знамо да један наш друг лежи у кревету пребијен. Само то, господо, довољно је, да нам даде јасну, објективну слику, како изгледају ти полицијски извештаји и коминикеи, и колико им се вере може подати.

Па немојте се, господо, ви са деснице чудити, ако у овоме Дому постоје народни посланици, који са скепсом и са извесним предубеђењем гледају и на сутрашњи коминике Управе града Београда и на извештај господина Корошца, гледе којих извештаја др. Корошца имадемо не само своје мишљење, него имамо и рукописателне доказе, које ћемо у своје време изнети. Господо народни посланици, задњи мој аргумент је реч, која је малопре пала, да је овај Парламент крњ, па се на основу тога тражи да тај аргумент послужи као потстицај и као један од разлога, да се Конкордат донесе и изгласа.

Претседник Стеван Ђирић: Господине посланиче, морам да Вам упадам у реч и да Вам кажем да нисте добро интерпретирали моје речи.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Није то Ваша интерпретација, господине Претседниче.

Господо народни посланици, ако је овај Парламент крњ, онда је крњ у делу посланика, који припадају Селјачко-демократској коалицији, једним малим делом Удруженој опозицији београдској, јер је од ње само неколико посланика остало изван Парламента. Господин др. Милан Стојадновић у својству Претседника Краљевске владе и Министра спољних послова казао је, да је Закон о Конкордату закон који се тиче самих католика, а, вели, да католика у овој Народној скупштини нема. Према томе, господо народни посланици, сутра ће се вама на овој десној страни, где је већина православних, догодити да вам др. Мачек каже и добац: и Конкордат сте нам наметнули! (Пљескање на левици и узвици: Тако је).

Господо народни посланици, ако овај Конкордат треба да буде у интересу католика, ако он мора да послужи као инструмент за смирење односа у Хрватској, онда не смеете да га дате и донесете без суделовања и без сарадње са тим Хрватима.

Господо, ти су разлози не само спољне политике, него су разлози врло важни и одлучујући унутрашње политике, и нарочито ти разлози оправдавају предлог, који сам имао част да мало пре пред вас изнесем у име Клуба коме припадам. (Пљескање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, пошто је врло важна ствар, да се моје речи рђаво не схвате, желим да констатујем, да сам ја говорио о крњем парламенту само у вези са његовим угледом, а не у вези са Конкордатом. Ја нисам хтео да прејудицирам никоме ни на једној страни како ко има да гласа за Конкордат, него сам хтео да осигурам да може сваки да ради по своме уверењу и по својој савести.

Господин др. Баричевић је ставио један предлог. Строго узевши по Пословнику то је немогуће, јер је предлог стављен као да изгледа да се

тражи промена дневног реда, али да бих омогућио да Народна скупштина каже своје мишљење о њему, ја ћу га схватити онако, како се једино по Закону о пословном реду у Народној скупштини може да схвати предлог за промену дневног реда или предлог за скидање једне тачке са дневног реда.

По § 31 Закона о пословном реду у Народној скупштини има да да Влада своју сагласност. Пошто Краљевска влада своју сагласност зато није дала (Гласови на левици: Да чујемо Владу!). Добро, има реч Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић да се изјасни да ли Краљевска влада даје сагласност или не.

Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: Господо народни посланици, част ми је изјавити у име Краљевске владе да се Краљевска влада не може сагласити са променом дневног реда.

Претседник Стеван Ђирић: Господо, као што видите, моје саопштење да Краљевска влада није сагласна са променом дневног реда, аутентично је. Према томе, Народна скупштина има да реши да ли жели промену дневног реда или не. Господа која желе промену дневног реда, нека изволе седети а која не желе промену дневног реда, нека изволе устати. (Већина устаје). Већина је устала, према томе објављујем да је утврђени дневни ред остао на снази за данашњу седницу.

Пре прелаза на дневни ред има још реч г. Војислав Лазић о повреди Пословника.

Војислав Лазић: Господо народни посланици, јуче изјутра када смо прочитали у новинама наредбу Управе града Београда, којом се забрањује литија заказана од православног свештенства, која се је имала одржати јуче, 19 овог месеца, у 5 часова после подне, видели смо да је та наредба незаконита. Због тога смо ја и моји другови из опозиције написали предлог једне резолуције, за коју смо тражили да је реши Народна скупштина. Ми смо тражили да Народна скупштина донесе следећу резолуцију:

„Позива се Краљевска влада да наредбу Управе града Београда којом је забрањено одржавање литије у Београду, заказане од стране православног свештенства за 19 јули 1937 године, поништи и нареди Управи града Београда да у будуће овакве наредбе не може доносити.”

Господо, тај предлог је потписан од довољног броја посланика. Тај предлог ја сам лично предао у Претседништво Народне скупштине. Међутим данас тај предлог није изнесен овде у Народној скупштини и није саопштен у смислу § 49 Пословника у коме јасно стоји: „Пре прелаза на дневни ред, а по потреби и цело време трајања скупштинске седнице Претседништво и Влада чине Скупштини саопштења.”

Наш предлог резолуције није саопштен. Према томе господин Претседник је погазио чл. 49 нашег Пословника. Даље, господин Претседник је још једанпут погазио позитивне одредбе нашег Пословника. Господин Претседник није ничим позван, ни једном одредбом по овом Пословнику, да чини са места, на коме председава, никакав притисак на народне посланике, а најмање да им даје лекцију. Из овога међутим што је господин Претседник мало пре овде говорио јасно се оцртава

да господин Претседник жели да са овога места утиче, да се Конкордат изгласа. Ја мислим да то његова дужност није. Он мора бити на претседничком положају потпуно непристрасан, он не сме показати никакав знак да нагиње нити за предлог, нити против предлога. (Одобравање на левици). А господо, ми, који смо слушали, видели смо да је господин Претседник очигледно агитовао јавно да се прими Конкордат. Господо, он на то нема права. То није његова дужност. И зато, господо, напослетку желим констатовати и сматрам да је и то повреда Пословника што је господин Претседник јавно, са претседничке столице, осудио оне, који су јуче припремали литију. Он их је осудио и рекао је да је он већ стекао уверење да је то рађено незаконито и да је то рађено из политичких разлога и да ова литија има неку политичку позадину. (Министар социјалне политике и народног здравља Драгиша Цветковић: То је сигурно да има!) На почетку ове седнице господин Претседник је рекао да ће он непристрасно овај догађај извидети и да ће дати могућности Народној скупштини да она донесе објективну одлуку по томе питању. Међутим, он је одмах прејудуцирао ту одлуку Народне скупштине и овде изјавио отворено, како је он стекао уверење да позади литије стоји политичка позадина. Господо, то су очигледне повреде Пословника и ја чиним примедбу на то и молим да Народна скупштина прими ове моје примедбе.

Претседник Стеван Ђирић: Господо народни посланици, народни посланик г. Војислав Лазић пребадио ми је три ствари. Прво, да сам се огрешио о § 49 Закона о пословном реду, што нисам саопштио предлог резолуције, који је господин Лазић са својим друговима поднео. Ја сам ту резолуцију добио и одмах упутио господину Министру, због тога што је г. Лазић са својим друговима за резолуцију тражио хитност, а сви предлози, били они резолуције или интерпелације, за које се тражи хитност, прво се упућују дотичном господину Министру, да добије 24 сата времена да пред Скупштином има прилике да се изјасни, пошто проучи стављени предлог, да ли ту хитност прима или не прима. Према томе, господине Лазићу, Ви ћете сутра добити одговор на своје питање и резолуција ће сутра бити саопштена, кад господин Министар буде у стању да одговори да ли прима хитност, или не.

Што се тиче друге примедбе, да ја са овога места држим лекције, ја мислим да је то његово лично уверење, а да остали народни посланици то уверење не деле. (Одобравање.) Да бих ипак дао сатисфакцију господину Лазићу, ја изјављујем да ћу од сада слушати лекције г. Лазића са говорнице. (Веселост.)

На трећу ствар, која је врло важна и озбиљна, којом ме је оптужио, да сам хтео да сугеришем Народној скупштини, изјављујем само ово: Ко буде прочитао моје речи у стенографским белешкама, и речи г. Војислава Лазића, тај ће опазити да г. Војислав Лазић све приказује позитивно, где год сам ја говорио негативно. На пример, ја кажем: „Не осећајући се позван да судим и процењујем то и то”, а господин Лазић каже: Ви сте осудили то и то. Дакле, тамо где сам ја употребио негативну, г. Лазић употребио је моју тврдњу у позитивном смислу.

Према томе, господо, оно чиме сам почео свој апел, хоћу још једанпут да поновим: Сви у својој души добро знате, да сам се ја са овог места увек трудио да будем објективан. (Живо одобравање.)

Прелазимо на дневни ред. На дневном је реду: Наставак претреса у начелу извештаја Одбора за проучавање предлога Закона о Конкордату између Св. Столице и Краљевине Југославије, потписаном у Ватикану 25 јула 1935 године.

Реч има народни посланик г. др. Коста Кумануди да доврши свој говор.

Др. Коста Кумануди (наставља): У току мога говора, јуче, указали су ми част двојица од г. г. Министара да ми упадну у реч. Ја сам на то одговорио, али како нисам имао при ручи сам текст Конкордата и Устава, враћам се поново на она два питања, која су била предмет упадица. Г. Министар правде, кад сам говорио о Барској бискупији и нагласио да она по Конкордату не улази у састав ни једне надбискупије, него да је везана за Ватикан, добацио је да је то надбискупија. Међутим, у објављеном тексту Конкордата стоји да ће надбискуп барски имати чисто почасну титулу надбискупа. Према томе мислим да ће г. Министар да се увери, да је погрешно кад је сматрао да се у Бару налази надбискупија, него је то само бискупија. Он јој је дао већи ранг, него што јој признаје сам штампани текст Конкордата. Ја сам, господо, износио одредбе у Конкордату о просвети и школама, и казао ово: сви школски програми и изван веронауке, сви, дакле, школски уџбеници за све ученике морају се подешавати према ученицима — католицима, како не би садржавали ма што, што би било „противно верским начелима и осећајима ученика католика.” Тиме се иде на то — додао сам — „да морају добити обележје чисто католичког учења и оне школске материје, које немају никакве везе ни са црквом ни са вером, које се изграђују на објективним истраживањима науке и на позитивним чињеницама”.

На то ми је господин Министар просвете добацио да је то по Уставу, то јест да је предвиђено нашим Уставом. Допустите ми да из чл. 16 Устава наведем одредбу, која се односи на школску наставу: „Све школе морају давати морално васпитање и развијати држављанску свест у духу народног јединства и верске трпеливости”. Устав прихвата верску трпеливост, а Конкордат захтева да сви уџбеници буду подешени према ученицима католичке вере. То не само да није верска трпеливост, него је највећа нетолеранција која се може замислити. А то је и у очитој противности са Уставом, на који се г. Министар просвете без икаквог оправдања позива.

Ја сам свој јучерашњи говор прекинуо, кад сам почео говорити о члану 37 Конкордата. Ако би у будуће искрснула каква тешкоћа по предмету тумачења претходних чланова, или ако би устребао Правилник ради решавања питања, која се односе на црквена лица и предмете који нису третираны у овом Конкордату а који се тичу и државе, даје се могућност да се приступи споразумно, пријатељском решавању питања на која ће се Правилник односити. Г. Претседник Владе се нарочито позвао на тај члан. Међутим, како видите, ја сам га готово текстуално поновио да бисте се уверели да је ту-

реч о једној уобичајеној и обичној међународној формули, и ништа више. Та формула не допушта да се прејудицира смисао тих решења, која држави ништа не гарантују а најмање би се могло закључити да наше гледиште и тумачење, кад почнемо преговоре са Ватиканом о изменама у Конкордату и његовим одредбама, мора и превладати.

Према свему што сам овако подробно изложио, из појединих одредаба у овом предлогу Конкордата, потврђују се сумарни главни закључци до којих сам већ у почетку дошао, а то су ови:

Прво, католичка црква у Југославији, да поновим, готово за све своје световне функције и полове, који су многобројни, самостална је и независна. Ни у најкатоличкијим, ни у чисто католичким државама та црква није до те висине уздигнута изнад државе и њене суверене власти.

Просто, механично, проширење свих његових одредаба и на остале вероисповести, самих ових одредаба такве какве су, поопштрило би и појачало све штетне, често и опасне последице које ће собом повући примена овога Конкордата. У том проширењу нашли би свој извор многи сукоби и борбе између разних цркава, које ће све хтети у пуној мери да искористе своје повластице и преимућства. Устав није себи поставио као циљ да гарантује ма којој цркви такве привилегије да од тога трпе суверена права државе, да би се, после, ради равноправности тиме користиле и све остале вероисповести у пуној мери. Сваки Конкордат мора поштовати главне унутрашње атрибуте државе и по јавном и по приватном праву, како је Уставом утврђено, и само на тој основи могу све вере бити изједначене, јер бисмо иначе били враћени у средњи век потчињавања световне религијској власти.

Друго, ако може у први мах изгледати да је то поглавито у погледу верске равноправности, после све детаљне анализе несумњиво је да су Устав и на њему засновани закони, уредбе и правилници, једном речју без мало целокупно наше законодавство у разним, разноликим и многобројним одредбама у којима је иста материја унета у Конкордат, дерогирани и стављени ван снаге; или другим речима, да је у читавом низу прописа јавног и приватног права, Конкордат уништио наше законодавство, заузео његово место и добио једини обавезно важење. Иако у понеком страном Конкордату и нађемо нешто слично, — у Румунском, на пример уопште нема такве одредбе — не сме се, начелно, пристати да туђе законодавство, у главном засновано на канонском праву, буде тако апсолутно и генерално наметнуто унутрашњем праву једне земље, да га потпуно уништи, и то за све многе, тешке и разноврсне материје које је обухватио овај Конкордат. Додајем још да се у његовом тексту скоро нигде и не позива на наше законе.

Треће, да и то поновим и још једном истакнем, великим делом Конкордат је по самом свом изречном тексту и појединим члановима заснован на канонском праву, садашњем и будућем. За сва остала питања која се односе „на црквена лица и ствари као такве“ важи опет канонско право, али оно које је сад на снази; то су питања која нису ушла у овај Конкордат, у поједине чланове његове. „Ствари као такве“ не односе се само на мате-

ријалне предмете него на све ствари у вези с католичком црквом. Према томе је и за Конкордат и за све изван Конкордата, канонско право највиши закон, не само за католичку цркву него и за Краљевину Југославију. (Одобравање и плескање на левици).

Четврто, католичка акција, уживајући пуну слободу у својој верској, моралној и уопште политичкој делатности, стављена је у зависност само од католичке јерархије и остаје изван власти државних закона и органа. По искуству које имамо до сада, та делатност, заштићена и легализована Конкордатом, биће далеко опсежнија и може постати још штетнија за југословенске народне интересе.

Пето, католичка вера увлачи се у Соколска удружења и захтева се да морално и културно васпитање у њима, без обзира има ли чланова католика или нема, не сме да буде у нескладу са католичком доктрином. Допушта се у тим удружењима, која су до сад стајала и изнад политике и изван цркве, приступ католичким свештеницима да би могли вршити своју верску мисију, са свима тешким последицама које тај израз садржи. На тај начин Соколи постају нишан католичке пропаганде и изложени су ризику да много изгубе од свога карактера национално-патриотских удружења.

Шесто, католичка црква ужива једну врсту монопола у просвети и школи, од најниже до највише, намећући своје каноне и своје догме науци и доказаним научним истинама. Тим би могао бити закочен напредак цивилизације и развитак културе. Младе душе, које се тек васпитавају и формирају, биле би замрачене секташством и заостале би за општим кретањем свога времена.

Седмо, ако би у једној држави где су људи подељени на три главне вероисповести, претерано и противуствано повлашћење једне или све три, довело до последица о којима сам говорио, несумњиво да би, и само условно или делимично признање права и повластица једне од њих и свима осталима, изазвало честе и дубоке потресе духова, да би друштвени и јавни поредак могли сваког часа бити узнемирени и поремећени. Јер у природи и тежњама самих вера је да желе да уживају пуну равноправност и ако се осетно разликују по својем учењу, по својим сретствима и по својим циљевима, и оне би се морале борити једна с другом да би је извојевале, ако би им се она само делимично признала. Отуда и кад би се на остале цркве, с обзиром на њихове посебности и традиције, протегле само извесне бенефиције које католичка црква добија у потпуности по овоме Конкордату, оправдана је бојазан, да међу њима неће моћи да буде ни задовољства ни мира, па чак ни обичне толеранције.

Осмо, Конкордат од 1935 има у себи одредаба каквих не налазимо у странам; Римска курија је њиме обезбедила у Југославији себи привилегије и предности какве нема ни у најкатоличкијим државама.

Такав је предлог који нам подноси Влада г. др. Милана Стојадиновића и за који тражи наш глас. О њему су, накнадно, дата извесна објашњења преко дипломатских нота, које је упутио Министарству иностраних послова папски нунције у Београду. Потребно је одмах нагласити да те ноте нису, ни као Прилог ни као Додатак, саставни део

самог Конкордата а немају ни форму Закљученог протокола, те искључиво добијају карактер тумачења, које текст не мења, не поправља и не исправља. (Анте Ковач: Љубавно писмо!)

Потребно је затим нагласити да су 4 тачке на које се тумачења папског нунција односе далеко од тога да претстављају главне и најважније одредбе у предложеном Конкордату, а нису ни биле нарочито истакнут повод критикама и замеркама у јавности. Поменућу само две, прву и последњу.

Прва се односи на једну евентуалну забрану: наиме извесни католички свештеници, — не сви католички свештеници, како у свом експозеу вели г. Претседник Владе који, изгледа, хоће да покаже да се том питању придавао особити значај, — и то они који стално или привремено имају да воде бригу о душама, не могу припадати политичким странкама док су у активној служби. То не значи, како се опет погрешно изражава г. др. Стојадиновић, да се они уопште не смеју да баве активном политиком. Тумачење да та забрана не зависи од Ватикана је посве излишно, јер по самом Конкордату не би ни могла ступити на снагу све докле док југословенска влада истовремено не пропише истоветне одредбе у погледу некатоличких вероисповести. У примени, то питање без велике важности и иначе, остало би у власти нашег Министарског савета, по самом тексту Конкордата.

Што се тиче надзора и инспекције државних власти над наставом у семенишним гимназијама и конфесионалним школама с правом јавности, о томе Конкордат нарочито ништа не говори, — а Апостолска нунцијатура се ограничила да одговори да остаје досадашња пракса. То није питање неке праксе, већ да ли важи за католичка семеништа и конфесионалне школе државни закон о средњим школама који садржи позитивне прописе о овом надзору. Таквог прецизног признања нема у ноти, па је ово накнадно тумачење без поуздане вредности. По чл. 16 Устава „све установе за образовање су под државним надзором“, — што значи да под надзор потпадају и све верске као и све друге школе, било јавне, било приватне.

Свој експозе пред скупштинским Одбором за Конкордат почео је г. др. Стојадиновић једном причом из Бокачија. Да ли је било исправно и добро смишљено позвати се баш на писца „Декамерона“, да би се показало да у нашој држави у погледу трију главних вера нема и не може да буде друге политике „до политике потпуне верске једнакости и равноправности“? С правом смо очекивали да ће се г. Претседник Краљевске владе, услед тако разноликих струја узнемирености, бојазни и размиоилажења у целоскупном нашем јавном мишљењу, — не само у православном делу народа — потрудити да покаже како у предложеном Конкордату нема с гледишта односа наше државе и римо-католичке цркве ништа што би ма у чему смањило и ограничило сувереност и ауторитет државе, с једне, а повећавало и узносило власт и надмоћност те цркве, с друге стране. Место тога он нас упућује на књигу анонимног писца „Конкордат и критике Конкордата“, књигу која је писана полемично, с тенденцијом да се предложени Конкордат одбрани по сваку цену и да се покаже да је Српска православна црква и по своме закону и по своме Уставу била нарочито фаворизирана, на штету

осталих вероисповести. Као да би то била суштина покренутих питања! Г. др. Стојадиновић нас потсећа на Конкордат Србије из 1914 и Црне Горе из 1887, због којих нам се није десила никаква несрећа ни за државу ни за православну цркву. Као да је неко нападао те Конкордате и као да, напротив, није са жаљењем констатовано да овај садашњи ни најмање није на њих налик! (Одобравање на левици).

У целом свом говору ни једног тренутка ја се нисам ставио на политичко гледиште нити се обзирао на партиска мерила, па ми је, као што и свима нама треба да буде, свеједно ко је водио преговоре о предложеном Конкордату, када их је завршио, чији се све потписи на њему налазе и да ли му је циљ да привуче католичке гласаче. По тим критеријумима ни један Конкордат не може бити ни бољи ни гори него што јесте. Одговорна је за Народно претставништво, нека се то не заборави, само она влада која га је примила, прогласила као свој и поднела на озакоњење. (Одобравање и пљескање на левици). Да кажемо јасно: г. др. Стојадиновић не плаћа туђу потписану меницу којој би рок дошао, већ ону коју је драговољно андосирао и, без ичије принуде, пристао да буде његова, — кад смо приморани, наводећи његове речи, да се изразимо тим трговачким језиком. Зато ту не играју никакву улогу ни историски моменти из Нишке Народне скупштине 1914, ни много мање историски моменти из изборне кампање маја 1935. . . . (Пљескање на левици). . . . ни шта је ко говорио у Народној скупштини Краљевине Србије, ни ко је већи православцац.

Али се не могу мимоићи два тврђења г. Претседника Владе, зато што је он на њима засновао главни део своје аргументације.

Прво је, да ће он умети један рђав да преобрати у један добар Конкордат, јер верује „да ћемо ми закон о Конкордату умети тако да примењујемо, да том применом цео наш народ, без обзира на веру, буде задовољан, као што је данас задовољан применом политичких закона“. (Веселост на левици).

Г. Претседник Краљевске владе може живети у илузијама да је цео народ задовољан како он данас примењује политичке законе, јер та примена зависи само од њега и његове Владе, али код међународних уговора два су равноправна саговорача и обојица бдију над њиховим извршењем, — а нарочито је Света Столица строг и неумитан чувар, као што се зна, интереса католичке цркве. Добар или рђав, Конкордат се применом не може поправити ни на који начин. То треба имати вазда на уму. И бар ту се не би смело заносити илузијама и заваравати самог себе да се доцније код Ватикана могу „извући максималне користи“ сем оних у самом тексту. А таквих, видели смо, нема.

Друго, у експозеу тврђење г. др. Стојадиновића, врло необично и такође засновано на једној заблуди, јесте да се „православних Конкордат уопште не тиче“ и да „нико од Срба о овоме Конкордату, сутрадан после његовог изгласавања, неће говорити о њему колико ни о лањском снегу, јер се Конкордат тиче католика а не Срба православне вере“.

То би доиста тако било да се у Конкордату налазе верске догме, мисе, литургије, обреди и мо-

литве католичке цркве. Нажалост није тако. Видели смо, напротив, да је ту католичка црква третирана ван сфере њене чисто спиритуалне акције, само као правна личност и установа, у свима појавама, па чак и у онима материјалне, политичке и имовинске природе, — и искључиво са гледишта њених веза са државом и државним органима. А држава није само католичка; како су у њој православно у већини, мора се и њих тицати, бар у равној мери све што Конкордат прописује у погледу односа католичке цркве и државе, особито кад се права и повластице те цркве проширују и на све друге вероисповести. Нарочито то интересовање мора бити јако чим наступи примена и извршење прописа тог међународног акта, јер ће, како сам напред изложио, извесно настати трвења и сукоби баш између те три главне вероисповести, о којима је г. Претседник Владе говорио у својој експозицији.

Нов члан унет накнадно у Конкордат даје овлашћење Влади да га може уредбом протегнути и на друге законом признате вероисповести. То проширење, како се види, је факултативно, јер зависи од Владе хоће ли га или неће спровести. Даље, права и повластице које по Конкордату ужива католичка црква могу остале вере добити само условно и делимично, у границама учења, традиција и стварних потреба, т.ј. уколико се учења поклапају, уколико истих традиција има и уколико су стварне потребе подједнаке природе. Напред сам показао да ће условно и делимично изједначење немиповно створити једно тешко стање борби и сукоба између цркава, од којих ће свака захтевати, самим тим што их католичка вероисповест већ ужива, и она права и повластице које им нису признате.

Г. Министар правде у својој краткој експозицији пред Народном скупштином јуче је истакао нарочито две добре стране овога Конкордата. Прва је признање наших државних граница, јер је до сад, каже г. Министар, постојао „утисак о провизорности наших граница“. Одиста, господе, чудно, да не употребим праву реч, и сувише чудно тврђење! Границе Краљевине Југославије извојеване су ратом и дефинитивно повучене уговорима о миру који носе потписе зараћених страна, и савезника и непријатеља. Какву већу важност или свечаније признање може значити један двостран уговор према тим основним међународним уговорима, чији су потписници највеће силе у садашњој Европи. Колико вредности има, колико вредности има упоређен са Версајским, Сенжерманским, Севрским, Нејским уговором о миру један овакав Конкордат, закључен с Ватиканом, који је као држава једва приметан на географској карти. А религијска снага католичке цркве и морални престиж Папе, њеног поглавара, не признаје ни државне ни духовне границе. . . (На левици узвици: Тако јел!) . . . и простире се широм целог света. Друго тврђење г. Министра правде: да би требало што пре донети интерконфесионални закон и одредбе о брачном праву у грађанском закону, стоји у вези са чл. XXXII Конкордата, по коме Света Столица пристаје да „све парнице у којима се не ради о брачној вези расправљају грађански судови“. То законодавство требало је створити пре доношења Конкордата, јер оно сад може постати беспредметно и без пра-

вилне и потпуне примене, ако се буду појавиле какве тешкоће поводом тумачења тих нових прописа. То може бити повод многим сукобима и споровима са католичком црквом, јер то је једна од материја из приватног права за које она показује нарочито интересовање, будући да су у питању разнолики односи и материјалне и духовне природе.

„Дајмо католицима њихов закон на време“ узвикује г. Претседник Владе. Ми смо сви, уверен сам, и у Народном претставништву и у целом јавном мишљењу, увек готови да дамо Конкордат, и да га на време дамо и што пре. Народ жели мир и спокојство, нарочито у својој верској животи. Али овај предлог који нам је поднела Краљевска влада то не може никад пружити. Зато што ни један Конкордат не сме да буде звоно на узбуну и ратни поклич, ми морамо бити против овога и оваког Конкордата. (Бурно плескање и одобравање на левици).

Претседник Стеван Ђирић: Реч има народни посланик г. Никола Прека.

Никола Прека: Допустите ми, господе народни посланици, да у име Народног клуба дам слиједују изјаву:

„Народни радни клуб сматра да је Краљевини Југославији потребно да своје односе са Римо-католичком црквом регулира путем Конкордата са Светом Столицом.

Али је Народни радни клуб схватања, да је више неозгодно да се Конкордат склапа и озакоњује у времену када легитимни претставници несумњиво велике већине римо-католика у Југославији немају учешћа у Влади и законодавном Народном претставништву Краљевине.

Народни клуб је, даље, увјерења, да није у интересу вјерског мира да се овај и овакав Конкордат озакоњује у моменту када је у великом дјелу земље — ма и од непозваних; па и непотребно — увјерење да се ради о повлашћивању једне хришћанске цркве на штету друге.

Народни клуб има основе за претпоставку да данашња влада зато прихвата овај Конкордат и озакоњује га у овом моменту, што се нада да ће помоћу њега моћи да одлаже правилно и стварно ријешавање основних питања наше национално-државне заједнице и њезине будућности. То може да буде од судбоносног значаја за југословенску државу, а не одговара ни узвишеном позиву вјере у народном животу, па ни трајним интересима самог нашег католичког живља и његовог народног свећенства.

Увјерени смо и о томе, да би Конкордат, склопљен уз учешће претставника Хрвата и уз сарадњу, слободном дискусијом широке јавности, донио задовољавајуће ријешење и у питању глаголице, што у овом Конкордату никако није случај.

На послетку: Народни клуб нема повјерења у политичке интенције ове Владе. Из свих тих разлога гласаће сада противу овог Конкордата.“ (Плескање на левици и у центруму).

Претседник Стеван Ђирић: Господе народни посланици, прекидам седницу. Рад ћемо наставити по подне у 16 часова.

(Седница је прекинута у 13 часова).

(Наставак седнице у 16 часова).

Потпредседник Фрањо Маркић: Господо народни посланици, настављамо јутрос започету седницу. Реч има народни посланик г. Артур Махник.

Артур Махник: Господо народни посланици, у добро схваћеном интересу нашег државног живота Краљевска влада предлаже овом Законодавном Дому конвенције, које су склопљене између Св. Столице и наше државе. Конкордат, о којем се води парламентарна дискусија, резултат је многогодишњег рада, који је био прекидан, поново расправљан и коначно, ево, доспио у завршну фазу и чека на коначну санкцију овог Парламента.

Након што је држава уредила одношај са Српско-православном црквом, исто са Муслиманском вјерском заједницом, ево, ова Краљевска влада приступа заглавном уређењу вјерског питања у нашој држави са предложеним Конкордатом, иако то није њезино дјело, и да заврши један велики државни посао у сређивању наших вјерских питања. Уређење вјерских питања, господо народни посланици, у свакој држави један је од фундаменталних послова, а поготову у нашој држави, где имадемо размјерно велики број конфесија. Све те конфесије морају имати уређене одношаје са државом, са државним животом и тиме створити једну атмосферу толерантног одношаја међу појединим вјерским заједницама а поготову створити услове за колаборацију са државом, гдје државни живот изискује заједнички позитивни рад вјере и државе.

Света Столица склопила је Конкордат са свима државама насљедницама бивше Аустроугарске монархије. Наша држава је последња која ће прихватом предложеног Конкордата ступити у уређени одношај са римокатоличком црквом. Овим Конкордатом уређују се, господо народни посланици, одношаји државне власти са римокатоличком црквом, уређује се њезин рад у њеном вјерском оквиру, а тај је рад, господо народни посланици, данас знатно већи но у предратно доба. У ово бурно и на социјалним потресима богато поратно вријеме, вријеме које је тражило и још увијек тражи нове путеве у развоју човјечанства, то вријеме у том трагању износило је и износи и такве принципе, са којима се нити једна културна држава не може спријатељити, ако неће да уништи оне културне и моралне тековине, које су се вјековима градиле и дограђивале и ако неће да и она свој дио допринесе рушењу постојећег поретка.

Римокатоличка црква свјесна је и тога пожива. Римокатоличка црква у нашој држави закупља у својој вјерској заједници близу 40% држављана, односно 6 милиона вјерника, који ево чекају, да се коначно уреди и одношај њезине цркве. То је, господо народни посланици, и њезино право. Не може се вјерско питање с неједнаком дужношћу за правилно њезино уређење уређивати. Ових до 6 милиона римокатолика представљају у главном Хрвати и Словенци, који као такви представљају у великом дијелу ову државу. Ових 6 милиона Хрвата и Словенаца вјековно је повезано са римокатоличком црквом, кроз њу су Хрвати и Словенци управо органички повезани са западном културом, које се они неће никада

одрећи. Та западна култура на овом раскршћу Истока и Запада, управо у овој држави, је један позитиван атрибут, један атрибут више, који нашу државу повезује у заједницу културних држава Европе. Римокатоличка црква, господо народни посланици, не може стајати на путу нити једној другој вјерској заједници. Она само тражи да у овој држави буде и за њу правде, јер је освједочена и свјесна је тога, да својим радом јача и темеље ове државе.

Размотрите, господо народни посланици, данашњи њезин став. Ми сви осећамо услед доношења Конкордата непожељну атмосферу која је створена. Ми сви знадемо шта се је, и шта се још увек подузима против тога Конкордата. Међутим, римокатоличка црква стоји крај свега тога у мирном ставу. Она не реагира. И добро је да не реагира, добро је да се часовитом непожељном кампањом не наруши вјерски мир у држави, и да се тиме не смета развоју догађаја, који су на помолу. Моје је чврсто увјерење, господо народни посланици, да је овај Конкордат у интересу даљњег рада на консолидацији нашег унутрашњег државног живота и да ће тај заглавни камен у сређивању вјерских одношаја много допринети смирењу, које је тако пожељно у свеопћем нашем интересу. Ове интенције код склапања Конкордата сигурно су водиле и Благопочившег Краља Александра. Ја ову чињеницу не смијем зашутити, јер недолична кампања против овог Конкордата премашује све границе културне борбе. Као што унутарњи наш државни живот говори за пријем овог Конкордата, не мање изискује то и наш вањско политички положај. Господо народни посланици, данас цијела цивилизована Европа гледа у овај Парламент. У овај Парламент гледа она Европа, чије је срце ових дана и од званичних кругова примило претставника Свете Столице са највећим почастима. И када је оној левичарској влади много до тога стало, да са Светом Столицом подржаје добре односе, не може и не смије ни нама бити равнодушно, да са прихватом овог Конкордата продубимо добре одношаје са Светом Столицом и да са тиме осигурамо трајно пријатељство са Ватиканом, који прихватом Конкордата подједно признаје и границе Југославије. Прихватом Конкордата, господо народни посланици, добили смо једног новог пријатеља, који по својој универзалности ужива углед у читавом свету. Наша вањска политика, до сада вођена тако реално и позитивно да нам на томе могу завидјети и државе већега стила, стећи ће једно ново драгоцено пријатељство и подићи наш пристиж у Европи.

Све ове чињенице говоре за прихват Конкордата. Краљевска влада када се одлучила да овај Конкордат поднесе пред овај Парламент, пред парламентарни форум, и када она од тог Парламента тражи последњу санкцију, учинила је своју дужност за једно велико дјело од далекосежних последица за развитак државе. И, јер је то тако важан и крупан догађај, за који ће могуће тек познија времена да мирно и хладно оцјене његову велику вриједност и важност, управо у том моменту требало би се прихватом ових конвенција манифестирати и са једне и са друге стране идеја братске вјерске слоге, вјерске толеранције и пријати један доказ, да сви заједнички желимо у овој

заједничкој држави слогу и братство. Ја сам, господо народни посланици, увјерен, да такав дух влада с једне стране између србијанског сељака и хрватског те словеначког сељака с друге стране. То увјерење рађа у мени и освједочење, да ће прихватам Конкордата наступити ведрија ситуација и у рјешавању другог крупног питања, у којем ће Влада др. Милана Стојадиновића имати јаког и коначно позитивног удјела. То је и моја жеља, то су моја предвиђања. У циљу и у знаку свега тога, као Хрват и католик, гласујем за Конкордат (Пљескање на десници.)

Потпретседник Фрањо Маркић: Реч има народни посланик г. Јосип Цветић.

Јосип Цветић: Господо народни посланици, Конкордат је уговор између римокатоличке цркве и државе. Конкордат називају међународни уговор и то двострани међународни уговор. У нашој земљи закључено је много међународних уговора. Много их је прошло и кроз наш Парламент. Није било потешкоћа у њиховим дискусијама, није било због њих реперкусија у нашем јавном животу. Да су се остале међународне конвенције и уговори примали на тај начин диктовада је и наша парламентарна пракса. Наш Парламент и у предшестојануарском времену имао је свој посебни став према питањима спољне политике. То је ваљда био и разлог да ми у нашој држави никада нисмо имали Одбор за спољне послове. У добрим временима у посебно добрим односима између владе и министра спољних послова надомјештавана је функција Одбора за спољне послове на тај начин што су претставницима група или другим парламентарним одборима биле даване повјерљиве информације. Треба се сјетити како је примљен Рапалски уговор, како су примљене Нептунске конвенције. Премда су оне одлучивале о границама ове земље, премда су оне биле судбоносне за наш државни и национални интегритет, није било оваквих народних покрета против њих као што имамо данас у случају овога Конкордата. Режим др. Милана Стојадиновића, колико год везивао дуги рад на споразумевању између Свете Столице и наше државе за пријашње режиме у овој земљи, ипак је неоспорна чињеница да је он поднео овај Конкордат Народној скупштини на ратификовање. Неоспорна је чињеница да је и после подношења Конкордата у последњих седам мјесеци овај режим имао пуну власт у овој земљи. Неоспорна је чињеница да је овај режим имао у рукама сва средства и могућности да употреби свој пуни ауторитет — а он се тако често на тај свој ауторитет позива — и да расположења народна диригује у оном правцу како не би изгледало да у револуционарном расположењу расправљамо и гласамо о преважној материји Конкордата, који може да буде судбоносан за солидан развитак унутрашњих политичких прилика у земљи. Ја могу само да констатујем да се и на овом примеру показала умјешност владања овога режима, а да се уједно показао у свој својој величини ауторитет једне овако хетерогене, идејно хетерогене владе као што је ова. Велики политички послови су за сваки режим прилика да покаже своје велике способности, али су уједно и прилика да покаже своје велике неуспјехе. Дужан сам да констатујем, да је атмосфера у овој земљи, створена процедуром око доношења Конкордата, да је овај немир, који је ушао

у душе нашега народа наше национално и државно зло, које ће у нашој политичкој историји карактеризовати и негативно оцијенити режим Југословенске радикалне заједнице. (Одобравање на левици). Парламентарни клуб, коме имам част припадати и Југословенска национална странка, чији сам члан, не желе да ову прилику код доношења Конкордата гледају са становишта својих посебних интереса. Далеко смо од тога да то партизански изабљујемо. Ништа друго не чинимо него хладно констатирамо чињенице, а у критици самога Конкордата полазимо са становишта општих националних и државних интереса, остајући вјерни свом начелном становишту, да за наш јавни политички рад не може ништа друго бити мјеродавно, него чување интереса националне југословенске целине и нашег југословенског државног интегритета. (Одобравање на левици и повици: Тако јел!) Југословенска национална странка све своје снаге даје само успјеху чисте југословенске ствари у нашој земљи. Према томе она не може да буде у служби никаквих посебних вјерских и покрајинских интереса, она не може да буде борац за нека специфична племенска права, али она и не жели да се било против којег нашег племена бори, она неће да смета слободном развоју било које религије у нашој земљи док та религија по својој црквеној организацији не пречи здрав национални живот у Југославији. Југословенска национална странка стоји на становишту у погледу цркава онако како га је ујединитељ талијанског народа формулисао, онако како је то Кавур изрекао: „Слободне цркве у сувереној држави.“ (Одобравање на левици). То је наше становиште од кога ни по цјену својих партијских успјеха никада нећемо одступити (Одобравање и пљескање на левици). Слободу дајемо свакоме, а суверенитет унитарне Југославије никоме и ни под којим увјетима. (Бурно одобравање на левици).

Премда из програма наше странке јасно излази ово начелно гледање, био сам дужан да га поновно подвучем и одбијем сва подметања која би могла зловне душе да учине кад радимо на овом тешком и одговорном послу. Ово наше становиште диктира нам нарочиту критичност у питању материје која долази пред нас у форми овог законског предлога о Конкордату. Југословенске националисте желе и у овом послу да буду безкомпромисни а уједно и храбри, те да од својих југословенских принципа, који управо значе правду и равноправност за свакога у овој земљи, не одступе ни за један корак, него да према постојећим приликама, уважавајући све околности, које не могу да поремете основни правац југословенске политике, без које не може бити Југославије, да политички мудро оцјене ову материју и да по својој савјести одлуче о њезиној судбини.

Конкордат регулише односе католичке цркве и државе. Конкордат управо уређује изванске правне односе католичке цркве. Поставља се питање да ли је Конкордат једина форма којим се могу регулисати односи католичке цркве и државе.

То питање је у вези и са другим питањем, да ли је католичка црква увјек своје односе са државним организацијама уређивала путем Конкордата. И у једном и у другом случају је одговор негативан.

Потребно је да мало уђемо у теоријска разматрања. Држава и црква су у свом историјском

развоју били у разним формама односа. О тим односима цркве и државе постављане су теорије које су својим научним именима бранили и највећи учењаци цркве и највећа правно-филозофска имена грађанскога реда. Три главна типа односа цркве и државе до данашњег дана можемо установити. Прво је јединство цркве и државе, друго је растава цркве и државе, а треће је индиферентност државе према цркви и признање њезиног слободног рада у складу са признатим јавноправним карактером црквене организације.

Јединство цркве и државе било је остварено у облику црквене државе или државне цркве. Ту је израђен систем пуног мјешања компетенција цркве и државе. Ту је лако долазило до помисли о превласти цркве над државом, а и до потпуног господства државе над црквом. Нова теза црквене државе, мисао о теократском уређењу државе најбоље је обрађена у дјелу светог Аугустина „Де цивитате деи”. Црква је помало то своје мишљење, које је важило као званично, прилагођавала приликама и коначно дошла до становишта о паралелизму двију суверених власти, до идеје координације. То значи, црква је суверени господар на духовном пољу а држава на свјетовном пољу. То је и данас званично становиште католичке цркве. Ја вас упозоружем, да из тог становишта католичке цркве можете лако оправдати жељу католичке цркве да у цјелокупном духовном народном животу има своју одлучну ријеч. Од брака, од фамилијарног живота, преко одгоја младежи до моралног васпитања у војсци. Признање цркве као јавноправне корпорације развило се борбом цркве и државе на штету начела јединства цркве и државе у форми теократског уређења.

Томе принципу на супрот стоји принцип раставе цркве и државе. По том принципу религија треба да буде потпуно приватна ствар сваког појединца, а црква да буде приватно-правно друштво. Главна разлика између раставе цркве и државе и овога стања кога ми данас имамо у односима цркве и државе јест у том што по овим односима цркве извршују над својим члановима извесну власт. Њихове одлуке имају извршну моћ.

Нећемо улазити у то да ли та њихова моћ излази директно из њиховог ауторитета или је то позајмљено од ауторитета државе. Код раставе цркве и државе, црква постаје обично друштво и појединац је својим добровољним пристанком везан преко црквених статута да се покорава одлукама свога друштва. У садашњем случају то није стварност, јер одлуке црквених организација извиру из поглаварствене власти коју оне врше над својим члановима.

Многе су државе формално провеле раставу цркве од државе. Још ни једној држави није успјело да у пракси то начело до скрајњих граница оствари. Француска, Белгија и друге земље које имају раставу цркве од државе, немају, на жалост, раставу државе од цркве. Држава је остала у обавезама према црквама, јер фактично стање културног развоја, социјални односи и васпитни значај црквених организација, које цивилно друштво још није успјело да потпуно надомјести нерелигијозним системима, сили државу на извјесне обавезе према цркви. Али треба знати да праве слободе савјести, да пуне вјерске слободе, а с тим и искреног духа толеранције неће бити све до онога часа

док у развоју човечанства не буде и том принципу задовољено. Онда ће истом моћи држава да буде индиферентна према црквама, а онда ће истом велики морални садржај наше народне пословице: „Брат је мио које вјере био”, моћи доћи до свог правога значења. Том је реченицом наш народ поставио једну дивну карактеристику духа, толеранције и пуне слободе. Тим је уједно наша народна душа поставила идеал којему треба наш народ стално да тежи, свјестан историјских тешкоћа које су му нанели они начелни ставови који својом непомирљивошћу искључују принцип: „Брат је мио које вјере био”.

Међутим, једно су идеали народа и човечанства, а друго су стварне могућности које се могу постићи. Политиком народи остварују идеале или се њима приближавају. А политика је вјештина којом треба постићи оно што је могуће. Садашње стање и снага преговораца којим остварујемо овај међународни уговор искључује сваку могућност остварења принципа раставе цркве и државе без штетних последица за националну и државну егзистенцију. Али, господо, нико нама не може ускратити да због политичких реалности не подвучемо важност и значење наших идеја за које желимо да се остваре, важност наших идеала, јер идеали нису ништа друго него неостварене идеје.

Кад смо стали на становиште да је према садашњим приликама најбоље признати црквама јавноправни карактер, онда треба да се одлучимо у којој форми да регулишемо односе са њом. Са осталим црквеним организацијама у нашој земљи уредили смо односе нашим домаћим унутарњим законом. Формално равноправности било би задовољено кад би било омогућено да и са католичком црквом регулишемо односе путем унутарњег закона, кога можемо ми сами без великих потешкоћа, а према својим потребама, мењати, поштујући стварне интересе појединих црквених организација. То би било за наш национални живот од посебног значења. Мислим да није преузета жеља, кад кажем, да би наш народ имао права да тражи неке повластице и од католичке цркве, повластице које она другима не даје. Треба овде јавно констатовати да је наш народ кроз стотине година давао своје животе, чувајући западну Европу од турских копита. У нашој држави има око пет милиона католика, којима је Папа дао частан наслов „*antemurale cristianitatis*”.

Били смо стотине година предзиђе кршћанства, дали смо свој дуг кршћанској цивилизацији и баш у тим одбранбеним ратовима кршћанске цивилизације раздирали смо свој национални организам. Зашто нам сада не би та западна кршћанска цивилизација вратила дуг и омогућила миран развој нашег процеса националне унификације, уважавајући да ће ипак Југославија знати најбоље да одлучује о свим потребама па и о вјерским потребама својих грађана?

У сједницама нашег Уставотворног одбора, пре доношења Видовданског устава, било је о томе говора и мислило се на то. У међупартиском пододбору много је дискутовано о том питању. Наши католички ексклузивисти су онда тражили да у сам Устав уђе одредба о склапању Конкордата са Ватиканом. Напредни духови на челу са др. Грегором Жерјавом одупрли су се томе и та одредба није могла да уђе у нацрт Устава, шта више миш-

љење оних је победило, који су казали да треба путем унутарњих закона регулисавати црквене односе својих властитих држављана. Занимљиво је да је сам претседник Уставног одбора, који је знао за тај закључак и мишљење већине, да је он баш као Министар спољних послова направио једну комисију и повјерио јој студиј Конкордата. Како смо почели тако смо и наставили. Данас ствари тако изгледају да нико разуман не може ни помислити да би се на други начин регулисали односи између Свете Столице и наше Краљевине него путем Конкордата. Конкордатско решење је једини излаз из садашњих прилика, он је диктат политичке стварности коју смо ми помогли да створимо заједно са вјештом дипломацијом Ватикана. То је моменат искрености да признајемо туђу снагу и своје мане. На то признање нас сили и дужност према нашем народу, јер не можемо се ми од године до године налазити пред крупним проблемима који се стално решавају на нашу штету. (Одобравање на левици)... способношћу других, а погрешкама и несхваћањем нашим. Ваљда ће доћи једном моменат да ће и Југославија моћи да доживи бољих решења која додирују њезину егзистенцију, бољих него што је ово конкордатско решење.

Кад смо се изјаснили за Конкордат, онда имамо дужност, да размотримо конкордатску политику Ватикана уопште, а напосе да прикажемо конкордатску политику овим нашим славенским крајевима на југу Европе.

Да конкордатска политика постоји већ преко осам стотина година знак је да постоји преко осам стотина година и политички рад Ватикана, да црква католичка већ толико столећа манифестује своју политичку страну.

Црква католичка се појављује од тога времена са два лица: једно је лице етичко-религиозне организације, а друго је свјетско-политичке силе. Да је католичка црква остала вјерна својој мисији етичко-религиозног карактера и да није тежила за свјетским политичким утицајима, она не би долазила у сукоб са државама. Кад је тим путем пошла средла се са државом. Једна и друга су јаке. Свака има друго оружје борбе. Кад је тако оне су морале да нађу споразумно заједнички начин живота и да се договоре како да живе једна покрај друге. Ти њихови заједнички споразуми, споразуми који регулишу извањско правни однос католичке цркве зову се Конкордати.

Потребно је расчистити питање да ли су ти Конкордати прави међународни уговор. Специјалисте у овом питању мисле да нису. Они доказују да се ту не ради о уговору између два равноправна фактора. Држава је најиме као један контрахент, суверен је господар над својим држављанима, а црква преговара и склапа уговор преко свога поглавице у име своје корпорације а за интересе својих чланова који су држави подређени. Из овог односа снага између цркве и државе резултирала је судбина Конкордата. Због других међународних уговора, због правих међународних уговора, односно због њиховог неизвршавања долазило је до сукоба сила. А никад у историји извршавање Конкордата није имало за собом силу као санкцију. Увјек је питање извршавања Конкордата било питање морала.

Занимљиво је, да су много пута државе у слабим позицијама за себе склапале Конкордат. Тактика Ватикана и јесте у томе, да му други преговарач буде у слабијој позицији. За то један поглед кроз историју конкордатске политике показује јасно и разговетно: слаба држава закључила је редовно слаби Конкордат, опорављена и сређена држава закључила је добар Конкордат, или је лоше Конкордате отказивала, или опет доносила законе који су поништавали поједине одредбе Конкордата. Најприје да установимо: док није било борбе о свакодневна политичка питања, није било Конкордата. Први Конкордат је направљен 1122 године. Триста година је прошло док је био закључен Конкордат у Констанци 1418 године. Тада се низао један ред Конкордата немачких изборних кнезова до 1801 године. Дакле, прошло је опет скоро триста година после последњег Кнежевског конкордата. Те године Наполеон је закључио Конкордат. Од 1801 до 1905 трајала је борба Француске и Ватикана, док коначно није 1905 године дошло до раставе цркве и државе. Баварска је имала такође потешкоћа са Конкордатом. Рађено је на њему 14 година. Када је био потписан нису га хтели ратифицирати. После поновне редакције био је истом ратифициран. Аустрија је направила Конкордат 1855 године. Треба се сетити времена у ком је Аустрија живила. Негативни резултати аустриског апсолутизма били су сваког дана све очитији и у том времену Аустрија склапа Конкордат. Нерасположење против Конкордата било је сваки дан све веће, тако да су издавани закони који су били у сукобу са словом и духом Конкордата. После престанка апсолутизма почиње обрачун са Ватиканом, који се свршава 1870 године. Тада је био познати концил, који је донео закључак о непогрешивости Папе. То је свакако било позитивна квалитета стечена за важење овога уговора и свако би очекивао да ће Његово Цесарско и Краљевско Апостолство Величанство Цар Фрања Јосиф да поздрави ту нову особину свога великог и високог контрахента, међутим догађа се противно. Апостолско Величанство каже: „будући да је мој контрахент променио нешто од своје битности, — од погрешивога постао непогрешив, то ја овај конкордат отказујем.”

1857 склопљен је конкордат са Виртенбергом, а 1859 са Баденом. Оба ова Конкордата је народно претставништво одбацило, а црквене прилике су биле уређене унутарњим законима, а Низоземска је склопила Конкордат 1827. Против овог Конкордата дигле су се политичке странке и нису дале да буде проведен у живот. Тим се Конкордатима завршава низ Конкордата у деветнаестом столећу.

Папа је Ватиканским концилом 1870 године рјешао свој главни унутрашњи црквени проблем. Папа као поглавица цркве ријешао се свих тешких и дугих расправа о учењу цркве. У догматском учењу католичке цркве Папа је постао врховни господар, последња инстанција.

После уређених унутрашњих прилика, Папе које су касније долазиле на Римску столицу, настојали су да учврсте политички вањски изглед своје организације. Потребно је да овде споменемо да су ватиканске дипломате за вријеме склапања Лондонског уговора настојали да њиме буде признато право да делегат Св. Столице може сјуделовати на будућој конференцији мира. Међутим 15 члан Лондонског пакта даје Италији гаранције, да ће

се Енглеска, Француска и Русија одупрети да на конференцију мира не припусте преставника Св. столице. Регулисање вањских односа а тиме и стварање импресије о политичкој снази Ватикана продужује Папа после рата једним новим низом уговора који се ево завршује са Југословенским Конкордатом.

Дубоко сам увјерен да Југословенски Конкордат значи велики успјех ватиканске дипломатије. Она је ту омогућила да у свом црквено-политичком послу буде потпуно без утицаја и контроле свјетовне власти, а у свом свјетовно-политичком дјеловању да добије једно широко поље рада. Дубоко сам увјерен, да би без ових прерогатива католичка црква могла да изврши своју мисију научавајући вјеру, вршећи обреде и ширећи вјерски култ. Међутим, није у логици ватиканске политике да само томе послу служи, него жели да и осигура цркви католичкој што више угледа, што више снаге на политичком пољу. Кад се црква својим духовним снагама и својим религиозним ауторитетом баца на поље свакодневног политичког живота једнога народа, кад обухваћа све гране његовог јавног дјеловања, онда се то зове клерикализам. Јер су Конкордати слика политичке снаге Ватикана, а политичка снага основана на вјерском ауторитету носи име клерикализма, то значи, да су Конкордати, поред осталог, најбоља огледала клерикалних настојања и намјера које Ватикан има у оном крају и оној држави са којом Конкордат прави. Због тога, што Конкордат осигурава слободу клерикалне акције на Југословенској територији, као што то из појединих чланова овог Конкордата излази, ми не можемо да будемо за овај Конкордат. (Одобравање на левици).

Поставља се питање зашто смо ми као националисте против клерикализма? Сам наш национални став диктира да будемо не само против него да будемо борбено против клерикализма. Југословенска мисао као мисао наше националне слободе везана је за велики слободарски покрет у Европи. Да није било идеје хуманитета, да није преовладала парол одбране права свакога човјека, без обзира на његов положај, на његову материјалну и интелектуалну снагу, да те пароле није било не би било ни снаге која би провела све револуционарне покрете у 19 стољећу на европском континенту. Мисао слободног човека, слободног духом и тијелом, омогућила је да ти ослобођени робови од кметова, слугу и заробљеника, од понижених и увређених постану људи. Овако формиран, управо овако ослобођен европски човек истом је могао да проговори својим народним језиком и да отвори срце своје које му је на основу тога што види да његов брат говори истим језиком и да је у том језику изразио сав свој живот, осјетио да је с њим један народ. Овакав талас осјећаја прошао је Европом. Послије немачког а истовремено са талијанским препородом почео је тај препород да обухваћа словенске земље и народ. И наш народ је на основу нашег народног језика и његове вредности за културно изражавање постао признат народ у свијету. Мисао слободе, мисао слободног човјека, мисао слободног духа, мисао хуманитета, из које логично слиједи једнакост међу људима и народима прибавила је нашем народу међународно признање.

Идеја слободе, идеја слободног духа појавила се као реакција против свих злорабљених ауторитета. Црква католичка, односно, да се боље разумијемо, политички део католичке цркве, која преставља организацију максималног ауторитета, аутоматски је била у сукобу са слободоумним покретом XIX стољећа. Како је било у прошлости, тако је, господо, и данас. Видјели смо да је мисао нашега народа генетски по свом постанку везана за напредну мисао, јер без напредне мисли не би било ни југословенске мисли. (Бурно одобравање и плескање на левици). Тако некад, а и данас треба да знамо да без напредних елемената у Југославији нема одбране југословенске. (Бурно одобравање на левици и узвици: Тако је!). Клерикализам, без обзира којег ли је извора, он је данас као што је био и некада највећи противник наше националне унификације. (Живо одобравање на левици и узвици: Тако је!). Он је брана која запречује да не уклонимо оно из нашег живота што није битно, и да тако постанемо једно. Господо, поготову је то онда, кад ствари тако стоје да оно што зовемо хрватско или српско, да је то у својој бити католичко или православно. Отварајући могућност за широки рад клерикализма, шта ми радимо? Ми узаконјемо повластицу за једну свјетско-политичку силу, да нам она преко католичког момента организује хрватски политички моменат... (Узвици на левици: Тако је!). ... а примајући онај амандман максималног овлашћења за православно цркву, ми ништа друго не радимо, него дајемо овлашћење православној цркви да она организује српски моменат. Фаталност је још већа у томе да се показало у неколико махова, морам признати уз чврст отпор, да католички клерикализам изазива православно клерикализам. То је, међутим, најфаталнија заблуда. Православна црква може очувати свој хисториски углед у нашем народу само онда, ако она не буде сишла на терен на који је зове католички клерикализам. (Бурно одобравање и плескање на левици). На терену клерикализма православно црква биће немилосрдно тучена, јер у клерикализму Језуитима премца нема. Уз то је, господо, тачно да би католичка црква своју религиозну, ако хоћете своју опште народну мисију добро извршила и без трагова клерикализма, онако како је у нашој историји означена линија народних свећеника са Гргуром Нинским, а у модерним временима са дивним нашим босанским фрањевцима, нашим ујацима и коначно дјелом и радом Штросмајера и ауторитетом др. Фрање Рачкога. (Живо одобравање и плескање на левици). Ја вјерујем да је само њиховим вјерским дјеловањем дано Богу божије а цару цареву. (Бурно одобравање и плескање на левици). Ми у овом часу треба да из овог Парламента јасно и гласно кажемо: „Југославија ће дати Богу божије, али она исто тако тражи да њој буде дано што је југословенско.“ (Дуготрајно и бурно плескање на левици).

У овоме часу треба да признамо и велики одгојни значај црквених организација у нашем народу. Још је увјек етичко и морално васпитање у једном свом добром дјелу везано за цркве. Ми стога поштујемо значење религије у животу и развоју нашега народа. Само та служба коју народу црква даје, треба да буде њезин циљ а не средство свјетовног господства. (Плескање на левици и повици: Тако је!) Етичко и морално васпитање треба

да наш народ прими од нашег свештеника по цијену вриједности оних принципа које они проповједају. Али ми смо дужни нашем народу да кажемо, да одбије ону свештеничку ријеч, која значи борбу да вјера постаје средство које мора бити посвећено циљу политичком. (Одобравање на левици). Ако политичком циљу свјетскога господства треба да служи етичко и морално сазнање, које свештеници дају сваком нашем човјеку, онда је то највећа бласфемија честитости и поштења и највећи злочин над судбином свога властитог народа (Бурно и дуготрајно одобравање на левици). Чим једноставни појединац осјети да моралне вредности имају своју колебљиву промјенљивост, већ према томе којој сврси служе, онда народна честитост постаје проблематичан темељ националног и државног живота. (Одобравање на левици). Зато смо ми против клерикализма. Ми смо против клерикализма јер се његова настојања због наше вјерске подвојености не могу довести у склад са опћим југословенским националним програмом. Покојни Јован Скерлић је 1911 године казао: „Наш један народ страдао је и страда од поделе на три вере, од којих се свака сматра за најбољу и најнационалнију. Наш највећи непријатељ је наша верска подвојеност која нам је у прошлости толико јада задала и која нас уназађава и данас као некад Немачку, растргану борбама католика и протестаната”. Скерлић наставља: „И са те тачке гледишта може се речи: југословенска идеја, српско-хрватска народна мисао или ће бити антиклерикална или је неће бити”.

У овом гледишту не треба ништа додати ни одузети, него казати: или ће Југославија бити антиклерикална или је неће бити. (Бурно одобравање на левици).

Ватиканска политика како је дошла до изражаја у нашем Конкордату је само једна етапа коју политички Рим показује према нама Словенима на Југу. Ако расмотримо поједине фазе у раду на Конкордату Краљевине Србије, на Конкордату Црне Горе и коначно на нашем Конкордату, онда ћемо видјети сталност те линије, која нам непобитно доказује у чему је политичка страна рада католичке цркве на нашем народном тјелу.

Преговори за склапање Конкордата између Србије и Ватикана почели су још 1863 године. Главна мисао, која је покретала претставнике Србије да дођу до уговорних односа са Ватиканом, била је у томе што је Аустријски конзулат вршио чак и јурисдикцију у Србији до 1881 године, а у згради конзулата била је католичка капела, која је била после до аустријског посланства. Преговори су дошли у озбиљну фазу онда кад је владика Штросмајер преузео иницијативу да до Конкордата што прије дође. Пријатељска веза између владике и Кнеза Михаила била је велика помоћ у раду на том послу. Штросмајер је предлагао да Кнез може замолити Свету Столицу да му да којега бискупа или викара кога он позна, а на другој страни да може захтјевати да му се претходно достави име особе коју Ватикан жели да постави за бискупа. Од посебног је интереса мишљење владичино о мјешовитим браковима. Он је стао на становиште да треба препустити слободној одлуци супружника да одлуче како ће своју дјецу одгојити, а цркве имају довољно моралног утјецаја да преко својих припадника-родитеља врше свој мо-

рални уплив. Кнез Милан, касније Краљ Милан, написао је на полеђини писма, кога је писао Штросмајер Новаковићу, да је нужно „да се уреде одношаји између Рима и Србије тако, како не би аустријски владика имао духовну власт над католицима у Србији”. Дакле, то је црвена нит, која се провлачи у преговорима Ватикана и Србије. На сваки начин ликвидирати утјецај Аустрије, наравно и онај који би аустријске владике вршили над католицима Србије. Преговори су се отезали све до 1914 године. Србија је била 1914 године у тешкој ситуацији. Миленко Веснић потписује Конкордат, а Нишка скупштина га ратификује. Много од онога што је Штросмајер предлагао није ушло ни у србијански ни у црногорски Конкордат.

Започети рат је све више узбуђивао српске водеће политичаре да је дошао час да слободна славенска држава овде на Балкану изврши своју мисију и да преузме у пуној одговорности своју пијемонтевску улогу. Нишка скупштина је то учинила, а доношењем Конкордата хтјело се и манифестовати за браћу католичке вјере уз то што се демонстрирало против аустријске ингеренције на српском терену. Водећи фактори Србије су мудро користили ову прилику да манифестују за своју браћу, али крај свега тога остаје неоспорна чињеница да је Конкордат склопљен у слабом моменту за Србију. Стара тактика Ватикана.

Посебно поглавље у преговорима са србијанским и црногорским представницима сачињава дозвола да се католици могу служити код богослужења старословенским језиком и писмом Св. Ћирила тзв. глаголицом.

Данас је већ у научној литератури утврђен један назив за борбу око богослужења старославенским језиком и употребе глаголице под називом глаголизам. Бечки двор је нерадо гледао на акцију Штросмајера, који је безусловно желео да Конкордати са Србијом и Црном Гором садрже признање глаголице. Аустријски цар је изрекао бојазан да глаголизам, ако се потпуно развија, брише разлику између Срба и Хрвата. Србијански Конкордат ипак је добио један додаток којим је била дозвољена употреба глаголице и старословенског језика у оним жупама које буде Папа посебно одредио. Црна Гора у свом Конкордату од 1886 године није добила тога овлашћења. Међутим, по том Конкордату је постао први бискуп далматински Фрањевац Шиме Милиновић, Штросмајеров миљеник. Штросмајер, Кнез Никола и Милиновић били су једна душа у борби за старословенску богослужбу. Коначно су успјели, те је Папа Лав XIII посебним кодицилом дозволио словенско богослужје. Аустријски цар се бојао да право које је добила Црна Гора не буде протегнуто на Далмацију, Истру и Горицу.

Како је тамо било са словенским богослужењем и глаголицом?

Тамо је борба почела још за Гргура Нинскога. Он је почео једну историјску борбу вјерујући да је право народа да се својим рођеним језиком моли Богу. Насупрот хрватском глаголизму у нашој народној историји стоји латинизам римске цркве. И у новијем времену ми смо добили двије одредбе, једну Папе Лава XIII, једну Пија X, које јасно говоре о хрватском глаголизму. Те двије одредбе, једна из 1898, а друга из 1906 изазвале су прави народни отпор у крајевима Далмације и Истре. И првосвештеници су се раздијелили: Једни

су ишли са својим народом, а други су вјеровали да им је прва дужност да послуже латинизму. Међу прве бискупе спадају Учелини, дубровачки бискуп Марчелич и задарски надбискуп Дворник, а међу другима се налазе Накић, Рајчевић, Флап и Надл. Далматински и истарски сабор казали су своју ријеч и упутили позване црквене факторе о народном расположењу. У Сплиту је одржана велика народна скупштина чији је закључак гласио да је глаголица свеопће народно право и да одлуке од 1898 морају бити опозване. И далматинске странке имале су одређен став за глаголизам. Дон Франо Булић и Дон Фране Иванишевић храбро и мушки су се иставили у тој борби за глаголицу. 1904 године била је једна делегација у Риму код Папе, која му је предала једну споменицу у одбрану глаголице. Депутацију су водили др. Андрија Штангер и др. Динко Тринајстић. Мјесто промјена одлука из 1898, како их је дао Лав XIII, издао је папа Пије X нову одлуку, која је у главном потврдила све оно што је било наређено 1898. Гласник ђаковачке бискупије подвргао је критици тај папски декрет и јасно казао да су те одредбе оштре „а и такве које се с њиховим мнијењем и увјерењем о праву старословенског језика у хрватским црквама не подударaju”. И хрватски сабор, под председањем др. Богдана Медаковића 1907 године желио је да помогне далматинске бискупе кад су се састали да вијећају о глаголици у вези са провођењем одредбе Папе Пија X. Тада је речено: „Сабор Краљевине Хрватске једнодушним закључком се обраћа на бискупе Далмације да најодлучније устану на одбрану глаголице као светиње и права читавога народа”.

Наш садањи Конкордат има такође један прилог у коме се каже: „Ова (Света Столица) потврђује употребу старословенског језика (глаголице) у светој литургији, у обиму и формама признатим од папа Лава XIII и Пија X свете успомене”.

Видјели смо малоприје отпор нашег народа против provedбе наредба ових Папа. Хисториска поука није била повучена кад смо склапали овај Конкордат. Како то? Ево како.

Одмах после уједињења наш католички епископат је тражио у облику закључка на својој конференцији да би се право што га имају неки наши крајеви гледе упорабе старословенског језика у светој миси по римском обреду од најстаријих времена протегнуло одмах на цијело подручје наше државе! Међутим, изгледа нам да су наши епископи 1925 године одустали од свог првобитног закључка. Др. Виктор Новак, професор Универзитета београдског, објавио је један свој напис у коме се види да је наша делегација 1925 године на повратку са конкордатских преговора из Рима поднијела извештај у коме између осталог каже: „Најгоре су се бискупи понели у питању глаголице (старословенске службе). Пошто су сами у својем нацрту Конкордата изразили жељу да би се у све наше католичке цркве увела глаголица, сад су тражили од Ватикана да одбије исти захтев наше делегације..... Да делегати нису својим очима видјели записник о томе закључку бискупа не би то заиста могли поверовати. Колико су се они згрозили над оваквим поступком бискупа, толико је претставник Ватикана остао изненађен кад су му делегати показали пређашњи и противни закључак бискупа у прилог глаголици”. Тако су бискупи гледали на то питање. Садашњи Министар унутрашњих дела

г. др. Антун Корошец је написао 1 јануара 1923 у „Новој Европи” следеће: „У нацрту Конкордата тражи се као литургијски језик мртав старословенски језик, да би се укинуо латински са својом јаким културном позадином, и да би католичка црква код нас добила исти литургијски језик као и православна. Све ме то убеђује да садашња црквена политика наших власти не иде за тим да зближи и спријатељи обе кршћанске цркве, него да опрезно и постепено припрема и утире пут православљу”.

Кад уважимо расположење наших бискупа према глаголици и кад томе расположењу додамо становиште г. др. Антона Корошца, од кога он сигурно није отступио, онда ћемо разумјети какво ће практично значење имати прилог нашем Конкордату, који говори о простирању употребе глаголице. Ту се каже да бискупи могу „сходно својој савести и мудрости допуштати употребу старословенског језика у светој миси, тамо где то одговара једнодушној жељи верника”. Мудрост допуштања видели смо каква је, а за једнодушност вјерника побринуће се Министар унутрашњих дјела. (Пљескање и смех на левици).

Желео сам да имам у рукама мишљење стручњака о питању глаголице и њезиног даљњег живота према одредбама овог Конкордата. Затражио сам о том писмено мишљење професора београдског Универзитета г. др. Виктора Новака. Он ме упутио на 9 број ревије „Јавности” у којој је објавио један чланак о том питању. Г. Др. Новак каже: „Буде ли Конкордат озакоњен, онда је хрватски атрофирани глаголизам у појединим базама осуђен на смрт од које му спаса нема. И то у скорој будућности”.

Будући да се за овај Конкордат и говором Претседника Краљевске владе у одбору, и чланцима у режимским листовима везује име пок. Витешког Краља Александра, замолио сам професора универзитета г. др. Новака да буде љубазан да у оваквим озбиљним хисторијским моментима, какве сада проживљујемо, каже своју ријеч о мишљењу Краља Александра баш о глаголици и да каже он коме је пок. Краљ за његово дјело „Антологија југословенске мисли” сам написао предговор. Професор г. Новак каже ми између осталог у своме писму: „Зар није онда највећа увреда за Њега кад му се данас мртвومه хоће да припише овај Конкордат”. Тим ријечема нашег научењака г. др. Виктора Новака сматрам да сам довољно рекао и о поглављу свога говора: Краљ Александар и овај Конкордат.

У одбору за студију Конкордата тражили смо од г. Министра иностраних послова да нам даде објашњење за неке важне одредбе Конкордата. Нисмо добили ни једно објашњење. Ја морам да се на то пожалим у пленуму, јер је одбор делегирано тјело пленума. Одбору је сврха да уђе у појединости и да тачно претресе материју. Материја се може претресати само у дискусији. Ако г. Министар не одговара на примједбе и директна питања, онда нема дискусије. Морам вам рећи да у одбору није било дискусије.

Ми смо желели да добијемо начелно мишљење о томе како ће се одредба Конкордата о раду државних удружења за физичко васпитање, а то је нови назив за Соко, јер ми у моменту склапања Конкордата нисмо имали других државних удру-

жења за физичко васпитање, како ће се одвијати рад у Соколу кад васпитање „неће моће бити у нескладу са католичком доктрином”. Наши бискупи су се већ изјаснили у својој посланици о Соколству да Соколска идеологија није у складу са католичком доктрином. Кад је томе тако, посебно је занимљиво да се дозна како ће католички свештеници „вршити своју верску мисију” у Соколским јединицама. Католички кругови већ су почели, поготову у Словеначкој, да оснивају своја посебна друштва за физичко васпитање. Та су друштва униформирали. Она већ иступају на јавним приредбама. На њиховом челу стоји један активан министар. Ја питам како може ова Влада да даје народу један идејни правац, кад један од министара носи Соколску одору и по закону је некако министар за Соколство, а други министар носи униформу словенских фантова и како је министар без португалеа а не министар без посла, ваљда је онда и његова служба да буде министар за подизање анти-соколских организација. Наш народ гледа и види два министра из исте владе, сваки у униформи једног другог културног и националног друштва, чије се идеологије искључују. Народ мисли: ево на једној страни су Соколи а на другој страни ови нови Орлови. Орлови су католичка организација. Њих подупиру католички свећеници, а Конкордат прописује да католички свећеници могу вршити своју вјерску мисију и у Соколским друштвима. По тој логици неће моћи нико да избјегне закључку да су ова вјерска удружења и њихови пријатељи повлашћени пред једним опћим националним удружењем које поштује осећаје свачије вјере али специјално не брани интересе ниједне вере. Мене је страх да ова одредба Конкордата, која у Југославији има да служи интересима једне вјерске групе, неће моћи добро да послужи интересима југословенске цјелине.

С тим у вези долази нам одмах на памет овлашћење за потпуно слободан рад Католичке акције. Ништа друго не бих хтео него да вам кажем, да у чл. 33 овог Конкордата стоји: „да југословенска влада признаје католичкој цркви пуну слободу да оснива удружења Католичке акције и да њима управљају удружења која себи стављају у задатак да изван и изнад сваке партијске политике унапређују вјерски и морални живот”. Реч је о Католичкој акцији, како она изнад сваке партијске политике унапређује вјерски и морални живот. Дозволите да вам прочитам из званичног издања Католичке акције ову углазбену пјесму:

„Амо друзи, брат уз брата
Хрват млади до Хрвата...
Амо тко још воли, слави
Барјак црвен, бјели, плави:
Хрватски га диже син
Млад и храбар сељанин.”

А сама омладинска химна Католичке акције гласи:

„Зову нас горе и равнице
Зове нас Хрватска цијела
Зову нас градови, творнице
и хрватска родна села.
Народе хрватски,
Ако ли устукну сви пред жртвама и гробом,
Устукнут нећемо ми.
Сељаче, радниче, ако вас пуне сви

и пристану на неправду,
Издати нећемо ми”.

На ово додајмо још, да је по одређењу Папе, Католичка акција судјеловање католичких вјерника (лаика) на хијерархијском апостолату, које има да изврши католичка хијерархија. Милански адвокат Коломбо је објавио вајајући службу Католичке акције рекао: „Звање Католичке акције није само да појединцима даде вјерски узгој, него је њезина брига како ће католици употребити своја грађанска права”. О употреби грађанских права говори и химна Католичке акције код нас. То су елементи за стварање хрватског римокатоличког народа. Нико ваљда није тако жестоко ту акцију осудио као пок. Стјепан Радић.

По овом Конкордату наша омладина неће бити само добровољно позивана у католичке организације, које имају довољно моралних и материјалних средстава да развију свој рад, него ће католичка хијерархија моћи да врши свој апостолат и по оним члановима Конкордата који одређују какви имају изгледати наши школски уџбеници. Ту се каже: „Школски уџбеници неће садржавати ништа што би било противно верским начелима и осећајима ученика католика”. Ко ће одлучивати о томе да ли један уџбеник садржи нешто против вјерских осећаја и начела ученика католика? Католичка хијерархија. Ако буде наш који хисторичар приказао значење Соколске идеје у својој књизи за развој славенске мисли, то ће према досадашњим преседанима бити од католичке хијерархије осуђено као вређање вјерских начела и осећаја ученика католика.

Да ученици католици не би добили неки науку криви од иновјераца професора, наша се влада обвезала да ће „у школама које похађају искључиво или у великој већини ученици католици, учитељи такође бити католици у границама могућности”. Сигурно ће неки казати, е па то овиси о нашем Министру просвете. Он ће казати нема могућности. Добро, али то значи, непрестана жалба оних који са католичке стране пазе на извршење Конкордата. Непрестано жаљење ствара неповерење, а из неповерења се рађају конфликти. У томе и јесте погрешка овога Конкордата, да он не рјешава спорове, него отвара могућности за нове сукобе. (Пљескање на левици и повици: Тако је.)

Ова држава има не само право него и дужности да у једном свом послу буде безкомпромисна. Кад старији због свог одгоја, због својих осећаја траже обзире и племенске и покрајинске и вјерске и кад им Југославија то даје, те правда свој поступак мудрошћу државне управе, она не може да то оправдање даде кад је ријеч о васпитању омладине. Омладина је гаранција будућности нације и државе. Лаква је омладина данас, таква ће бити нација сутра. (Бурно одобравање на левици). Овај Конкордат, како смо видјели, није сретно ријешено питање утјечаја католичке цркве на одгој наше омладине. Како држава не сме бити компромисна у питању омладине, тако не сме бити компромисна ни у питању војске. Војска се поред осталог оснива на јединству команде и дисциплине. Војни свештеници су чланови војних јединица. И они би требали да спадају у тај јединствени дисциплински круг. Али, ми потписујемо Конкордат у коме се

каже да ће Света Столица објавити један статут „такође у погледу дисциплине војних свештеника“.

Кад ништа не би било већега, овај би Конкордат морао бити измењен због наведених тешких одредаба у овом пасусу. (Пљескање на левици). Ове одредбе неће користити држави али неће помоћи ни цркви. Црква католичка према расположењу цјелокупног југословенског народа има прилике да уреди своје односе са нашом државом путем Конкордата. Црква католичка мора да води рачуна о тешкоћама једног младог народа који је у формирању. Он ће сигурно наћи начина да јој врати добро за добро онако исто као што је југословенски народ давао своју крв кад је требало бранити кршћанску цивилизацију Европе. (Пљескање на левици). Црква католичка не треба да криво схвати инстинктивни отпор Југословена против оваквог Конкордата. Поготово, црква католичка мора бити уверена да то Југословени раде имајући пред очима само интересе југословенског народа и Југославије. (Пљескање на левици).

Југословенски националисти нису криви да су под њихов нож објективног критичног и антиклерикалног става дошла и извјесна дјела, извјесна политичка дјела католичке цркве, као што су дошла извјесна дјела православне цркве. Ми смо осудили само оно што је и код једне и код друге цркве клерикално. Ми својом критиком Конкордата апелирамо на вођство католичке цркве да свој посао у нашој земљи подеси само према чистим религиозним интересима. У тим интересима ћемо се сложити. (Бурно пљескање на левици и повици: Тако је!). Наше је увјерење да овај Конкордат не би служио само и еминентно религиозним интересима него и политичким. Зато са пуно увјерења овај Конкордат одбијамо, увјерени, да на тај начин служимо најбоље интересима свога народа, а онда и правој мисији свих цркава у нашој земљи. (Бурно пљескање на левици).

Господо народни посланици, са поносом изјављујем, да ћу за вољу мира божјега међу народима у Југославији гласати против овог Конкордата. (Бурно и дуготрајно пљескање на левици са узвицима: Живео!)

Потпретседник Фрањо Маркић: Господо народни посланици, реч има народни посланик г. др. Милован Грба.

Др. Милован Грба: Господо народни посланици, мој пријатељ г. Цветић, који је иначе мој земљак, — ми смо Личани пријатељи свуда, без обзира на веру, па нама и није потребан Конкордат, па да будемо пријатељи, — био је грлатији од мене, ја не могу да тако будем грлат. То је мој први недостатак.

Ја бих вас, господо, као пријатеље, замолио, да о Конкордату говоримо са једном објективношћу, и да излучимо политику из Конкордата. Говорећи овде о Конкордату, ја не желим никакав политички моменат да истичем. Ја ћу господи са левице одговорити на свако њихово питање.

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине посланиче, молим Вас да не одговарате на питања и упадице.

Др. Милован Грба (наставља): Господо, ја признајем да идем за тим да вас капацитирам... (Граја и смех на левици) ... али, господо, ви не знате у чему хоћу да вас капацитирам, једно-

ставно у томе да ме слушате. Господо, кад се говори о Конкордату претходно морам да изнесем мало историје, јер без историје никако се не може разумети шта је то Конкордат. Јер би овако изгледало да је овај Конкордат нама дошао са неба, а ми кажемо, шта онда да имамо са тим посла. Без историје ми не можемо то да схватимо. Ја ћу само у кратким одсецима да кажем историју. Драга господо, ви се смешкате а ја нисам још ништа казао. Ви мене по Пословнику Народне скупштине не можете да ометате да говорим, али по вашем личној Конкордату можете. (Смех на левици).

Потпретседник Фрањо Маркић: Господо народни посланици, дозволите господину посланику да почне.

Др. Милован Грба (наставља): На овакво расположење могу само да кажем да су наши претци, кад су дошли овде у нашу југословенску земљу, да су били 200 година пагани, да су били без Конкордата, без икакве вере и без јерархије и да су веровали у виле и вештице.

Око 800-те године, када је Карло Велики разрушио Аварску хегемонију паганства, наши су претци почели прелазити у хришћанство и већ се онда зачео Конкордат. Карло Велики је дошао код Римскога Папе да се крунише за римскога цара, и догодило му се да га је Папа надмудрио. Кад је он сагнуо у миси главу Папа му метне на главу круну, у знак да свјетовна власт долази од Бога, преко Папе. То је почетак Конкордата. (Један глас са левице: Сада преко Корошца!). Вама је, господине, једнако Корошец у глави, а треба да буде Конкордат.

Од 800-те године па до данас, до Хитлера, који је направио Конкордат Рајха, ни један народ није претрпео тако тешке сукобе са Ватиканом као немачки народ за време цара и Лутерове реформације, па до тридесетогодишњег рата, када је Немачки народ сам себе у верским борбама требио. Ми можемо рећи да на Балкану нисмо имали те верске ратове међу нама као што су то имали Немци. (Један глас са левице: А шта је било ово јуче? То су се православни тукли међу собом, православна Управа града са православцима!). Али слушајте ме, ја вас никад не прекидам.

Господо народни посланици, у нашим православним односима тада кршћански дух створио је у X веку једну, у историји чувену Архиепископију — Охридску Архиепископију, која је ишла од Фрушке Горе све до Олимпа. Она је била пример црквене независности словенства на Балканској осовини, почевши од ушћа Тисе до близу ушћа Вардара. То је била Архиепископија Јужних Словена на Балкану. Паралелно је била Сплитска Архиепископија на Јадранском мору.

Раставом Источне и Западне цркве никла је трећа Архиепископија а то је била Барска Архиепископија са 12 својих бискупија. То је била надбискупија наших диоклитских владара. Господо народни посланици, у томе моменту су српски владари имали потребу оцепити своје епископије из Охридске Архиепископије и са подручја Барске Архиепископије, која је, због раставе Источне и Западне цркве, постајала католичка, и стварати независну православну Архиепископију. Ту независну Архиепископију створио је Светитељ Срп-

ски Свети Сава. (Усклици: Слава Му) Он се прогласио Архиепископом све Српске земље „Архиепископ све Србије”. Зашто? Зато, што је имао епископе на Охридском Архиепископату, које је изузео одатле, и зато што је узео епископе са подручја Барског Архиепископата. И једно и друго српска је земља. Тиме је ударио темељ аутокефалности српске цркве, начинивши са братом Стефаном манастир Жичу, а овај је дао даровницу и оставио писмени аманет да ту буду постављени краљеви, архијереји и игумани. (Један глас са левице: То није тачно!) Извините! То сам ја очекивао да ћете ми добацити! Знао сам ја да ћете ми то добацити па сам зато и донео ову књигу. Ево, можете да се уверите. (Показује једну књигу. — Народни посланик *д-р Бранко Калембер* прилази говорнику и разгледа књигу.) Ево, нека каже Калембер да ли је истина. (*Др. Бранко Калембер*: Јесте!) Знао сам ја да ће ова упадица пасти! (Веселост у целој дворани).

Ово су „Монумената Србика”, састављена од Словенца Миклошића, дакле, видите, југословенство још пре 100 година, господо моја. (Живо одобравање и веселост у целој сали). Молим, идемо даље! Ја ћу још једну ствар да вам напоменем. Пре девет година расправљало се о томе да ли је било име Србија у средњем веку. И наши научници рекли су да га није било. (*Др. Бранко Калембер*: Шта то има везе?) Чекај, док ја кажем све! (Смех у дворани.) Изволи, после ти говори о хрватству, а сада мало и о српству да се чује! Ти у твом Госпићу чујеш само: Хрватство, хрватство и хрватство! Бар овде да чујеш нешто о Србима. (Буран смех. — Један глас на десници: Ајде нешто реци о Кабалину!) А, о Кабалину не! Њега нећу да дирам! Он није Личанин! (Смех и веселост — *Никола Кабалин*: Центлменски споразум! — Смех и веселост).

Господо моја, у једној хилендарској даровници Милутиновој... (*Др. Војислав Дошен*: Клетва виле хилендарске!) А, то ти остави! То је неозбиљна ствар!

Господо, хоћу да вам кажем да је Архиепископ Свети Сава, Архиепископ свесрпске земље, поставио темеље српској цркви, а онда је дошао Цар Душан, који је архиепископа подигао на патријарха, и онда је дошао један народ, који је прихватио ћирилицу у својој цркви. Господо моја, и ми смо имали тада Папу, али тај Папа био је у Цариграду и он је анатемисао нашега цара, али је народ прихватио своју црквену независност и одржао се кроз 500 година ропства. (Живо одобравање) Господо, видите да сам ја вас ипак одушевио! (Веселост — Један глас на левици приговара.) То је твоја злоба, јер ти је још Прибац у глави!

Господо народни посланици... (Један глас: Пазите на упадице!) Ја се не бојим одавде (показује на десницу) него се бојим упадица са ове стране (показује на левицу.) (Смех у дворани).

Господо народни посланици, као што су Бугари имали своју цркву, а ми Срби своју, и Хрвати су хтели да имају своју цркву. (Један глас на левици: А ми Словенци?) Вас је Карло Велики разделио под Аквилеју и на другу страну под Салцбург! (Смех и објашњења. — *Никола Кабалин*: А шта је са Корошцем?) Доћи ћу ја сада и на то. Ман'те људи, чекајте мало, пустите ме да говорим!

Ми Јужни Словени, Свесловени, прешли смо у Бугаре, у Србе, у Хрвате, прешли смо путем цркве. (Један глас на левици: А Словенци?) За њих сам већ рекао! Али, ово је превише од ових упадица! (Смех). Господо, ми смо се путем наше цркве племенски развијали.

Али, ми смо стварали културе; била је бугарска култура, српска култура и хрватска култура. Код браће Хрвата је не само имала значење Нинска бискупија, него више епископус кроатикус. То знамо ми, који смо читали архиђакона Тому... (*Жагор*)..., а ви други не можете знати. Ја сам то морао читати јер сам ишао на ригороз код Личека. И, према томе, тај епископ кроатикус имао је подручје све до Драве. Имао је највећу територију. Сад се, међутим, између бискупа и надбискупа гледало на те територије, заокружавао се центар и гледало се на то која је дијецеза боља. И ако се од тих великодостојника црквених увек говорило да се не гледа на земаљску страну живота него на духовну, ипак се је ту гледало на величину појединих дијецеза. Господо, овде седи један мој пријатељ, један жупник, свештеник католички, г. Матица, и он ће ме потпуно схватити и разумети, а то је и мој сведок са ове стране (показује на левицу — *Жагор* — Чује се: Говорите да вас сви разумемо!) Ја тако и говорим, али пошто ви мене физиолошки не подносите, и не разумијете, ја не могу друкчије.

Господо народни посланици, састају се сплитски сабори. У чему је лежало значење сплитских сабора? Значење сплитских сабора јесте у томе, да се словенски језик истисне из службе римокатоличке цркве. То није специјалитет хрватски већ је о томе говорио и Методије кога су бискупи у Моравској прогонили. Та наша словенска браћа која су нам дала словенско писмо нису била прогоњена само од Папе него и од бискупа који су им били завидни зато, што нису знали словенски језик па су мислили да се на томе језику богзна шта чита, тражили су латински језик из бојазни због јереси. Ватикан је био већ тада за то да се црква задржи на универзалној основи и да се на тој универзалној основи исклучи племенски карактер и зато је римска црква код хрватских владара, који су били свакако патриоте, настојала, да се истисне словенско богослужење из цркве, из простога разлога, што су они универзалци, људи који говоре латинским језиком, који мисле латинском логиком и латинским мозгом. (*Др. Војислав Дошен*: Имате значку ту!) То је значка мога Клуба. Шта ћете мене тероризирати, да ово слово „Р” спалим? Ја знам, да ја вама физиолошки не пријам, али шта ћу вам ја! (Смех).

Ова борба око имена хрватског „епископус”... та је борба трајала и после изумрућа, како се то каже, династије Трпимировића, и око године 1186 на једном сабору, „кроатикус” био је брисан на тај начин, што су бискупи поделили све територије међу јурисдикције суфраганске, које су биле за латински језик.

Борба, коју су водили претставници глаголице и славенског писма, та је борба датирана од Методија до данас у борби са Римском Куријом.

Господо, ово што су сада казали господа Словенци, рекавши да их нисам споменуо, ја сада морам рећи, да их сада спомињем. Спомињем сада, — овај Конкордат излучује их из оних некадашњих историјских депеденција.

Ја ћу сада прећи на саму материју Конкордата. (Др Војислав Дошен и још двојица посланика са левице нешто додају). Ја не знам, како од вас тројице да не страдам! (Смех). Вас тројица, то је наш стари душманлук!

Ја хоћу прво да кажем лично, да ја као грађанин ове земље са скромним силама својим, колико сам могао, свуда сам стајао лојално, виз-а-ви свих оних људи, који су управљали са нашим Министарством војним и са нашим Министарством иностраних послова. (Гласови на левици: Само ниси био лојалан!) Дозволите, молим вас, господо, немојте мени импутирати нешто, што чини вама задовољство! (Др Бранко Калембер: Што нападаш Министра финансија?) Немој ти ништа да говориш! То ради твој Иванчевић.

Овај и овакав нападај на Конкордат, кога сте ви овде имали прилике да чујете, јесте нешто што може свакога... (Један посланик са левице нешто додаје). Ви нисте никада духовити!... велим, што може свакога да забрињује.

Господо, ако узмете Француско, Немачко или Енглеско Министарство иностраних дела, оно чак и не добива ни име Министарство иностраних дела него ужива углед по улици, у којој се налази. Исто тако Министарство војно. Ваш нападај на Конкордат, господо, — ја нећу да улазим у никаква лична питања, али хоћу да кажем, да је овај Конкордат радило наше Министарство иностраних дела. (Упадице са стране левице). Дозволите, господо!

Конкордат сваки који је рађен, он се ради по понтификалном образцу. Ја не говорим на памет, ја сам и књигу донео, тај образац јесте, да се Конкордат израђује по тачкама, од тачке до тачке, и да се у свакој тачци, у којој се нађе сагласност, врши параф. И од првог до последњег члана извршава се параф, и кад су поглавља готова, онда се тај састав зове парафом.

Ако ви, господо, почнете расматрати само овај Конкордат овако какав јесте у самој садржини, без икаквог испоређења са другим Конкордатима, онда, господо, ако то узмете тако, стоји критика г. др. Куманудија и г. Цветића. Али ми тај Конкордат имамо да расмотримо у испоређењима са Конкордатима, које су правиле друге силе са Римском Столицом. (Милинко Милутиновић нешто додаје). Ви то не разумете! Кад почнете ви говорити о плугу и мотици, онда ћу да слушам, али о Конкордату не знате! (Општи буран смех.).

Ја овде хоћу да направим једно испоређење о Конкордату. Ја знам, да је 18 априла 1935 године овај Конкордат парафиран, и то је први отсек, који се зове параф:

Господо, кад је сада реч о парафу, као првом стадију рада, ми имамо овај Конкордат да испоредимо са другим конкордатима. (Добацивања са стране левице: Шта нас Ви учите?) Ја не делујем на вас ништа! Ја делујем на вас толико да ме слушате. А ако ја, господо, немам право одавде да говорим слободну реч, а не клеветам и не вређам никога, онда ово није трибина југословенске Скупштине. (Пљескање на левици.).

Попретседник Фрањо Маркић: Видите, господине говорнице, како је то незгодна ствар. Ја сам Вас одмах на почетку Вашег излагања упозорио да се не упуштате у дискусију са господом посланицима! (Мирко Урошевић упада). Господине Урошевићу, молим Вас, немојте упадати!

Др. Милован Грба (наставља): Ви ми не дате право, а они не дају да говорим! Не знам, како ћу говорити!? (Смех).

Господо, имају средњевековни конкордати, конкордати XIX века и конкордати после светског рата.

Ако будемо мало стрпљивији, ја ћу вам казати, да је параф извршен и тај је параф могао — ја лојално признајем — могао бити коригован, као што је у Конкордату, који је направио Хитлер, и који имаде закључни протокол, што се немачки зове Schlussprotokoll (Смех на левици. — Један глас: Како? Је ли шус?) Schluss, Schlussprotokoll! (Смех).

Господо народни посланици, Хитлер је око 12 чланова тумачио и протумачио. Господо, са којим ми Конкордатом као материјом можемо овај да испоређујемо? Овај Конкордат има своје одредбе узимане из других конкордата, јер, господо, ви морате знати ово, да је г. државни потсекретар или секретар Палин имао читаву једну, како бих рекао, библиотеку одредаба конкордата. Он има толико одредби као какав стари доктор рецепата. (Веселост). Дакле, господо моја, погледајте ви те одредбе у Латеранском уговору. Италија сматра особу Папе сувереном, светом и неповредљивом. Свака увреда и сваки атентат казниће се као да је почињен против Краља италијанског. Дакле, господо, ја хоћу само да кажем да је израђивање Конкордата са Светом Столицом врло тешко и да се тамо не може ићи као Милош на кулашу у цареве сватове, у латинску земљу, него треба ту и латински језик и велика памет. Господо народни посланици, ова одредба је и дата г. Мусолинију да у Папи, по уговору, гледа другог Краља у Италији, и то господо, пошто се ту спомиње Краљ с обзиром на кажњавање увреда Папе, то је, господо, промулгиран један казни закон с обзиром на одредбу о кажњавању повреда Краља италијанског. Дакле, захвати у суверена права италијанског Краља. Господо, чл. 21 италијанског Конкордата каже: „Кардинали ће уживати у Италији част равну принчевима по крви”.

Ја бих волео јако, господо, да је господин професор Кумануди био код ратификације овога Конкордата тамо, да он г. Мусолинију прочита о почињеним захтевима на рачун суверених права италијанске династије!

Господо народни посланици, г. Кардинал Пачели када је имао закључен Конкордат са Мусолинијем, и кад је имао закључен Конкордат са Хитлером, онда смо ми дошли на ред. Ја хоћу само, господо, да вам укажем на тешкоће преговора, јер, господо, ако би ми погледали на овај велики кип (показује бисту пок. Николе Пашића у дворани), онда би он нама казао ово: па, овај, треба да се ова седница претвори у тајну расправу, па да се онда на тој седници расправе најинтимније ствари. (Жагор на левици).

Јесте, господо, и г. Пачели у овом Конкордату знао је да је Барска Архиепископија прикраћена, па је стога у истом оставио отворена врата и казао: „Ако би се у будуће нашло да је потребно, или чак и корисно да се измени ова хијерархијска организација и разграничење бискупије, високе стране уговорнице неће се противити ступању у преговоре по тој ствари.” Дакле, господо, ово поколење не може све терете да издржи, и по овом уговору ми имамо отворено право да преговарамо

ако за корисно нађемо. (Д-р Војислав Дошен: Ми можемо преговарати и ако не би претходно имали одредбу у уговору која на то даје право). Господине, Ви нисте прочитали ни једну историју Римских Папа и не знате ништа. Ви знате само да говорите о оном подбану Рајићу. (Смех).

Господо, ја хоћу, као што рекох, да вам подвучем, да је Ватикан сила која броји својих католичких вјерника на 350 милиона. Господо народни посланици, и у Мусолинијевом Конкордату налазе се многе одредбе које су ушле и у овај Конкордат. Ја признајем, господо, једно, да овај Конкордат није органичка целина и да је он једна крестоматија одредаба којих има у свима другим конкордатима, али ја хоћу да истакнем само оне одредбе које се налазе у Мусолинијевом и Хитлеровом конкордату, јер је Мусолини претставник фашизма и један бранилац државе а Хитлер није само бранилац Немачке државе него и претставник нове расне теорије у германском народу.

Господо, у овом нашем Конкордату, у закључном протоколу стоји, да је наша Влада дужна у року од 30 дана ставити мишљење политичке природе према предложеном бискупу. Таква иста одредба постоји и у Конкордату, у закључном протоколу Конкордата закљученим са Хитлером, с том само разликом што је Хитлеру дат рок свега од 20 дана, док је нама, с обзиром на наше поштанске и саобраћајне прилике, дато 10 дана више. (Смех и одобравање).

Господо, сад ћу да поставим једно питање г. д-р Куманудиу. Он је професор административног права и оштро је критиковао овај Конкордат. Али, нека ми он одговори на ово питање: кад се нама оставља 10 дана више рока за примедбе него ли што се то оставља Хитлеру, зар смо ми могли тражити и добити нешто боље и нешто више?

У Конкордату се говори и о мисији. Господо, мисија је призната и у талијанском Конкордату не за Италију него за цео свет. И допустите ми, господо, да кажем нешто. У црквеним питањима се и ћути. На пример, г. Паштровић, за време мог говора, у тихој миси.... (Жагор и одобравање). Господо, ако хоћете да знате, шта је то мисија, отидите у Ђаковачку цркву и прочитајте тамо све што Штромајер тамо пише. Исто тако, господо, у талијанском Конкордату унесена је католичка акција али спречено је да се католички ошветници смеју уписивати у политичке странке.

Ја бих вам, господо, могао ређати и многе друге ствари, али ћу се задржати само још на две тачке. Господо, ми имамо једно тешко питање, а то је питање школа. Ви, господо и браћо Србијанци, ви та питања школе нисте никад осетили на себи. Ја се обраћам вама, браћо Србијанци, и ја вам кажем и понављам да ви то никад нисте осетили на себи до данас, а од данас ћете то осећати са нама из прека заједно.

А ја сам на себи целога живота то осећао и сада вас молим да ме у овоме питању саслушате пријатељски.

Ми смо вагда били овде обзиром на веру сношљиви. Ја имам овде повељу дародавца Краља Милутина где је суделовао и архиепископ Барски, две православне владике и деда Богумил. Дакле, видите, још у 13 веку наш Краљ имао је око себе хијерархију три вере. Нисмо ми, дакле, измислили оно: „Брат је мио које вере био”, него смо то има-

ли већ у просвећеном веку наших великих владара Немањића и због тога нисмо имали велике верске ратове као што су их имали Французи, Енглези и Немци. (Један глас са левице: Као што ћемо их сада имати!) Хоћемо ако се будемо владели као ви.

Господо, у питању тих школа долазимо сви ми у један положај какав смо имали раније. Јер ми смо Срби имали нашу црквену аутономију, и имали смо наше школе вероисповедне, основне, препарандију, гимназију и богословију. Ми смо сада све то ставили под државну власт. Конкордат је, господо, уговор са Светом Столицом обзиром на права римске цркве и обзиром на однос Ватикана са државом и обзиром на хијерархију у држави. Али римска столица према свима државама где има католика виндицира себи утицај на васпитање католичке омладине. И ја ћу вам, господо, сада казати нешто што се тиче Немачке. На свима католичким школама морају бити постављени учитељи који припадају католичкој цркви и то »Gewähr bieten«, што значи, да морају дати јемство да ће радити за католичку цркву. Хитлер — и ту је данас сукоб између Хитлера и католичке цркве — Хитлер је морао да призна католицима да на школама католичким буду учитељи католици; али не сваке врсте учитељи, него учитељи, који морају дати јемство да морају да служе онако како католички бискуп говори. И ту видите, господо, између Ватикана и немачке државе дошло је сада до трвења и Хитлер не само што неће да се држи ове одредбе него је морао у уџбенике уносити расистичку теорију, он хоће да омладину католичку расистички васпитава. Али, видите, господо, он је ипак ову концесију у Конкордату дао, и како данас његова штампа каже: „Ми смо закључили Конкордат, ми смо знали, пошто смо имали искуства са Ватиканом, али ми нећемо ући у отказ него видимо две силе”: Стипулацију Конкордата где се католичанство шири на рачун државне мисли, и силу државе где се она шири и супротставља стипулацији Конкордата. Ја хоћу да кажем како су те одредбе могле да уђу у Конкордат обзиром на то што их је Хитлер примио. И онда ја вас питам: јесмо ли ми нешто боље могли добити од Хитлера? Стварно, ми смо добили, јер смо добили оно „по могућству”. То „по могућству” значи практички отпор у нашем Министарству просвете! Несумњиво да ће ту бити између њих извесног трвења и долазити до интервенције, па ако Министар буде много излазио на сусрет, ту смо ми, народни посланици, који ћемо то контролисати по нашим срезовима.

Господо, ја хоћу овде да напоменем још једну чињеницу коју је г. Цветић изнео обзиром на ову тачку која се односи на војску. Господо, дозволите, то може сваки да прочита, и ту стоји одредба исто онако као што се налази у Хитлеровом Конкордату. Ја држим, господо, да наше Министарство иностраних дела које је парафирало и овај члан, да се је оно руководило несумњиво дужношћу према нашој војсци. И мој пријатељ г. Цветић устао је против овога грлато и околио се на то. Ја држим да је наше Министарство иностраних дела у парафирању овога члана о војсци, да је свакако било врло опрезно, и када је то тражено одговорено је са друге стране да је Југославији дата одредба која је дата и Немачкој,

само с том разликом да је Хитлер добио бишофа — војног бискупа, а ми смо добили други израз, ординаријус, што је свакако повољније.

Сада дозволите, господо, да поновим од речи до речи оно на што се је г. Цветић позвао, а то су ближе одредбе о организацији католичких верника и душобрижника, која уследује апостолским бревом. То је тачка која је спорна. Ту тачку има и Хитлер, али, господо, Хитлер је у Закључном протоколу закључио да то буде још „ин Бенеман“, у неком споразумевању са Немачком владом. (Један глас са левице: А ми без тога!) Господине, адресирајте се на г. Ауера, вашег друга, који је потписао Закључни протокол. Он је стручњак за те ствари. Ви би хтели да ја будем за све крив. (Војислав Лазић: Ако гласате, нарочито ви Срби, за тај Конкордат, ви сте уништили Србе!)

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине Лазићу, немојте да прекидате говорника, јер ћете имати прилике да говорите када будете добили реч.

Др. Милован Грба (наставља): Ја видим неке људе који су ушли у једно такво расположење, да шаком прете и вичу: Ви Срби итд..... Господо, ја сам Србин и Југословен и посланик, и г. Војислав Лазић се је овде на криву адресу обратио, јер ја држим, господине Лазићу, ако сте сељак и деловођа били, могли би да имате толико умерености да се мало саберете, јер на мене ваше викање ништа не делује. (Војислав Лазић устаје и узрујано додаје: Ја сам се сабирао осам година. — Велика граја на левици).

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине Лазићу, молим Вас да се умирите и да поштујете Пословник, и да не прекидате говорника, јер Ви сте онај који тражи увек да се поштује Пословник. (Граја и протести на левици). Молим говорника да изволи наставити (Др. Војислав Дошен: Какви су то историјски разлози за проливање југословенске крви у Београду).

Др. Милован Грба (наставља): Господо народни посланици, ја мислим да код овог мога говора имам још нешто да кажем на послетку.

Ви сте са ове стране рекли да сте за Конкордат.... (Показује на левицу)...., да сте у начелу за Конкордат. (Др. Војислав Дошен: Ми нисмо за овај Конкордат). Параф Конкордата завршен је закључним уговором и потписивањем и долази трећа тачка: ратификација. Сада долази оно битно: да ли треба да овај Конкордат ратификујемо, или не? (Др. Војислав Дошен: Не треба!) Добро, господо, уочићемо све чињенице (Војислав Лазић упада у реч!)

Потпретседник Фрањо Маркић: Господине Лазићу, немојте да упадате у реч.

Др. Милован Грба (наставља): Господо, ви сте рекли у принципу да сте за Конкордат, односно, да сте за конкордатско решење. И сада, када имам и параф и Закључни протокол, настаје питање, може ли се Конкордат новим преговорима обновити, или не. (Др. Војислав Дошен: Може! — Повици са левице: Може!)

Господо, дозволите, ја сам рекао, да је питање Конкордата вршено по обрасцу и ту имате Венера. (Народни посланик др. Мирко Косић приговара). Ево вам Венер, ако сте паметнији од немачких професора, ја не могу ништа!

Господо, Конкордат је састављен из два дела. Он има карактер међународног уговора, али дели се и узима по две теорије. Једна је тако звана теорија привилегије, по којој се Конкордат сматра као папски закон, а друга је легална теорија, по којој је Конкордат у суштини државни закон и да га држава може мењати али ако га ратификује. Господо, Конкордат у суштини, као што кажете, може се одложити и може се преговарати, али ја нисам у Народној скупштини чуо да је неко рекао да овај параф и Закључни протокол треба отказати (Др. Војислав Дошен: Чим се гласа „против“, отказује се!) Па, господо, сада имамо да превагнемо, да ли га треба ратификовати или не (Гласови са левице: Не треба!) У преговорима у свима члановима били су наши пуномоћници тамо. Ти пуномоћници преговарали су у име Краља Југославије (Др. Војислав Дошен: То није баш тачно!) Закључни протокол, то вам пише, потписан је у име Краља Југославије. Ово је један међународни уговор где су парафи дати у име Краља Југославије, а потпис је дат такођер у Закључном протоколу у име Краља Југославије (Милан Петковић: Није парафиран!) Па ви то не знате! (Милан Петковић: Питао сам дипломате, људе који то знају!) Цитирајте имена. (Др. Војислав Дошен: Ви говорите о Конкордату, а у Кнез Михаиловој улици има мртвих). Има мртвих у вашој глави! (Др. Вељко Илић: Ви сте православац а говорите за Конкордат!) Ја сам и данас православац! (Др. Вељко Илић: Рекао си да ћеш гласати против Конкордата!) То није истина! Ти ме ту провоцираш без потребе. (Др. Вељко Илић: Рекао јес!) Немојте ме изазивати!

Хоћу да кажем, да је овај Конкордат закључен у име Краља Југославије и да у овоме Конкордату има, господо, заклетва, која је сасвим различита од заклетве, коју је добио Хитлер. Хитлерова заклетва гласи: „Reich und Land“ (Др. Мирко Косић: Све је то збрисао Хитлер!) Хвала на комплименту! Заклетва је Хитлерова: Рајх унд ланд, а ова заклетва, коју смо ми добили у IV члану Конкордата, је заклетва Његовом Величанству Краљу Југославије и Његовим законитим наследницима. (Др. Бранко Калембер: Јасно је да заклетва није наследна!)

Ви, који желите да се одбије Конкордат, ви треба то добро да промислите и да вагнете (Никола Кабалин: Је ли Конкордат добар или није, то реците!). Слушајте, господине, је ли нешто добро или није добро, то је друга ствар, али ово је једно дело за историју, господине, о коме се историјски одлучује. (Никола Кабалин: Историјски предмет?! Јесте, историјски предмет. (Никола Кабалин: Нисте ми одговорили на питање!) Не морам да Вам одговарам! Нисам ја осигуравајуће друштво, па да Вам на све одговарам.

Господо, овде имамо да проучимо и да вагнемо... (Др. Бранко Калембер: Шта имамо да вагнемо?) Дозволите, господо, ево шта имамо да вагнемо. Имамо да вагнемо једно, да је Русија 1847 године отказала Конкордат и да није могла више да га направи. (Др. Мирко Дошен: Па вагните једанпут!) Да вагнемо! Ми имамо то да подвучемо, да је овим законским пројектом, парафом и Закључним протоколом у Конкордату обезбедена заклетва према нашој Династији, и она реперкусија треба да буде оцењена, која би у читавом католичком свету настала, ако би ми тај Конкордат одбили.

Господо, ви треба да знате, колика је то велика католичка штампа, која сада на ову нашу одлуку ратификације парафа и Закључног протокола гледа и чека. Чека и гледа, господо, јер је Конкордат у овој форми треће своје фазе једно питање такође наше међународне обавезе и међународне наше части, потписан у име Краља Југославије са Ватиканом, и ви и они имају да промисле, да ли такав акт ми требамо у овом часу одбити.

То је једна вага на коју долази наша савест. То је за нашу државу у моралном међународном свету питање поверења да га ратифицирамо. Господо, сви су ти конкордати после ствари поколења. Сваки конкордат дао је једно поколење слободних мислилаца из свих вера. Има, господо, момената у историји, па је један такав моменат имала и Француска комора а има га и сваки народ кад дође у прилику да мора да учини једно дело што му не прија. (Гласови са левице: А, ту смо, значи, признајеш да Конкордат не ваља!) Ја не разговарам о кантару на коме су три килограма на једној страни а две деке на другој страни. Ја хоћу да вам свратим пажњу на читав католички свет и на Ватикан који је дао обавезу да ће читав католички клер полагати присегу владоцу, Краљу Петру II., и у томе смислу имамо то да оценимо. То је важна тачка у нашој ратификацији и то је питање наше савести, без обзира на то, што се на улици говори и ради. (Гласови на левици: Ми смо, Грба, вагнули, вагни и ти). Ја који сам провео свој век међу три вере, живео сам међу католицима, православним и Муслиманима, знам да је наш Југословенски народ у својој вери сношљив и њему за његову сношљивост и толеранцију не треба Конкордат. Конкордат је потребан нашој држави ради њенога међународног престижа. (Пљескање на десници. — Гласови на левици: А како Француска има без Конкордата велики међународни престиж!) Господо, Наполеон је направио конвенције и конкордат са Папом, — то сте могли чути од г. Цветића. Али долази једно поколење да растави државу од цркве, па ће и код нас, вероватно, тако бити, па ће наши прауници ово што ми сад ратификујемо једини изменити. Ако ово оспоравате, онда поричете право поколењима. Ви можете да видите из мога излагања да ли сам ја за или против Конкордата, и зато не мојте о томе питати. Влада г. Стојадиновића, Претседника Краљевске владе и Министра иностраних послова има ратификацијом Конкордата да продужи једну политику у нашој спољној политици и то, како према другим државама, тако и према Ватикану. Тај континуитет дошао је на ред с обзиром на законски предлог Конкордата и с обзиром на параф и с обзиром на Закључни протокол.

Ко зна Римску курију и ко познаје Римску курију, после закљученог протокола знаће да Римска курија не може по њеној традицији разговарати и преиначавати у парафираном закљученом протоколу ништа док нема ратификације и извршене ратификације. Само једна извршена ратификација Конкордата отвара могућност Краљевској влади да преговара са Римском куријом у погледу спровођења Конкордата, као што је то случај и код Хитлера и код Мусолинија.

Ја сам истакао важност с обзиром на нашу међународну политику, јер, господо, у традицији Србије било је увек да је своју дату реч у међу-

народним уговорима држала. Она је ту међународну реч држала и онда када је прешла преко Албаније. Та реч држана у међународним уговорима, огледа се у нашим савезима са нашим пријатељима, огледа се, јер се на реч Југославије верује. Зато су завршени сви уговори и око Балканског споразума и око Мале Антанте, јер Југославија исто тако држи до своје међународно дате речи, као што је држала и Пашићева Србија. (Одобравање на десници).

У овом случају ја говорим да би, ако би смо том трећом тачком, која сачињава Конкордат, де-завуисали и парафирани и закључни Протокол, тад имали пропаганду католичке штампе: да нисмо једна земља, која је кадра да држи своју међународно дату реч, реч своје владе и својих министара иностраних дела.

Господо, знајући ове околности, Претседник Краљевске владе је све то две године студирао и прегледао и он се одлучио на ратификацију са својим клубом Југословенске радикалне заједнице. Господо, у овом случају није реч ни за популарност, није реч ни за мандате. (Др. Бранко Калембер: Боже сачувај!) Молим лепо, теби ћу дати нешто да ме одмах рушиш у срезу. (Др. Бранко Калембер: Срушио си се сам!) Противно ћеш већ видети и доживети, г. Калемберу!

Г. Др. Милан Стојадиновић као Претседник Краљевске владе и Министар иностраних послова осећа у закључењу протокола дату реч Краљевске владе и сматра за престиж наше земље у читавом међународном свету да је искупи ратификацијом овог законског предлога о Конкордату. (Др. Војислав Дошен: А шта је са меницом?) Кад господин Дошен није кадар ћутати када се ради и расправља о питању части наше земље, онда ја држим да се на њега више не треба освртати! (Др. Војислав Дошен (иронично): Тако је!)

Господин Претседник Краљевске владе Др. Милан Стојадиновић договорио се са својим клубом да ратификацију узме на своја плећа и да у спасавању части ове земље истраје, ма какве последице по њега лично, или по његову странку биле. (Живо одобравање у центруму и на десници. — Приговори на левици). Господо, све зависи од духовне снаге ове земље.

Немачка је потписала Версаљски уговор, па је Хитлер тај уговор омео и довео Немачку до потпуне суверености. Нама је важно да дођемо до једног уговора. Ја сам показао да су одредбе Конкордата, који ми имамо, исте са одредбама Конкордата, који је добио Немачки Рајх. (Др. Војислав Дошен: Али у Хитлеровој влади није Др. Корошец!) Јесте Папен! Господо народни посланици, ја ћу Вам сада рећи. . . (Др. Бранко Калембер: Шлус!) Шлус је са Вама, г. Калемберу!

Ја сам ово питање поставио на ону платформу, на којој треба да се дискутује без критике и критиканерства, питање једно које сам поставио с обзиром на наш међународни положај и с обзиром на част наше земље, с обзиром на овакве околности и с обзиром на ону веру и будућност нашега народа и веру, коју ја имам у наш народ, у наш југословенски народ, који је у исповедању своје вере међусобно сношљив, а Конкордат се тиче само католичког клира. (Др. Војислав Дошен: Тиче се и цела свију нас. Нека господин професор каже да ли о томе пише што у Конкор-

дату!) То ће људи у вашој адвокатској канцеларији расправити!

Подвличим, овде је платформа и вага наше свести у тој части наше земље, у тој обавези датој у међународним уговорима.

Ко је за то, тај ће гласати за ратификацију, а ко о томе друкчије мисли, он ће гласати против. А ми, господо, који хоћемо са Претседником Краљевске владе и Министром спољних послова да продужимо оно дело политике наше земље, ми ћемо да гласамо за тај трећи део, кога ми нисмо скривили, за ратификацију, а кривица за Параф је на овој страни. (Показује на левицу. — Бурно и дуготрајно одобравање у центруму и на десници).

Потпретседник Фрањо Маркић: Има реч народни посланик г. Љубомир Јовановић.

Љубомир Јовановић: Господо народни посланици, у овом тренутку налазимо се пред најсуптилнијим задатком откако Краљевина Југославија постоји. Тражи се од нас народних заступника и повереника да примимо и изгласамо у име целокупног грађанства ове младе државе овај скандалозни предлог споразума са Врховном управом римокатоличке цркве, чији се шеф налази изван граница наше државне територије. Жеља је господина Папе из Рима да ми овде сада јавно признамо и примимо као свој закон, његов, без свију нас у највећој тајности склопљени пројекат Конкордата у Риму, наводно потписан још 25 јула 1935 године.

Одмах се питамо у сумњи, зашто Ватикан није тај предлог одмах иза потписа објавио и у 1935 години предложио нашој Народној скупштини да га одмах оснажи и легализује. Е, господо, прљаве руке треба прво опрати и очистити, ако се жели да се пријатно јело и важно дело добро једе и сигурно свари. Претходно је било неопходно потребно да се види колико је тежак и колико вреди на највишој државној позицији један још вернији син римокатоличке цркве, њен редов или, тачније речено, активни капетан I класе Њ. В. Папе Пија XI, а наш активни Министар унутрашњих дела г. др. Антон Корошец. Тек кад се бања Витеза добро замутила учврстивши г. Корошца на тако важном положају после успешних експеримената у Керстинцу и Дубровнику и општој психози дуж целе Хрватске, управо од Суње па све до Загорја, против шизматичких Срба, тада је дат миг са обе стране да и овој светињи народног суверенитета прогура такав један акт против духовне слободе целог Балкана, а специјално против освештане вере православних Срба, неимара ове државе и мученика за велике идеје национализма и демократизма.

Кад погледамо духовним очима и националном свешћу на предложени Конкордат видимо у њему оног огромног тројанског коња пред победничком Тројом, а испред њега највећег јунака умног свештеника Лаокона, где из јуначке деснице тачно удара тајанствени дар перфидних Грка и говори оне велике пророчке али неуслишане речи: „Timeo Danaos et dona ferentes”. Овде, на жалост, није у питању грчка него латинска mala fides и свестан Србин и непристрастан Југословен на махове осећа интензивну тежњу да у тренутку удари оштрим копљем посред те садистичке немани, али не само да јој протресе њену незаситну утробу, него и да је обори на земљу, изгази и смрви. Употре-

био сам малочас једну тешку реч: садизам. Али, господо народни посланици, зар то није чудо да она силом и против воље свију надире у подручја где од пре 700 година влада насавршенија хришћанска вероисповест — православље Србина Св. Саве, у којима преко 1000 година влада најдубља национална свест под именом Срба. Ту велику и историјску народносну свест, обложену и споља и изнутра тврдом већ 700 година устаљеном националном вером источно-православне цркве, те истинске наследнице апостолске и католичке цркве Христове, третирају господа из Рима, а чини ми се и нека господа из Загреба, па и неки „господичићи” из Београда као абисинску, коптску цркву, са полудивљим народом, полусвесног националитета, ахмарско-етиопског.

Љуто ће се преварити господа из Курије, из загребачких језуитских колегија и самостанских рефекторија, у нади да ће код чистих потомака Св. Саве наћи погодан терен за уништење прадедовске вере, обичаја и народносне свести, јер је тренутак ове епохе и сувише анахронистичан за слободно остваривање римокатоличке акције.

Ако би се та злокобна и жалосна акција западне цркве у догледно време или ма кад остварила, онда бисмо већ сада требали да завапимо горко над судбином нашег троименог народа, чије је релативно слободне атрибуте све до данас успешно чувао и сачувао централни део његов, — у духовној слободи одрасли и у правој народној вери васпитани Срби, потомци највећег учитеља и просветитеља Св. Саве.

При тако мрачној перспективи на верско-националну слободу нашег народа, угрожавану вековима од агресивне римокатоличке цркве, па и овим најновијим атаком у акту поднесеног пројекта, — морамо да се замислимо и сетимо оне велике тезе германског филозофа о индивидуалној и колективној вољи човековој: за што већу моћ — „Der Wille zur Macht”, — за превласт над другим гажењем слабијег, ма био он много виши врлинама од овог физички јачег, — кад се има образа да дира, напада и руши снага, моћ, углед и учење тако узвишеног, идеалног тела, као што је узорно битисање националне српске православне цркве.

Ако се мало дубље замислимо и унесемо у ток догађаја за ових 16 година постојања државе, уз минимално познавање опште и црквене историје, долазимо тако до закључка, да је скоро узалудна сва наша интелигенција и јуриспруденција, депласирана сва наша дискусија, искрене тежње и стално настојање југословенски оријентисаних људи, да овај наш напаћени троимени народ сјединимо у мислима, осећајима, и тежњама и националном идеализму, да бисмо учврстили ову дивну државу изнутра и споља, — кад на супрот свима искреним родољубима, стоји њима за леђима, а у исти мах међу нама, једна огромна неман: организација римокатоличке цркве, која систематским упорством ради на разједињавању не само нашег народа, него свију и свакога. Где је чврсто јединство, ту нема за њу успешне акције и мисије, — вукући све само свом црквеном, једино спасавајућем јединству у крилу Римокатоличке цркве. И она не трпи никакво национално име, дакле ни словеначко, ни хрватско, а већ о српском и да не говоримо, пошто су 90% носилаца тог имена источно православне вере, по њеном изразу шизматичке. Не воли

она, као што рекох, ни хрватско име, али јој је оно врло згодно, као наручено политичко оруђе, за развијање и постизавање својих клерикалних циљева. Њена је сврха у овој нашој држави, цео наш народ подјармити под своју црквену власт, чији је шеф у Риму Италијан. — Италијан, то је ваљда једино национално име, што га воли Римокатоличка црква, односно њен шеф. И колико су Италијани нама политички пријатељи, толико нам је Римска црква и њен поглавар црквено-верски пријатељ, само још два пута више.

Прелиставајући објективну црквену историју румунског черновичког професора пок. Јевсевија Поповића, (протојереја), ту праву енциклопедију знања и мисли у два тома приказану, видимо да се црквена историја дели у пет периода: I-од рођења Христа до 312-год. (до обраћења Константина Великог у хришћанство); II-од 312—622 т. ј. до појаве Мухамедове, период у коме је црква завладала у римској империји, а утицајем ове и ван ње. Ово време слави црква као класично доба свога развитка. Црква се јавља у ово доба као једна, нераздељена, католичка црква; III-период од 622—1054 т. ј. до свршетка великог црквеног раскола између Истока и Запада, — период у ком се тежиште црквеног развитка због продирања мухамеданства преноси на Запад, и тиме се западни или римски патријарси охрабрише да са већом енергијом, него дотле, траже супремацију над целом црквом, који су над западном црквом добили већ у II периоду и сад утврдили. То је потраживање довело до раскола између Истока и Запада, јер је Исток то потраживање одбио; IV-период од 1054—1453 године, т. ј. до пропасти византијског царства и тиме до коначног потпадања целог терена старе Источне цркве под мухамедански јарам. У овом периоду видимо да се западна црква споља све више развија услед политичке слободе, али унутрашњи развитак западне цркве све више полази абнормалним путевима, и спрема на западу црквену револуцију; V-период почиње са катастрофом пада Цариграда од 1453 год. па до данас, тачније до прве француске револуције до 1789 год. коју је такође великим делом помогла римокатоличка црква, ровећи у савезу са трулим племством да до оног крвопролића дође. Јер док је на православна руска црква била у ропству под царским апсолутистичким режимом све до 1917 год., имајући свога прокурора-комесара, који је претседавао седницама Синода, западна римокатоличка црква је увек у свима периодима била потпуно слободна у свом учењу и деловању, у толикој мери, да је учинила и такве екцесе, којима је саму себе рушила, а сви верни лаици, па и сами савесни свештеници и епископи осуђивали су и проклињали многа зла дела своје цркве, од којих је највеће социјално зло језуитски ред, инквизиција и целибат свештенства.

И овај предлог Конкордата — сам етимолошки појам речи Конкордат „cum corde, да дате са срцем и душом; дај, — дајте — да од мене примите” — скрива у себи језуитски захтев од свију и свакога да срцем и душом изведу и приме споразум са Римском т. зв. Светом Столицом (sancta sedes), која ће им у накнаду дати и пружити духовна своја блага, нама добро позната по страховтама у прошлости, а у садашњости, поред духовног подјармљивања својих властитих верних и агресивности према сваком, услед релативне поли-

тичке слабости, велике нетрпељивости према свакој другој вероисповести. А та нетрпељивост — интрансигентност римокатоличке цркве јесте, господо народни посланици, највеће зло сувремене Европе. Из те нетрпељивости Римске цркве потиче оно велико, опште неповерење и презирање Западне Европе према религиозном Истоку Европе, где главну реч воде православни Руси и православни Срби. Из те нетрпељивости потиче оно велико одсуство моралне и материјалне потпоре Западне Европе у прилог нападене велике руске душе у садашњим тешким тренутцима велике руске обнове. Из те нетрпељивости — у ствари материјалне себичности, — потиче и потекао је и овај страшни грађански-братоубилачки рат у римокатоличкој Шпанији. Једина је црква, тај најмоћнији фактор у тој земљи у своје време, била кадра да спречи међусобно клање и убеди народне масе да ће страшно проћи ако не послушају „глас божји”, те да промену владавине (система) може постићи и мирним еволутивним путем. Но ту је црква, помогнута амбициозним вишим официрима и претенциозним племством била нестрпљива, и имајући у виду само римокатолички народ, а не и шпански народ, допустила је да се из дивног тела и душе потоцима и рекама пролије племенита крв њене најверније деце. Али, понављам, она за ту децу нема довољно љубави, јер су та деца за њу само римокатоличка деца, а не и шпанска деца. И стога се она бори само за своју католичку акцију и политику, али не и за шпанску ствар, корист и политику. Тај карактеристикум је тим ужаснији што је ту реч о апсолутно чисто католичкој земљи.

Има у том сукобу нешто и атавизма, али је, мислим, главна кривица до цркве, јер је она од векова главни и најмоћнији васпитач и регулатор воље и осећања шпанског народа. Како га је васпитала, очувала и оплеменила, видимо из оних чувених борби с биковима, где маса ужива у проливању крви и људи и животиња, по коме јасно видимо како уме римокатоличка црква да васпита и чува своје верне у оним пределима где је њена моћ апсолутна. Мрак и ропство, то су њени идеали, а светлост је само у настраним потезима њених једноставних органа, који у ласцивним поступцима својим признају и одају да постоји поред римокатоличког идеализма и овосветски пријатан реализам. Но тај се не сме дотицати и верних, јер би то била тешка увреда Бога.

И овај предлог Конкордата је заобилазним путем, велим, енергичан покушај високог свештенства римокатоличке цркве и њеног узвишеног шефа за придобивањем, осигурањем и проширењем материјалних добара и ужитака свештенства, кроз вештачки изведене, путем тајне исповеди, катихизације и проповеди, као и мистике у обредима богослужења, помогнутим од инструменталне и вокалне музике, — завођења и заглупљивања несрећних верних, који још верују да на земљи не може постојати ни минимум праве среће, мира и задовољства. У том фанатизму васпитани и подржавани дају они одушевљени свој прилог „Петров новчић” за Свету Столицу, а Ватикан цео сувишак даје италијанској влади. Ова пак из тог прилога који се пење на стотине милиона, гради

бродове, прави оружје и авијацију за евентуалне потребе у будућем рату против римокатоличких верних, неиталијанске народности. Свакако је ватикански прилог погубио бар хиљаду храбрих ратника у Етиопији при одбрани своје отаџбине, а колико ће тек бити у Шпанији!

Зар не видите, господо посланици, да ћемо овим Конкордатом и ми бити обавезни дати милијарде, не само помажући папску Курију против Шпаније, него сигурно и против нас самих!

Јесте ли свесни куда то води? Ко ће плаћати толике милијарде? Да ли ће то наш народ моћи и да ли ће штети? Ово је последњи тренутак да се тргнете.

Ми немамо ништа против те велике послушности верних према својој духовној и моралној мајци, јер напоскон послушност је знак извесне културе духа и воље, срца и потреба душе, знак дисциплине, без које нема мира, поретка и правилног развитка за сваку акцију, али морамо да констатујемо, — по дужности народних заступника, посланика и политичких повереника пред форумом овог високог тела — да та ревност и послушност има у свакој држави а особито у овој нашој младој и духовно несједињеној Југославији и својих далекосежних политичких последица, као што је и ова коинциденција Конкордата са хрватским питањем и посетом грофа Чана, или јасније речено: напад против државног покушаја за сједињење једног народа са два имена и две вероисповести, тачније речено, са две црквене политике и две црквене управе, јер вера је једна, али су два туђа људска дивергентна срца.

Наш велики филозоф Божа Кнежевић у својим „Мислима“ напомиње „да се само највећом слободом долази до правде, истине и морала, као што се само у највишој правди, истини и моралу долази до највише слободе“. „Морал је слобода од свих спољних обзира и снага“.

„Пут добру тежи је много него пут злу“, каже Божа Кнежевић, „први је пењање, други силажење“. И овај предлог Конкордата је силажење наше државне и националне слободе у зло.

„Религија и наука су мајка и кћи“. Кад ју је мати већ родила и однеговала треба да јој пружи и сву своју моралну и материјалну потпору тим пре што ће је мати преживети. Црква као артикулисани облик, протагониста религиозне идеје треба да помаже државу при развијању политичког и социјалног поретка; треба да је кроз начелна и да води државу у правцу давања слободе свима грађанима. На жалост, шта видимо?! Западни део цркве у 1 члану Конкордата мисли само на слободно вршење своје искључиве мисије у овој држави, тим боље и успешније, што је овде мање слободе мисли и социјалне правде. Та мисија слободно вршена у нашој земљи изазвала би такав потрес, да би његове последице одвукле целу цркву и државу у мрак и тиранију, где би настало горе ропство него под Турцима. Није по среди питање о љубави према човеку, већ је реч о сујети људској и подмирењу свих њених захтева.

Ствар је много дубља и озбиљнија него се на први поглед може да види и схвати. Videant duces rei publicae, ne quid detrimenti res monarchica cariat.

Сваки свестан и образован син ове отаџбине гласаће против овога и захтевати да се предлог

уопште одбије, као практички и психолошки непотребан. (Одобравање).

Зар данас, господо, када је папска моћ уздрмана у Пољској, прогањана у Немачкој, на ратној нози у Шпанији, у Француској моли за помоћ, зар ће нам таква Папска Курија допринети решењу хрватског питања? (Одобравање).

На завршетку своје речи хоћу да истакнем, да се љуто вара и у страшној је заблуди онај који мисли да ће се лично, хрватско, аналого државно питање решити повољно овим Конкордатом. Гласам против. (Одобравање на левици.)

Потпретседник Војко Чвркић: Реч има народни посланик г. Стеван Бубић. (Чује се: Није ту!) Има реч народни посланик г. Јоца Кашанин.

Јоца Кашанин: Господо народни посланици, у нашој јавности често се чује за некога да је велики римокатолик или да је велики православца. Према томе, тај појам велики католик или велики православца то је фактично питање, које би у сваком случају на један нарочит начин ваљало расправити. Свакако да има разлике између једног свршеног теолога и између једног лица, које се само крстило у својој вери и сваке десете године се једанпут причести, иначе са својом вером нема ничега заједничког до своје смрти. Ја сматрам, да се једним великим католиком мора сматрати лице, које је од свога рођења верски васпитано у детињству, које је свршило поповску гимназију затим богословски факултет у коме је један од главних предмета католичка реторика тј. наука о говорништву, те поред тога што сам врши све прописане верске обреде, кадар је и да своју веру проповеда као и то, да је кадар у даном случају да своју веру и верске догме брани и одбрани. То исто важи и за православце. Али то не значи да не може бити и онај велики православца или католик који није богослов.

То би, по моме мишљењу, било, од прилике мерило за једног великог католика или великог православца.

Ја, господо, нисам учио богословске науке, али сам био близу богословије, а што је у мом верском васпитању много значило. Ја сам свршио српску велику гимназију у Сремским Карловцима, а каже се да је карловачки матурант „полак богослова“. То није, господо, никакво чудо, кад се зна да је карловачка гимназија била до уједињења аутономна под надзором патријаршијског патроната, да сам за време од 8 година морао ићи на свако вечерње и богослужење литургије архијерејске, (литургије) опела, водоосвећења итд. Изостанак од школе могао се и правдати, али изостанак из цркве нема оправдања. Према томе, јасно је, господо, да је карловачка гимназија била у погледу верске наставе и верског васпитања за нас Србе исто то што су биле католичке, поповске или семенишне гимназије, из којих се ишло већином на богословски факултет.

Није чудо, господо, да сам ја кроз осам година, идући тако у цркву, научио на памет све тропаре, кондаке, осмогласник, утврђене стихире и, право да вам кажем, за невољу бих могао у свакој прилици заменити ма кога црквеног појца. Према томе, господо, иако нисам свршио богословију, ја сматрам себе толиким православцем да бих се у свом православном честољубљу нашао

веома увређен, ако би ми неко оспорио да сам добар православац. Ја, господо, у свом православној одушевљењу и сада тврдим, аналого ономе: што је света на четири стране, то нико нема што ми православци имамо. Заиста, господо, нико нема једног Бортњаског, Архангелског, Смоленског, Музичевског, Синику, Мокрањца, Остојића, Бајића, Милојевића, Котура, Маринковића и друге наше композиторе који су задужили православље за вечита времена. Ко мало разуме нашу црквену музику или музику уопште, код тога мора да изазове наша црквена вокална музика скрушеност и дубок религиозни осећај у цркви, а изласком из цркве велики душевни и морални опоравак. Ја, господо, волим данас радије да запојем један тропар или „величајем тја”, него ма коју севдалинку. Из овог мога кратког излагања, мислим, господо, да сам вас уверио да сам ја прилично велики православац. Ја сам, господо, као такав православац читао овај Конкордат који се данас налази пред нама и, то сам га читао 1935 године. Морам да вам признам да сам га тога пута читао летимице, и ако ми правници законе читамо интерпретативно.

А ево, господо, зашто сам ја први пут читао тај закон летимице; зато, прво, што начелно знам да је Конкордат уговор између наше државе и Свете Столице, којим се регулишу узајамни односи уговорних странака. Друго, што Конкордат мора бити руковођен начелом верске равноправности по гласу нашег Устава, па за мене као православаца нема никакве бојазни од подређености православља. Треће, што сам уверен био да свака влада приликом склапања Конкордата консултује најбоље канонске правнике, канонике, па је и са те стране искључена свака повреда равноправности. Четврто, што од времена отцепљења западне цркве од источне у току 10 векова, како догме тако и организација и традиција и једне и друге вере толико су чисте, јасне и познате, да је искључен сваки покушај прибављања вишег права једне цркве на штету друге. Пето, што је католичка црква имала све привилегије које јој се дају овим Конкордатом на територији која је била под бившом Аустро-Угарском, а сада је у склопу наше државе. Шесто, што су, са малим изузетком, те привилегије практиковане на нашој територији од Уједињења па до данас и без Конкордата, прећутно и, на послетку, што мене, као православаца, овај Конкордат ништа не тангира, јер ми њиме ништа не можемо изгубити, ако већ не би добили.

У најновије време, господо, када се са једне извесне стране подигла прашина на Конкордат, када се подигла дрека да је због Конкордата православље дошло у опасност, а пошто се наша православна вера не може одвојити од српства, то да је и српство дошло у опасност, — ја сам се, господо, побојао што сам летимице прочитао Конкордат па сам га брзо набавио и овај пут га простудирао, али сам констатовао да, узевши у обзир Устав наше православне цркве и права која се Уставом дају свим верама, да Конкордатом православна вера ништа не губи; шта више ако је неко право православне цркве из било којих разлога у Уставу православне цркве изостављено, она по начелу верске равноправности то право Конкордатом добија. Дакле, разлога за подизање

прашине против Конкордата нема у самој Конкордату.

Ако, господо, потражимо разлоге зашто се подигла толика прашина против Конкордата, откуд повици: „православље је у опасности” и „српство је у опасности”, онда не треба да тражимо разлоге и узроке у Конкордату, јер их тамо нећемо наћи чак ни ако их са увеличавајућим стапком тражимо, него ћемо те разлоге морати тражити на сасвим другој страни. Кад ми, господо, знамо да се преговори о Конкордату воде са прекидима од 1922 године, да је до данас већина наших суседних држава већ склопила Конкордат са Св. Столицом, а ми нисмо; кад имамо сигурне податке о томе, да је 1933 године иницијативу за склапање уговора о пријатељству са свима нашим суседима, па и иницијативу за склапање Конкордата, дао наш највећи неумрли Витешки Краљ Александар Први Ујединитељ, који је свакако био и већи православац и већи Србин и већи Југословен од ма кога од нас, па сигурно већи и од оне господе која су данас против Конкордата; кад знамо да је Конкордат пред тужну Марсељску трагедију био у завршној фази, кад знамо да је потпуно довршен 1935 године већ априла месеца под владом г. Богољуба Јевтића; надаље, када знамо да је цела наша јавност топло поздравила одлазак нашег Министра правде г. др. Људевита Ауера у Рим ради потписивања Конкордата, одакле је донео и Велику Ленгу око врата, кад врло добро знамо да нико свој глас нити у јавности, нити приватно, није подигао против Конкордата, а нарочито није то чинила Српска православна црква хијерархија осим од пре кратког времена, иако је немогуће да није знала за текст Конкордата још пре његовог потписа; па када знамо да је наш бивши Министар правде пре одласка у Рим био у аудијенцији код Његове Светости, када знамо да је Његова Светост благословила нашег Министра правде, а говори се да га је и пољубио у чело, пожелевши му срећан пут на великом делу, које ће створити љубав међу браћом различитих вера . . . (Никола Кабалин: Какве су то речи говорити о пољупцима?! — Граја.) Па када све то доведемо у везу са држањем скупштинске опозиције, нарочито оних народних посланика како из близине г. Богољуба Јевтића, тако из близине г. др. Ауера Људевита који су толико бити поносни што њихов Луја иде у Рим код Светог Оца Папе да потпише Конкордат, а данас су та иста господа против Конкордата, када, господо, то све знамо, онда ћемо сви, онда ће цела наша јавност, онда ће цела наша, нарочито српска православна јавност, врло лако сазнати где лежи прави узрок узвишталне прашине на Конкордат, где лежи прави узрок повицима „православље је у опасности”, „српство је у опасности”. (Војислав Лазич упада).

Потпретседник Војко Чвркић: Опомињем г. Лазича да не прекида говорника.

Јоца Кашанин (наставља): Господо народни посланици, ја морам да се задржим на једној изјави г. Јанка Баричевића. Г. Јанко Баричевић данас пре подне казао је да ми морамо у Скупштини да слушамо и улицу ако та улица сачињава седам до осам милиона људи. Међутим, господо, ја мислим да ни у Лондону нема такве улице од 7 милиона а нема је свакако ни код нас.

Господин др. Баричевић изнео је овде данас пре подне шта улица говори и хтео је да каже да је српство против Конкордата. Међутим, господо, дозволите, има и друга једна улица која сасвим друго нешто каже. Па дозволите, господо, да вам ја кажем шта та друга улица говори.

Та друга улица каже да акционарско друштво пензионисаних министара (Пљескање на десници) у своме превеликом страху, гледајући једног др. Милана Стојадиновића већ две године на влади, ценећи његова досадања дела из којих закључују шта ће у својој будућности урадити, те бојећи се да ће овај Конкордат благотворно деловати на све римокатоличке масе у земљи и у политичком погледу, па да ће углед једнога др. Стојадиновића тиме толико пораста да ће они пре сви нестати него што ће дочекати да др. Стојадиновић падне, а њима није главно ни то да др. Стојадиновић падне па да други дођу него да падне па да они дођу. (Пљескање на десници — Протести на левици). Из тога превеликога страха, господо, пошто су против Владе др. Стојадиновића покушали да употребе сва сретства и дозвољена и недозвољена у политичкој борби, а др. Стојадиновић уместо да пада он постаје све чвршћи и јачи, јер круг његових пријатеља бива све већи и чвршћи, та господа су дошла на мисао да у своје политичке сврхе, под изговором да је правослађе у опасности, да је српство у опасности . . . (Војислав Лазих упада у реч. — Граја и протести на левици).

Потпредседник Војко Чвркић: Господине Лазиху, ја Вас последњи пут опомињем да не реметите ред, јер ћу бити принуђен да према Вама применим одредбе Пословника.

Јоца Кашанин (наставља): Та господа су, као што рекох, дошла на мисао да ангажују један део српске православне хијерархије, да ова преко свога клира створи нерасположење против Конкордата, да масе православне било силом или претњом натерају своје Србе народне посланике да гласају против Конкордата, па ће на тај начин разбучати парламентарну групу ЈРЗ и скупштинску већину а следом тога да ће пад др. Стојадиновића бити неминован! (Граја и протести на левици).

Нека наша поштена јавност каже, да ли су господа из опозиције, која стално дижу протесте у овом Дому против рушења политичког ауторитета и политичког морала, да ли су и овом приликом употребила морална средства против Владе; нека наша поштена јавност каже, да господа из опозиције која стално улажу протест у овом Дому због рушења политичких ауторитета у нашој земљи, нису ли они баш ти који су употребили сва недозвољена средства од пракљача, клепетуша до револвера да сруше један ауторитет европског стила, нису ли и овом приликом настојали да употребе једно политички недостојно и неморално средство, да поред још и тако несталојених политичко-партијских страсти, да потпире верску нетрпељивост и интолеранцију и да потпире верски рат у земљи, не само због тога да сруше један политички ауторитет, него да сруше ауторитет наше земље у иностранству, да сруше наш углед, наш престиж и репутацију, на коју многе европске земље тако љубоморно гледају. Нека наша поштена јавност каже је ли то тај патриотски рад скупштинске опозиције

и слаже ли се овакав рад скупштинске опозиције са патентираним национализмом: (Бурни протести и негодовање на левици). Ето то каже наша улица.

Ја верујем, господо, да ни опозиција у начелу није против овога Конкордата. Али то нама није сада први пут да ми видимо скупштинску опозицију, да она једно говори, а друго ради.

Ево вам једног примера: Скупштинска опозиција се је у више махова, а нарочито преко своја три бриљантна говорника, који се називају „три мускетира“, залагала за пуну демократију у земљи, за демократски режим, за пуну слободу збора и договора и за слободу штампе. Ми смо, господо, имали прилике да видимо њиховог шефа на влади па смо, господо, видели ту његову демократију и слободу. Та демократија састојала се је у томе, што је за време тога најнационалнијег режима створен хрватски фронт, створено хрватско питање, створена хрватска емиграција, створене хрватске пунктације, створене војвођанске пунктације, која је прогласила све Војвођане неповерљивим и анационалним елементима, а остали су једини националисти у Војводини Бан Дунић. Та његова влада направила је од највећег родољуба др. Јоце Лалосевића и другова највеће левичаре, од једног највећег југословенског политичара, који је југословенство стварао кроз 30 година, створио са својом чизмом највећег екстремисту. Његов режим, господо, напунио је Војводину са људима, који уместо магуре и бележничког оспособљења имају оспособљење за трговачке калфе, бербере, кафетије и ђевабџије, који су дошли у општине не да раде, него да наджиравају, и да врше разне денунцијације, уцењивање, преваре, пљачкања и проневере и да им се ништа не догоди, јер имају велико залеђе, (Граја и протести на левици) а ко се томе противи, бива прогањан и тужен за дело за које се суди по Закону о заштити државе. А сада, господо, када је дошло време да се у општинама уведе законитост, да општина изабере себи општинско чиновништво, квалификовано, па овакви разни хохштаплери остају без места због немања квалификација онда та господа врше атентате на бана, прете убиством народном посланику што не може да их намести и среском начелнику и министрима. (Граја и протести на левици). Господа из опозиције таквога атентатора називају херојем који када је дошао из Бачке у барањско Петрово Село рекао је тамошњим Шокацима да је и он Шокац због чега је и премештен из Бачке у Барању јер га Срби прогањају. Ишао је сваки дан у цркву и крстио се као да је римокатолик, а када је почео вршити уцене, када је почео вршити безаконја, и када му општинска управа није хтела да потврди путни рачун у Београд и натраг на 19.000 динара, те рачун за набавку тисканица за 24.000 динара он је рекао да ће од сада ићи у српску цркву у Балман да чита апостол, јер он је православац а касније је рекао да је грко-католик. Таквог хохштаплера један господин из опозиције назива херојем, само због тога што је пуцао на г. Рајића. (Протести на левици и гласови: Је си ли већ постао јавни бележник!) Међу вама има више јавних бележника! (Др. Војислав Дошен: Кажу да не тражиш јавно бележништво!) Написаћу ти јер ти не верујеш!

Потпредседник Војко Чвркић: Молим Вас, господине говорниче, да се не упуштате у полемику. Изволите продужити.

Јоца Кашанин (наставља): Господо народни посланици, природна и логична је ствар да господа из опозиције која су против Конкордата да су то због тога, што узимају у заштиту православну веру, а како је ова чврсто везана за српство, то узимају у одбрану и српство. (Др. Српко Вукановић: Ви сте све и све ћете бити!) Ја, господо, поштујем и веома ценим југословенски национализам, али, господо, сматрам да у овој прилици југословенски национализам нема везе са православном вером. И, господо, ми Срби дошли смо у једну ситуацију да би се морали да запитамо: па зар је, господо, српство, зар је, господо, православна вера тако пала да је мора да брани, рецимо католик г. Баричевић, а ми Срби да је не бранимо! (Анте Ковач: Шта то говориш!) Ја говорим о православној вери. (Граја).

Потпретседник Војко Чвркић: Господине Ковачу, ја Вас молим да се умирите.

Јоца Кашанин (наставља): Немојте, господо, да се варамо да је нашим грађанима римокатоличке вере свеједно, хоће ли се Конкордат изгласати или не, због тога ваљда, што не видимо да су ступци свих загребачких листова испуњени полемиком о Конкордату. Није њима свеједно. Ево да вам наведем један пример из кога ћете то видети: Рецимо, господо, да наша православна црква има исту такву организацију као што је има римокатоличка црква, то јест да је јединствена и недељива са једним врховним поглавицом за цео свет, рецимо да је то васељенски патријарх у Цариграду а да не постоје аутокефалне цркве: српска, бугарска, руска, румунска, грчка, него да нам је свима једна са главом у Цариграду.

У том случају ми би дошли у сличну ситуацију, да би наша држава морала да склапа Конкордат са Цариградским Патријархом. Господо, ја овде могу да изјавим, да ми дођемо у ситуацију, да мора наша држава да склапа Конкордат са Цариградским Патријархом, ја сам тврдо убеђен да не би било ни једног Србина, који би гласао против тога Конкордата. (Др. Војислав Дошен: То није истина! Имамо ми Српског Патријарха!) А што то исто не чине сада народни посланици римокатоличке вере из опозиције, о њима ће свој суд изрећи римокатоличка јавност исто тако, као што би о нама Србима изрекла свој суд православна јавност, када би се у поменутом случају тицало нашег православног Конкордата.

Господо, ја верујем да нико у нашој земљи не жели да се поред већ постојећих фронтова створи католички фронт, а верујем да то не желе ни господа националисти.

Господо народни посланици, ми Срби, који смо за ослобођење и уједињење нашег троименог народа положили у темеље наше нове и велике државе милион наших најбољих синова, ми Срби, који смо после Уједињења за јединство, братску слогу и љубав нашег троименог народа жртвовали у називу наше државе српско име, и ако је оно најславније име од свих народа у свету; ми Срби, који смо за љубав, слогу и братство нашег троименог народа жртвовали српску заставу, која се поносито вила по бојиштима целог света од Одесе, Добруџе преко Мурмане, Енглеске, Француске, Италије, Грчке, преко копна и мора и победоносно дошла и забила се заједно са српским грбом на данашњим нашим границама, са којих

нас нико никада вратити неће, — ми се, господо, нећемо уплашити претњи, да ћемо бити искључени из православне цркве, нећемо због тога, јер гледамо, господо, у томе један опасан преседан, јер сутра може да се догоди, да и католичка црква исто тако запрети народним посланицима римокатоличке вере: ако нећете гласати „за“, искључићемо вас напоље. (Пљескање на десници). Ја, господо, сматрам да ми, народни посланици, без обзира на левицу и на десницу, треба да устанемо против таквог преседана, јер ће сутра, или, можда ових дана, рецимо, доћи пред нас Закон о судијама, и онда ће Адвокатска комора у Новом Саду донети решење, да ће све адвокате брисати из адвокатског именика, који гласају за тај закон, јер се овај противи њиховим сталешким интересима. (Пљескање на десници.) Господо народни посланици, тако ми можемо доћи у ту ситуацију, да ће нама и ватрогасна друштва командовати, какво ћемо држање заузети у Народној скупштини. (Др. Војислав Дошен: Господине Претседавајући, господин упоређује нашу цркву са ватрогасним друштвом! Треба га опоменути! Тражим реч да говорим о повреди Пословника! — Протести на левици).

Ми, господо, не смемо дезавуисати врховног иницијатора за овај Конкордат, нашег неумрлог Краља Александра I Ујединитеља; не смемо дезавуисати наше политичаре, који су радили на Конкордату од 1922 године до данас; не смемо дезавуисати нашу Краљевску владу, која је довршила Конкордат, макар то била влада г. Богољуба Јевтића, која није имала куражи да брани своје дело, него је то оставила др. Стојадиновићу, чија је Влада послала свога Министра да потпише Конкордат. Зато не смемо да дезавуишемо Краљевску владу, него хоћемо и требамо и морамо, у интересу угледа наше земље, њене репутације, њеног престижа у иностранству и у интересу братске слоге и љубави нашег троименог целог народа, без обзира на верску припадност, да гласамо за овај Конкордат јер је то морална обавеза наше земље, као уговорне странке. (Бурно пљескање у центруму и на десници).

Потпретседник Војко Чвркић: Господин предговорник приликом свога говора поменуо је г. др. Јанка Баричевића, тако да је казао да би било тешко православљу, ако би оно спало на то, да га брани г. др. Јанко Баричевић. Пошто сматрам да је тиме тангирана личност г. др. Баричевића, дајем реч г. Баричевићу ради личног објашњења.

Др. Јанко Баричевић: Господо народни посланици, у ономе моменту, кад је господин предговорник био тако љубазан, па се у своме говору дотакао и моје маленкости, нисам се налазио у Народној скупштини. Обавештен од пријатеља о изразима, које је господин предговорник о мени употребио, налазим за потребно, да дам једно веома кратко објашњење: Не реагирам, јер не сматрам за потребно, сматрао бих чак за своје лично понижење да одговарам господину предговорнику због његових ријечи: „Па зар је Српство, зар је православна вера тако ниско пала да је мора да брани рецимо г. Баричевић, а ми Срби да не бранимо“

Потпретседник Војко Чвркић: Господине говорниче, кад сам Вам дао реч, нисам Вам дао реч

да врећате господина предговорника. Опомињем Вас на ред због таквог непарламентарног поступка.

Др. Јанко Баричевић (наставља): Ја ћу, господо народни посланици, одговорити само на релеватни део изјаве господина предговорника, а то је његова тврдња, да сам ја бранио православну веру или православну цркву. Од мене, господо народни посланици, имаде много позванијих и компетентнијих, који треба да узимају православну цркву и православну веру у одбрану. Данашњи мој говор ни у једном свом ставу, у ни једној својој алузији, није био наметање моје одбране ни православној цркви ни православној вери. Указао сам на извесне моменте, на извесне догађаје, који су у вези са православном црквом, а ја ту везу нисам скривео нити сам скривео ту атмосферу и тај амбијент, који говори за то, да се Конкордат под оваквим приликама и оваквим условима не доноси.

Зато молим господу народне посланике, који ми исказују толику част да у својим говорима и моје име спомињу, кад већ хоће да полемишу са мојим наводима, нека добро отворе уши, нека добро саслушају, а најважније је, нека добро разумеју, да им се опет не догоде овакви киксеви и овакви гафови, као што се то догодило господину предговорнику. (Живо одобравање на левици).

Погпретседник Војко Чвркић: Господо народни посланици, има реч народни посланик г. др. Стеван Бубић.

Др. Стеван Бубић: Господо народни посланици, пре него ли пређем на сам предмет ове дискусије, истичем да говорим само у своје лично име и да ћу бити, по могућности, што краћи, тим више што говорим само у своје име, а и уосталом што су већ до сада многе ствари довољно расправљене, а биће још сигурно говорника и после мене.

Господо народни посланици, кад год се приступа једном послу увек се поставља питање, да ли је тај посао нужен и потребан, и ако је нужен или потребан, како треба тај посао да се изведе и које ће резултате он дати. Исто тако као и код сваког посла ово вреди и овде за нас при решавању овог законског предлога.

Господо народни посланици, да видимо да ли постоји каква нужда за Конкордат. Господо, према опћенимом сматрању имаде римокатоличка црква од неких две милијарде особа које на кугли земаљској живе око 350 милијона. Од тих 350 милијона од прилике само 110 до 120 милијона имају уређено питање Конкордата. Остали, скоро више него две трећине, живе без Конкордата.

Господо, имаде од прилике данас око 60 разних држава и од тих 60 држава видимо да само њих око 13 имају уређено питање о Конкордату. Према томе, господо посланици, не би се могло рећи, да је за Конкордат велика нужда. Питање је да ли је он потребан. Са свију страна и од свих говорника могу рећи једногласно је признато, да је Конкордат потребан.

Ја ћу бити слободан да зађем мало у недавну прошлост како се на ово питање гледало после васпостављања српске државе па све до Светског рата. Ми знамо да је тада од прилике тек неких пар хиљада људи римокатолика било у тој новој и васпостављеној држави Србији, према нека два и по милијона православних. Ми видимо настоја-

ња тадашњих одговорних фактора, да су они хтели свакако да и за ово мало људи уреде питање њихових верских односа, да и они могу, према начелима своје вере и верским обредима, своје одношаје уређивати и њима се служити. У том погледу имаде већ 1853 године једна Уредба у којој се, у бризи да се осигура верска равноправност свију житеља, који су били у васпостављеној Србији, загарантовала слобода и равноправност свију признатих хришћанских вера.

Господо, пошто је у тадашњој Србији била православна вера доминантна и пошто је православна вера била у тадашњој Србији државна вера, било је потребно да се то њој на неки начин осигура. И истога дана, тј. 9 септембра 1853 године, када је издат Закон о слободном исповедању свију хришћанских вера, издат је такође и Закон, којим се налаже, да се мешовити бракови могу склапати само пред православним свештеницима.

Одмах после тога, већ 1855 године, пар месеци пре склапања Аустријског Конкордата донела је тадашња влада нови уговор, којим се осигурава припадницима римокатоличке вере место, где ће саградити цркву, затим им се зајемчава издржавање свештеника и уједно одређује гробље, где ће се покопати мртви. Тадашњи римокатолици, пошто их је било мало, нису могли подићи себи цркву, нити су се могли послужити тим законским овлашћењем, те тада то нису ни примили. Догодило се међутим то, да баш то место, које је било одређено за римокатоличку цркву, траже припадници вероисповедања Аугсзбуршког, који су то и добили. Ово је мало изненадило римокатолике, па су они поново тражили по трећи пут, да им се изађе у сусрет, и да им се осигура црква, свештеник и плата за свештеника. Године 1861 излази Закон којим се римокатолицима у Београду, где их је онда највише било, поновно осигурава место за цркву, осигурава плата за свештеника и набављане су чак и црквене утвари, само да се изађе њима што више у сусрет.

Али од овога није било ништа, јер је питање било у свештенику. То је било најтеже питање. Српска влада настојала је, да тај свештеник римокатоличке вере буде под непосредном влашћу српском. Напротив Римска курија је тражила да он не буде тако сувише слободан, него да он, према организацији римокатоличке цркве, мора бити подложен Римској курији преко њеног намесника.

Исто тако хтело се из Аустрије, која је такође имала својих интереса у постављању тога свештеника, да врши утицај, и ради тих опречних тежња, није се у томе питању могло доћи ни до каквог резултата, те су римокатолици опет остали и без цркве и без свештеника.

Међутим та ствар није још увек заспала. Одговорни фактори у Србији увидели су велику важност овога питања и настојали свим могућим средствима да то питање дефинитивно скину са дневног реда. И ми видимо, да се обраћају на нашег великог владика Штросмајера, да он посредује између српске владе и Римске курије да до тога споразума дође. И овај је био приправан да учини све што до њега стоји. Радило се о томе да српска влада одржи што више уплива над тим свештеником и да га извуче испод власти викаријата. Наш велики владика је ово прихватио оберучке, јер је био наклоњен Србији и српском народу и изјавио

је да се он одриче тога викаријата. Кад му је било предложено да тај свештеник треба да потпадне под босанскога бискупа, зашто је ондашња влада имала крупних разлога а нарочито стога, што је хтела, да искључи сваки утицај са стране аустријских власти и њених бискупа на тога свештеника, јер јој је било лакше да тај бискуп буде у Босни, која онда није потпадала под Аустрију, упозорио ју је Штросмајер, да Курија неће на то никад пристати па како се види имао је он право, јер Курија доиста није на то пристала те ни овај покушај уређења тога питања није успео. После тога долази нови покушај из 1866 године, који је такође остао без икаквог успеха. Затим је настао један велики прекид и затишје и то све дотле, док се није догодило нешто, што је морало побудити српску владу да предузме енергичне мере. Не могући, на име, Римска курија на овај начин путем преговора, да дође до свога свештеника, она је настојала, да дође до тога свештеника заобилазним начином и ми видимо, да је у згради аустријског конзулата намештена капела и постављен свештеник и то страни поданик без питања и без знања српских власти. Затим се наједанпут стварају неке жупе у Нишу и Крагујевцу и догодило се то, да се тамо поред позитивних закона Краљевине Србије догађају ствари, које се нису смеле догађати, наиме да римокатолички свештеници поред позитивних закона Краљевине Србије дају благослов мешовитим браковима. Па не само то, него су они прекрштавали децу која су била крштена у православној вери у римокатоличку веру. Те појаве дале су повода и разлога српској влади да предузме извесне мере противу тога и тадашњи Министар просвете г. Андра Николић издао је 1892 године наредбу, којом се позивају све подручне власти, да такве случајеве имају свима средствима да спречавају.

И види се одмах резултат тога. Курија, видећи да неће моћи вршити своју мисију у Србији, коју је такође сматрала као земљу мисионис, опет се обратила на самог владуку Штросмајера, знајући за његове пријатељске одношаје према Краљевини Србији и српском народу да посредује и настоји да дође до неког споразума. Он је то доиста и покушао, али је остало без успеха и опет ради претераних захтева Римске курије.

После тога су се водили преговори са мањим или већим прекидима но све до 1914 године није дошло ни до каквог споразума односно Конкордата између Краљевине Србије и Римске курије, већ је тек те године, 1914, Србија склопила први Конкордат са Римском куријом.

Ја сам ово, господо народни посланици, навео зато, да прикажем, како су све владе и сви одговорни фактори од ослобођења, односно од васпостављања српске државе, настојали да нађу некакав споразум са Римском куријом, који не би био на штету Римске Курије, а не би крњио ни углед српске државе, и да су сматрали Конкордат за Србију потребним.

Из тога следи, да и у данашњим приликама, где су сасвим други односи и где ми имамо поред православних Срба преко пет и по милиона римокатолика, било Хрвата, било других народности, које су течајем времена дошле у ову државу, да је та потреба још и еклатантнија. Неки држе, да би се то могло извршити и једноставним државним законом, као што је уређено питање српске православне цркве. Држим, да би то ишло јако тешко,

макар не би било немогуће, али не би било у данашњим приликама пробитачно. У колико би и могло да дође до споразума између одговорних фактора и управљача наше државе и римокатоличког епископата, не би на то никада пристала Римска курија, јер неће од својих принципа никада одустати, а ја сумњам, да би се усудио и сам римокатолички епископат у нашој држави на то да пристане, обзиром на оне одношаје, који владају између њега и саме Римске курије, и која је сву власт концентрисала у своје руке.

Господо народни посланици, према томе изгледа, да је еклатантна потреба тога споразума односно Конкордата. Али питање је сада, да ли предлежећи Конкордат одговара нашим потребама, да ли је он прихватљив за нашу државу као једну независну државу, да ли он не вређа можда наше позитивне законе, а и питање самог престижа и самог суверенитета наше државе.

Господо народни посланици, кад се овај Конкордат сравни са осталим Конкордатима, ми видимо велику разлику, јер имаде много установа у овоме Конкордату, којих нема ни један други Конкордат. С друге стране имамо у овом Конкордату установа, које питања, о којима третирају, сасвим другачије третирају него многи други Конкордати, који постоје у другим државама.

Ми видимо, да се нашим Конкордатом признаје не само неограничено деловање редовног свештенства римокатоличке цркве, него и свима њиховим организацијама и конгрегацијама у сваком погледу.

Ми видимо, да они имају толико редова, који су такође такође без икаквог ограничења и без икаквог надзора. Колико сам информиран, у самој нашој држави имаде што женских, што мушких неких 60 редова. То је читава једна војска.

Кад ми проучимо овај Конкордат, онда видимо, да се је римокатоличка црква осигурала неограниченим правима не само у верским стварима, него у свим црквеним стварима као и у свима стварима, које су ишта у вези са самом црквом, затим цијелу војску за извођење тих Конкордатом стечених права, а осигурала је и сва средства, која су уопште за то потребна, многа средства на терет државног буџета тј. на терет свих грађана без разлике вере.

Да само споменем неколико случајева.

Осигурала си је разне таксе, разне пристожбе и прирезе, осигурала си је сва добра, која већ сада поседује, осигурала си је чак повратак добара, која су аграрном реформом одузета, осигурала си је повратак оних добара, која су још пре 150 година услед познатих Јозефинских закона одузета римокатоличким манастирима, за које ми данас не знамо где се налазе и у чијој су власти и како ће се та добра установити и ко ће то установити, а осигурала си је чак и субвенцију саме државне власти, и то не по броју житеља или по стварним потребама, као што је то наглашено у другим Конкордатима, него у размеру према свима другим конфесијама, а то је велика разлика. Јер, ако упоредимо број пристаха римокатоличке цркве са онима старокатоличке и евангеличке у нашој држави, онда видимо, шта значи ова пропорција, која се осигурава у доприносу потреба римокатоличке цркве из државних средстава.

Видимо исто тако, да је она себи осигурала права, која ни један Конкордат не дозвољава и у

самим школама, па не само у школама, него у свима културним и каритативним друштвима, па чак и у Соколу и у друштвима за физичко васпитање.

Нема ту никаквих ограничења, а ако их и има, тако су незнатна, да није вредно о њима говорити, а поготову нема никаквих јасних одредаба, како ће се вршити надзор над њиховим радом у свима тим разним организацијама. Поред тога осигурала си је тако рећи неограничено право отварања професионалних школа.

Господо народни посланици, морам да нагласим, да поред ових диференција има у нашем Конкордату и таквих установа, које су директно против државног Устава, односно против суверенитета наше државе. Ја ћу да споменем и истакнем само неколико.

Тако на пример чл. 6 ал. 1 која дозвољава ординаријима, свештенству и верницима пуну слободу непосредног општења са Светом Столицом у црквеним пословима.

Ја наглашавам „у црквеним пословима“, јер је велика разлика „у верским пословима“, који израз употребљава чл. 11 нашег државног Устава, у коме се изричито каже, да ће све признате вере имати везе са својим врховним поглаварима, ако се исти налазе ван граница државе, само у колико то траже духовни прописи појединих вероисповести а и тај начин општења било ординарија, било свештеника или верника прописале се посебним законом. О том посебном закону о начину општења нема у Конкордату ни спомена.

Чл. 8 нашег Конкордата, који говори о прописима и одредбама које забрањују свештеницима римокатоличке вере да, у колико су у активној служби, не припадају ни једној политичкој странци и да се боре у њихову корист, такође се, господо народни посланици, противи чл. 11 алинеја 2 нашег Устава, који каже да припадање једној вероисповести не може и не сме чинити никаква ограничења за стицање и вршење политичких права.

У чл. 13 Конкордата, у коме се говори о кривичној одговорности, каже се да ће се, у случају да се поведе судбени поступак према коме свештенику римокатоличке вере, не само обавестити његов дотични претпостављени ординариј, него каже да ће се имати предложити и оптужба и течајем читавог поступка имаће се обавештавати његова надлежна власт о самом поступку. А с друге стране, ако би владање црквеног службеника постало претњом за јавни мир, грађанске власти ће доставити једино до знања основ оптужбе и истој обратити се за смењивање тога службеника, па ако се црквени старешина увери о кривници, онда ће он поступити. То није ништа друго него мешање у наше законодавство а то је опет повреда нашег Устава и суверенитета наше државе.

Чл. 22 став 1 нашег Конкордата у реченици другој каже, да неће бити даљих експроприација без споразума са надлежном црквеном влашћу. Ништа се не каже какав ће бити тај споразум и ако црквена власт не пристане, да ли ће бити дозвољена експроприација или не. И та установа, па уз то овако неодређена, противи се чл. 22 алинеја 3 Устава, који каже, да је експроприација приватне својине у општем интересу допуштена на основу закона, тј. који наиме говори о самој експроприацији. Овде се говори о приватној својини,

а црква као власник није ништа друго према земљским законима и према општим правним принципима него такође један приватан власник, те као и овај подлежи истим прописима и истим законима. Према томе се и овде јасно види повреда нашег Устава.

Напокон у чл. 33 нашег Конкордата говори се о католичкој акцији, а наш Устав у чл. 13 каже, да не може бити удруживања на верској или племенској или регионалној основи ни у политичке сврхе ни у сврхе физичког васпитања.

Господо народни посланици, ова римокатоличка акција изгледа мало неодређена и ја мислим по ономе што се о раду те акције зна и код нас и у другим земљама, да то није ништа друго него једна маска баш за политичка друштва, која под законском заштитом настоје, да сврате са себе и са свог рада пажњу државних органа. И ова установа је противна данашњем Уставу. (Одобравање на левици).

Господо народни посланици, пита се који су разлози довели, да је овај Конкордат овако испао. Ми знамо да је Конкордат један уговор државе и римокатоличке цркве, где су уговорачи на једнакој нози, ми видимо да тај принцип није одржан, јер изгледа да се са једне стране, наравно са страна Римске курије једноставно заповедало, а друга страна тј. ми једноставно прихваћали. Ја не знам, господо, како су наши стручни људи, који су били упућени у те комисије и који су имали сарађивати на доношењу тога Конкордата, радили и какве су инструкције имали, али свакако је Влада, па ма која била — ова или она која је дала те инструкције као и потпис на Конкордат, — одговорна, јер није дала својим стручњацима неке смернице по којима су ти стручњаци имали поступати. Да се то догодило и да су ти стручњаци барем донекле дорасли повереном послу, никако се не би могао појавити овакав Конкордат као што је овај. Упоредимо само Конкордат малене Краљевине Србије од 1914 године, и велике Југославије, па колика је голема разлика између оног Конкордата и овог. Камо среће, господо, да смо постигли и задржали барем оне услове, које смо имали у оба српска Конкордата, тј. Краљевине Србије и Црне Горе, а куда смо данас отишли добијајући један овакав Конкордат какав ни једна држава па ни најкатоличкија није са Светом Столицом склопила. (Бурно плескање на левици). И није стога, господо, никакво чудо што пре неколико дана „Пестер Лојд“ пише, да је Римска курија постигла такав Конкордат са Југославијом, какав никад до сада није постигла ни са једном државом.

Господо, каже се, да је он био нужен из државних интереса. Ја не видим ни из експозеа г. Министра Претседника, ни брошуре, на коју он упућује, па ни из образлагања досадањих говорника, који су бранили Конкордат, да постоје какви вањски политички разлози, да морамо примити овако тешке услове, који нам вежу руке Бог зна за колико времена. Још мање видим какав унутрашњи политички разлог, јер, господо, таквог разлога уопште нема. (Бурно плескање на левици). Каже се, да је био потребан због изједначавања законодавства римокатоличке цркве код нас и да се покlope границе римокатоличке цркве односно ординаријата Краљевине Југославије који претставља римокатоличку цркву на територији Југо-

славије са државном територијом. Али, господо, то није још довољан разлог, да се овакав Конкордат прими. Каже се, да је потребно, да се он прими унутрашњег мира. Господо, ја не видим, да је он ради тога потребан. Ја сам, господо, онај мали увод направио зато, да покажем, како су Срби и српски одговорни државници били толерантни према римокатоличкој вери и онда, кад је припадника те вере било тек једна шака, а камо ли неће бити сада толерантни кад их имамо у толиком броју и кад сви Срби и добар део браће Хрвата стоји на принципу државног и народног јединства, који се принцип безусловно мора одржати. (Пљескање на левици). Ја мислим, господо, да у томе погледу нема никакве двојбе, јер ми знамо шта су римокатолици, боље браћа Хрвати, који репрезентују највећи део римокатолика у нашој држави, рекли о томе Конкордату.

Знамо сви, да је и Стјепан Радић, који је био вођа хрватског народа, изјавио да он никако неће Конкордат, јер да не да, да његов хрватски народ дође у руке клерикалаца. Исто тако, господо, свима нама је позната изјава г. др. Мачека: да њему Конкордат не треба, да хрватски народ може живети и без Конкордата и да је њему свеједно како ће се питање римске католичке цркве уредити у нашој држави, — јер је, свакако, у том правцу наследио принципе које је имао његов претходник, вођ хрватског народа Стјепан Радић. Па и сам г. др. Степинац је изјавио, да цркви не треба Конкордат, а ако га држава треба, нека га прави. Па кад је тако, господо, онда ја не знам, зашто је било потребно да се овај и овакав Конкордат прими, тобож ради умирења римокатолика, нарочито браће Хрвата.

Господо, било је набачено и питање, да ли је могуће, да ми одбијемо овај Конкордат. Господо, ја држим да то не би било ни први ни последњи пут да се Конкордат одбије. Ми, господо, већ имамо преседана да је у неким државама одбијен Конкордат који јој није био по вољи. Тако, Баденски Конкордат од 28 јуна 1859 године, и поред тога што је био потписан од одговорног заступника државне власти, у оба Дома био је једногласно одбачен, и од тога није било никаквих последица и није било рата између Римске курије и Бадена. Па и сам Аустријски Конкордат никад није био примљен у Угарској. Шта више, он је био тамо привремено уведен за време апсолутизма, али већ године 1861, он је у Угарској био одбачен како у Горњем тако и у Доњем Дому. Дакле, у том погледу имамо и преседана. Али и кад не би било тога преседана, зашто би било потребно, да овај Конкордат уопште дође на претрес пред Народну скупштину, кад не би ту могао бити по њој одбачен, и каквог посла би ми имали с тим Конкордатом? По науци државнога права Конкордат је један уговор и то, како је један од г. г. предговорника казао, један квази-међународни уговор. Сасвим је разумљиво да он у свима ниансама није једнак са међународним уговорима, које једна држава склапа са другом, јер и сами објекти, сами предмети оних питања, која се решавају у једном међународном уговору између две државе, друкчији су него што је предмет уговора између Римске Столице и једне државе, јер први решавају сва могућа питања, а овај уговор решава само верска и црквена питања и питања која су у вези са вером

и са црквом. Дакле, сасвим је разумљиво да је овде сасвим друкчији предмет уговора, али он је ипак и поред тога уговор, баш зато што је уговор, ми га нећемо моћи лако мењати, — као што се овде сугерирало да га најпре примимо, па да га после мењамо, чекајући згодан моменат за то. Ми, господо, знамо, да и у свима другим пословима, кад се у почетку пође рђавим путем, да је после тешко истерати на прави пут. А овде би било то још теже, што је познато да је Римска курија врло непопустљива, да ревностно чува своја права и да никад неће добре воље пристати на неке важније измене и ако би можда и пристала на неке ситнице, да се оне измене, али на неке важније измене никад.

Мислило се, можда, да ће се овим Конкордатом решити и једно друго питање, да ће се задовољити Хрвати, па да се овим Конкордатом уједно реши и хрватско питање. Можда је изгледало да су неки и то имали на уму. Али, господо, ја вам могу рећи, да се овим Конкордатом никад неће решити хрватско питање.

Хрвата се, као што сам већ казао, Конкордат не тиче. Хрватско питање није настало ради Конкордата па га Конкордат неће ни решити. Хрватско питање, браћо и господо, може се решити само законом, редом, праведношћу и тачним примењивањем закона у сваком случају. (Одобравање на левици). Никако не дозвољавати да се закони крше било индиректно било директно. (Гласови: Тако је!) Ако ми тако поступимо будите уверени, господо, да ће се на овај начин хрватско питање много лакше решити него оним путем којим се данас иде, хантирањем до Купинца и Загреба, и могу слободно рећи да таква хантирања ничему не доприносе осим једино што др. Мачека стварају идолом хрватског народа.

Господо, пошто сам изложио све недостатке и пошто сам нарочито упозорио на оне установе које вређају наш државни Устав и повређују наш државни суверенитет, и на неки начин нашу државу стављају у подређени положај према Римској курији, изјављујем, да не могу никакво гласати за овај предлог Конкордата, претпостављајући моју савест и моју заклетву страначкој дисциплини. (Бурно одобравање на левици).

Потпретседник Радисав Вучетић: Има реч народни посланик г. Карло Гајшек.

Карло Гајшек: Господо народни посланици, ни једно питање у законодавном раду садашње наше Народне скупштине није праћено са толико интереса од стране широке јавности као питање Конкордата, који сада лежи пред нама. Издате су брошуре и летци, који критицирају предложени текст Конкордата односно који побијају наводе тих брошура и летака. Сада се нећу упуштати у питању критику Конкордата, него ћу изнети неколико слика, које илуструју одношај Римске Столице према Словенима, а према нашем народу напосе. Пре него што до тога дођем, позабавићу се укратко са питањем о начелном односу цркве са државом.

У том односу цркве са државом познајемо три најважнија црквено-политичка система.

1. Систем паритетне државе. — Полазна тачка тог система је слобода вере и савести. Из Америке преузела га је најпре Француска револуција.

Паритет садржи надвласт државе над верским друштвима. Држава признаје управним или зако-

нодавним путем верска друштва. Она надзирава и чува правилно вршење црквене власти и у интерном самоуправном делокругу. Из права надзора следи и то, да има држава право дозволе, да се креирају нова црквена звања и окружја, има ингеренције на постављења црквених кандидата и одређује њихове припадности, евентуално ограничава цркви право придобивања имовине са амортизацијским законима и црквеним наставницима одузима припадности, ако се држави не покоре.

Католичка црква из догматских разлога забације начело верске слободе и државних паритета, полазећи са становишта да је више конфесија у држави зло.

2. Раства цркве од државе. — Ово је други систем односа цркве са државом.

По паритетном систему црква је подређена држави, али не у целини, него у оном делу, који се налази у државним границама. Држава поштује нарочито кршћанске верске науке као благовест и подупире цркве у набави верозаконских потребности.

Некоје државе сматрају веру за засебно питање држављана и цркви не признају од других друштава различито бивство. Држава нема према цркви никаквих дужности ни права. Ово поимање узето је из науке реформатора.

Црква се сматра за засебно удружење, које уређује властите ствари потпуно самостално. Такав однос постоји у Француској и Белгији.

Бивствено за раставу цркве од државе јесте то, да је црква везана државним друштвеним и уставним правом, и да је у погледу правне особности зависна од државних прописа.

Католичка црква тај систем из принципијелних разлога не признаје, јер је ту потрзана она веза, путем које су обе власти, црквена и државна, током столећа заједно радиле за добробит човечанства.

3) Координациски или Конкордатски систем.

Полазна тачка тога типа црквене политике јесте та, да су обе власти, црква и држава, једна од друге потпуно независне, да свака на своје пољу слободно ради и развија се. Једна има на другој велики интерес и једна не сме другој прописивати границе делатности. Зато је потребно, да се све оне тачке, које интересују обадва фактора, постигну путем споразума, који се склапа у облику уговора, који се зове конкордат.

Могуће су комбинације ових трију система, зато наш на бази паритета израђен Уставом не искључује ни конкордат.

Позната је чињеница, да је 28 јуна 1917 године нови црквени законик *Congregatio iuris canonici*, који је ступио на снагу 19 маја 1918 године, баш за време најљућег рата, којег је икад свет видео, цео католички свет поздравео. Пракса је казала, да извођење овог законика није после промене лица разних држава нашло неких нарочитих потешкоћа, што нарочито показује сретну и плодносну политику Свете Столице, која се нарочито очитује у целој врсти конкордата, који су били закључени после рата.

Конкордат је дакле закон црквени и грађански, по коме једна земља уређује питања, која уједно интересирају и цркву и државу, али закон, који има пуноважност једног уговора између црквене и грађанске врховне власти.

Конкордати су се склапали још у XII веку уопште зато, да би се коначно одстранили сукоби између цркве и државе, и да би се повратила порушена хармонија између та два друштва, која у прављају највећим интересима човечанства. Али се нису склапали увек за то, него је било и биће конкордата, где и није било сукоба. Они су се склапали још и да би се спречили сукоби и да би се створило једно перманентно стање мира и задовољства у цркви и у односној држави, а у интересу верника и саме државе.

Највећа корист од конкордата лежи у томе, што се једнострано захтеви преобразују у контрактуалну обавезу сличну другима, које се склапају у међународним уговорима. Како год биле у теорији обавезе државе према цркви као друштву, у пракси оне постају јасне и трајне, кад се завију у облик билатералног уговора, са којим држава узима на себе извесне обавезе према трећим лицима.

А исто тако, како год било апсолутно право црквеног друштва на плаћање својих достојанственика, на управу својих имања, на надзор својих верника, вршење се тих права ограничава и заокружава сталним обавезама и концесијама према држави у конкордату, који врховног шефа цркве везује према појединим политичким народима. Између државе и цркве постоји једна као заједничка граница, постоје такозвани мешовити послови, који се несумњиво тичу једнога и другог контрахента, такви су мешовити послови: црквено власништво, богомоље, плате и разна примања црквених лица, световна права и привилегије секуларног и регуларног свештенства, уређење јавног богословља и друго. За све ово и сличне предмете боље је да се држава поравна са црквом, односно у нашем питању са врховном главом католичке цркве, него ли да се решење оваквог важног питања препусти увек лабилној и једностраној процедури законодавног тела.

Конкордати су дакле под извесним условима моћно сретство пацификације и сређивања, а то нарочито доказује њихова историја.

Кад би конкордати били анахронизам, имало би се држати, да се у толико мање склапају у колико је напреднији век био независнији од црквених утицаја. Напротив, колико се више приближујемо новим временима, кад се држава скоро у својој omnipотенцији и младеначкој дрскости диже против цркве, толико више конкордата бележи историја.

Погледајмо их летимице!

Пре XVIII века немамо више него пет или шест конкордата. Први типични конкордат јесте Вормски, склопљен 23 септембра 1122 године између Папе Каликста II и немачког римског цара Хенриха I тако звани *Ratum Calicstinum*, којим се је поравнао вечити спор о инвеститури, чија се драматична и кулминациона криза била одиграла 45 година пре тога, године 1077 у Каноси.

По овом конкордату цар се одрицао духовне инвеституре бискупа и опата са прстеном и бискупским штапом, а Папа је са своје стране пристао да цар удели бискупима световну инвеституру са жезлом у знак чисто световне, а не духовне власти.

Након овог знаменитог поравнања између цркве и државе протече 166 година без конкордата све до оног 1288 године, склопљеног између португалског епископата и краља Диниса.

Врло знаменит је први конкордат Свете Столице са Француском, склопљен 1516 године између Лава X и Фрање I, а потврђен у V Латеранском сабору.

По овом конкордату краљ би добивао право презентације бискупа Папи, који би га потврдио, а Папа је могао да постави бискупа и без краљеве презентације, кад се краљ не би својим правом благовремено служио.

Након великих расправа још из Костничког, Базелског и Ферарског сабора између Папе и немачких царева склопљен је 17-II-1448 године у Бечу конкордат између Папе Николе V и цара Фридриха III и овај конкордат је постао као нека врста црквеног законика за целу Немачку до најновијих времена.

По овоме конкордату у избору бискупа нико се није смео мешати, али је Папа имао право потврде, а могао је по савету кардинала и именовати способнијег кандидата, него је било изабрано лице.

Имамо још конкордат односно Чешке, склопљен 1630 године, између Урбана VIII и Фердинанда II и тиме смо исцрпили све конкордате из XVIII века. У овом се веку склопило 12 конкордата.

Тако смо стигли на XIX век, на век народности, који је почео са реакцијом, а докучао са либерализмом кроз револуцију.

XIX век се може назвати веком конкордата.

За исти би се имало држати, да ће конкордате заменити унутрашњим уређењем црквених послова у појединим државама; али, напротив, црква је у XIX веку склопила највише конкордата. Ако се изузму неки мањи уговори, имамо у XIX веку 28 конкордата, а са оним, који је склопљен на почетку нашега века са Краљевином Србијом 29 конкордата.

Да споменем овде само оне конкордате, који се тичу земаља наше садашње државе: године 1855 склопљен је конкордат између Аустрије и Свете Столице, а године 1881 опет са Аустријом за Босну и Херцеговину, а највише нас интересују последња два, тј. конкордат склопљен 18 августа 1886 између Црне Горе и Свете Столице посредовањем бискупа Штросмајера, и онај из године 1915 склопљен између Његовог Величанства Краља Петра I и Папе Бенедикта XV.

То је био последњи конкордат за време светског рата. После светског рата до данас закључено је 11 конкордата, почевши од године 1922 са Летонском, Баварском, Пољском, Литванском, Чешком, Румунијом, Италијом, Пруском, Баденском, Немачком и Аустријом. А овај сада са Краљевином Југославијом, највише по жељи Његовог Величанства пок. Краља Александра I.

Главни је разлог да смо склопили конкордат тај, да буде то једна етапа на нашем путу ка једној слободоумној правној држави и да буде сретство помирења југословенског католичког дела народа, пошто друге вероисповести већ имају своје верске законе, као и то, да буде јасан и видљиви знак равноправности, објективности и, рецимо још боље, духа праве толеранције ове наше младе у верском погледу мешовите државе.

Господо посланици, наша је држава донела у 1929 години Закон о Српској православној цркви, а 1936 о Муслиманској верској заједници; а пре тога сличне законе за евангелистичку цркву и за Јевреје, а римокатолици, којих има у држави преко 5 милиона или 37%, до данас још нису имали свога закона, који би уређивао њихове односе према

нашој држави. Због хијерархичне централизације, компактности, знања, духовне живости и активности католичка црква сачињава најистакнутије, најјаче, најпродуктивније етичко религиозно друштво на свету, а Папа — шеф тога друштва, један је фактор кога не могу ни некатолици — а то се од дана у дан све боље види — игнорисати, али ни омаловажавати.

Кад је први конзул Наполеон Бонапарта, млади победитељ старе Аустрије и европске коалиције, коме нико и ништа није могао да одоли, који се 1801 године налазио у пуном жеку на путу ка царском престолу, кад се тај Бонапарта, ученик енциклопедиста и волтеријанац, решио да започне са Папом преговоре за Конкордат, позвао је к себи опуномоћеног министра и рекао му: пођите у Рим и преговарајте са Папом као да има 200.000 војника. Познат је случај последњих дана, како је дочекан кардинал Пачели у Паризу од 400.000 људи.

Сад још неколико речи о томе, како је Папство поступало са нама Југословенима.

Повластицу богослужја на старом народном језику није ми познато да би Папе дале било ма коме другом народу, сем нама па ни немачком ни француском. Тај привилегиј Јужних Словена опет је потврђен у прилогу Конкордата од 25 јула 1935 године. Папа Иван VIII, Хонориј III и Гргур VII нису оставили рђаву успомену у нашој историји. Њима дугујемо интернационално признање и српске и хрватске круне, као и повластицу старословенске службе Божије. Па ни доцније Папе, као Никола V, оснивач Завода Св. Јеронима, Сикс V, Урбан VIII, Иноцент X и XI нису били непријатељи нашега народа. Римска црква, колико су времена дозвољавала и колико су дозвољавали огромни утицаји јачих народа, не само није према својим југословенским верницима била непријатељски расположена, него се је, напротив, према њима владала у границама могућности као брижљива мајка, с обзиром на њезин универзални положај.

Два пута је нашем народу спасен Дубровник интервенцијом Св. Столице. Прво је, на сам глас да Пије II долази да се затвори у Дубровник, да би га лично одбранио од Турака, што би неминовно било проузроковало јаку Млетачку и можда свехришћанску интервенцију, силни освајач Цариграда узмакао са дубровачке границе. А 1570 године, кад је Млетачка Република била решила да заузме Дубровник или да га принуди да се придружи Светој Лиги против Турака, опет један Папа, и то Пије V, одвратио од Дубровника опасност и са уговореном неутралношћу омогућио Дубровнику сјајни духовни развој у XVII веку.

У најновија времена имамо сведочанства Штросмајера, Рачкога и многих других наших великих људи, да се Света Столица према свим Југословенима владала са пуно благонаклоности, а нарочито према католичким Хрватима и Словенцима. Лав XIII био је не само благонаклон, него, може се рећи, и одан Словенима а напосе нашем народу. То је он често и на делу доказао. Енцикликом Grande Mundus 1883 године прославио је као нико никад наше свете Апостоле Тирила и Методија и наредио да се њихов благодан свечано слави у свима земљама.

Бискупа Штросмајера не само да је дубоко обожавао, него га је још и питао за савет скоро

у свима важнијим пословима, који су се односили на словенство од велике Русије до мале Црне Горе.

У историји црногорског конкордата огледају се као у једној синтези сви наши односи са Св. Столицом. Од првог почетка је Аустрија настојала осујетити тенијалну иницијативу Кнеза Николе и бискупа Штросмајера. Требало је даномично освајати позицију за позицијом. Аустроугарска је нарочито стрепила због одзива што ће конкордат имати и у околним земљама српско-хрватским, у Албанији пак и у самој националној идеологији Југословена. Требало је по мишљењу Аустроугарске подићи кинески зид између православља и католицизма. Кад се је најзад све сретно свршило — а Штросмајеру иде највећа заслуга за црногорски конкордат — кад је Јован Сундечић православно свештеник потписао за Црну Гору знаменити пакт и кад је каснији Папа поставио Франевца Шимуна Милиновића за барскога надбискупа, једног од највећих поборника народног јединства, апостолског човека, тада се догодио још један епизод тој подземној борби: Мисали за старословенску литургију „изгубили су се“ на путу из Рима у Бар. Аустријска полиција дала је на име налог да се секвестирају и никад више се нису пронашли.

Нећу да се повраћам на Свето-јеронимско питање, нећу да се задржавам на титули Примас Србије, коју је 1902. године барски надбискуп освезио у пркос опозиције Аустроугарске дипломатије. У свим тим случајевима је Света Столица била на нашој страни. А Папа Бенедикт XV, који је закључио конкордат са Краљевином Србијом 1915. године, у ратно време, на све могуће начине показао се дарезљив и предусретљив према нашим православним избеглицама из Србије.

Господо, овде сам укратко оцртао црквено политичке системе, односе цркве према држави, те нарочито однос разних Папа према Југословенима. Из свега тога произилази, да је Ватикан у историји увек водио бригу о нашем народу, те је подупирао у великој мери његове тежње.

Из свега наведеног произилази, да Ватикан нема никакве зле намере према нашој православној браћи већ и са обзиром на универзални положај Римокатоличке цркве. Где год је у историји било неких сукоба са државном влашћу, увек је Ватикан гледао, да се сва спорна питања реше на миран начин и без великог узбуђења. То видимо и у последње време у Немачкој.

У нашем предложеном конкордату образложена су сва крупна питања која би могла довести до неког криво тумачења, али ако упркос томе још имаде таквих пасуса, који би се могли на нашу штету тумачити, то ће се ова питања изравнати споразумно договореним тумачењем, јер Св. Столица сигурно не жели борбе са појединим земљама, него жели да се таква питања реше на обојстрано задовољство. Зато предлагем, да гласате за предложени Конкордат. (Одобравање и пљескање на десници).

Потпретседник Радисав Вучетић: Реч има народни посланик г. Бранко Добросављевић.

Бранко Добросављевић: Господо народни посланици, пратећи ток дискусије по овом питању сетио сам се оне: *Doubus litigantibus tertius gaudet*. Двојици који се свађају, трећи се весели, а и оне која каже, да се прави много пута рачун без крч-

мара. Ко је онај трећи који се радује не треба да вам кажем. Знате га. А ко је овај крчмар? Опет и њега знате. То је наш народ и у првом реду део хрватског народа. Господо посланици, узимајући реч у овом деликатном питању ја изјављујем да говорим у своје име, и ако по положају друштвеном свештеник, говорим у првом реду као грађанин ове земље.

Најјача потпора државе свакако је добро организована и сређена црква. Тако је то било у Немањинској држави, тако је то било и у предкумановској Србији, и тада су се верска питања лако решавала. То питање у великој Југославији мало је теже и комплицираније, јер је у Немањинској и предкумановској Србији православна вера била и државна вера, док у Југославији имамо девет законом признатих вероисповести, па је немогуће и помишљати на државну веру. Зато наш Устав предвиђа те околности и каже, да су пред законом све вере једнаке.

Дакле, верски проблем свакако је био увек осетљив, а нарочито у овако тешким унутрашњим приликама тај проблем постаје још тежи.

Уз милионе православних, имамо милионе католика, те леп број Муслимана, као и других вероисповести. Зато ово питање Конкордата не можемо сматрати да може бити само питање католика, или питање друге које вероисповести, него је то питање свих грађана ове земље, то је опште државно питање, и немогуће је ићи оним путем како велики песник Његош каже „две ће вере у крв запливати, биће боља која не потоне“. Највећа је грешка нас свију, како малих јавних радника, тако и оних одговорних, да се ово питање третира и гледа кроз партијске наочаре, да се ово питање одмерава партиским мерилом. Јер, господо, има питања која се не могу мерити овим мерилом.

Знали смо ми у питањима секундарне важности, па и у питањима примарне важности бити једнодушни, па зашто и у овом питању не би били једнодушни. Па и неки дан изгласасмо задружни закон скоро једногласно. Војне буџете годинама доносимо без дискусије и једногласно па зашто да и по овом питању слично не би поступили и послушали, по мом уверењу, глас савести скоро свих нас и овај и овакав Конкордат одбацили.

Овде се толико пута апелирало од стране више говорника на савест, и ја мислим када би могли по нашој савести одлучивати, да би свима било јасно каква би судбина била овог Конкордата. Када би ово било онда би по моме мишљењу многа господа која су огорчено и грлато говорила о овом Конкордату мислила сасвим друкчије.

То је оно што истичем по овако деликатном опште државном питању. Морало би бити савести, и другим мерама се мерити а не партиским.

Сада дозволите, господо посланици, да пређем на саму ствар. Обзиром на то што сам православно свештеник, не држим нити умесним, нити опортуним да залазим у детаље по овом питању него у пар речи у општим потезима изјаснићу се по том питању. Како са једне тако и са друге стране имадемо другова и упућенијих и позванијих, имамо професора, имамо стручњака-правника и дипломата који су се до сада осврнули на саму ствар, и који ће се сигурно осврнути током даљње дискусије.

Како црква тако и држава божанске су установе. Чланови једне установе су чланови и друге. Бог није творац само човека него и друштва. Чла-

нови државе као и чланови цркве морају имати међу собом нормиране, регулисане односе као и према држави. Делокруг цркве је самосталан и различит од делокруга државе. Циљ је цркве вечно добро човека а државе временито. Са тог гледишта разлике су се и разне теорије како има да се односи црква спрам државе. Тај однос може бити тројак и то: или је црква према држави подређена или је с њом у потпуној колаборацији-сарадњи или је над државом. Ово задње становиште, становиште је римске цркве. Најужа сарадња на једној ноzi и за пуну колаборацију у највећој хармонији је становиште православне српске Светосавске цркве, а о оном трећем у овом нашем случају држим непотребним говорити.

Из овакових погледа на саму ствар дошло је услед разних борби до Кавуровог начела — слободна црква у слободној држави, какво је стање у Француској и у још неким државама.

Господо народни посланици, да пређем на саму ствар. Конкордирати значи губити. Конкордат се склапа са католичком црквом, која учи још од IV века, да грешна заједница људи — држава, треба да служи цркви. Знам расположење овога Дома и сви стојимо на том становишту да је Конкордат потребан, али сада се поставља друго питање: када правити Конкордат, какав, и је ли он сада нама тако нужан и неодгодив? Жао ми је што не схваћам и не разумем форсирање Конкордата баш у овим приликама нашег унутрашњег неконсолидованог стања. Не схваћам која је то општа државна потреба и невоља која баш сада неодгодиво захтева ратификацију овог и баш оваквог Конкордата. Двадесетогодишњи верски живот у држави показује нам да Конкордат није ни тако хитан ни неодгодив. Кроз ових двадесет, управо деветнајест година заједничког живота, католичка црква и те како се добро осећала у нашој држави. Могу непристрасно рећи да је много пута била ако хоћете и фаворизирана. Коадјутор загребачког митрополита Преосвећени г. др. Степинац, пре пар месеци, у нашој јавности сам је изјавио да Конкордат није баш тако потребан. Католика и држава има више без Конкордата, него са Конкордатом. Све су то чињенице, које обзиром на данашње стање препоручују недоношење сада, а нарочито оваквог Конкордата. Када се знало да у нашој држави има велики број разних вероисповести, мирне душе могу рећи, да су водећи кругови учинили велики пропуст, и те како се огрешили, што нису донели један општи интерконфесионални закон, па онда правили законе за поједине вероисповести, и тада донели Конкордат као и друге верске законе и Уставе, који би били у пуној саобразности и сагласности са постојећим општим државним законима. Такви закони, који би те односе регулисали, свакако не би смели бити у противности са постојећим државним законима — интерконфесионални закони. Ако се хоће да дође до верског и грађанског мира, само је тај пут и ни један други. Чуван је као највећа тајна а шта значи та мистериозност не треба истицати. Конкордат је потписан пре две године. Знам кад је био министар правде г. Ауер, да сам био тада пар пута у Министарству правде и тражио текст Конкордата. Тада ми је речено, и на леп начин сам одбијен, да није умножен и да имају свега два примерка. Кад је дошао за Министра правде г. др. Миле Мишкулин, браниоц данашњег Конкордата, онда сам питао и њега: господине Мини-

стре, могу ли добити текст Конкордата, а он ми је одговорио чисто доброћудно: „Попа, добићеш га онок јутра, када будеш требао за њега гласати.“ Текст Конкордата добили смо пре пар месеци нередовитим путем, и разговарајући о истом са друговима посланицима, један ми друг са левиче рече: „Ово је анексија Југославије по фашистичкој Италији“, а други друг са деснице: „Да се у овоме Конкордату тражи више од суверенитета југословенске државе него што је то тражио ултиматумом барон Бертхолд 1914 године од малене Србије с том разликом само што је Бертхолд за собом имао армаде, топове, тенкове итд. централних сила, а за овим Конкордатом стоји опет, не треба да спомињем, чија армада.“

Овим Конкордатом тражи се што већи утицај католичке цркве на школу, на војску на Соколство итд. итд. Католичким свештеницима овај Конкордат осигурава више имунитета него што га имамо ми посланици, а што је најглавније и по нас и по државу изискује велике финансиске жртве, које треба да поднесу сви грађани који ће бити оптерећени, итд. итд. Све то не може донети мир, задовољство и спокојство југословенским грађанима. Ми свештеници имамо обичај да кажемо: небојмо се оних који убијају тело него оних који убијају душу. А овим Конкордатом има на много места да се убија и дух. Запитајмо се што значи деполитизација свештеника? Значи анационализација. (Један глас са деснице: А, то те боли!). Не боли то мене, пријатељу. Српско свештенство гинуло је за државу, борило се и ножем и камом и крстом и свим другим поред тога што се борило стално живом речи. Владике црногорске били су господари и војводе Црне Горе. И католичко свештенство и те како је активно сарађивало са народом а сад се овим Конкордатом тај рад одстрањује по жељи Римске цркве, што значи: радити за универзалну моћ Папства а не своје државе.

Не слажем се са тим да овај Конкордат треба да примимо па да касније ревизијом бољи добијемо. Лакше је болест предупредити него лечити, лакше је зло онемогућити сада него касније. Било је изјава од људи који су били на одговорном месту и који се надају да ће на такво опет доћи који су ми казали: „у нашим је рукама нож и погача и шта ће нама две стотине Швицараца када нам није могла ништа армада Виљемова“. Такви су у горкој обмани.

Ратификацијом овога Конкордата исти постаје уговор а ми смо земља која се поноси тиме што своје уговоре одржава.

Напред споменуто интерпретирање те господе није тачно. Видимо ми муку Хитлеровске Немачке, муку католичке Пољске по овим питањима и уверен сам, да ако дође до ратификације овог и оваквог Конкордата, ни у сну не можемо замислити у каквом ћемо се положају налазити кроз коју годину под пуном применом оваквог Конкордата. Министарству правде, просвете, финансија итд. требаће армада нових чиновника и одељења, која ће решавати само захтеве Римске курије.

Човек се мора згранути над површношћу третирања овог питања. Не могу да верујем да је истина оно што посланички друг г. Банић рече неки дан у одбору, да Конкордат није проучио ни сам Министар правде г. др. Ауер и да је носио у Рим на потпис мачка у врећи.

Не заборавимо да се данас третирамо као *partes infidelium*. Разни редови калуђерски, и мушки и женски, велики капитал римске цркве, агресивност исте испољиће се у пуној мери на раду *ad maiorem Dei gloriam* ректе Ватикана и Свете Столице. Тек тада ћемо видети како ће изгледати та наша консолидација и унутрашњи мир.

Католичка црква дефакто имала је и до сада уз нашу познату широкогрудост сва та права која Конкордат тражи али није могла нити је смела бити агресивна. После ратификованог Конкордата ситуација се сасвим мења и други су наступи. Као православни свештеник нећу да говорим о овоме, него сваки себи дедукцијом нека изведе, коме је позната историја, агилност, организација и моћ католичке цркве.

Говорећи о ратификацији Конкордата безусловно се морамо задржати на чињеници и метнувши руку на срце казати: „овде Конкордат ратификују православни Срби, те муслимани а за наше грађане католичке вероисповести. Већ тај моменат био би одлучан да се ратификација истога одбије. Конкордат се тиче свију нас као грађана али свакако у првом реду католика. Рећи ће се: па и Хрвата има за ратификацију у овоме Дому а и против ратификације. Ја браћу Хрвате посланике држим да нећу увредити ако кажем, да гро Хрвата који су такође и те како претставници хрватског народа, нису у овоме Дому. Хрвати су по овом Конкордату дезинтересовани и већина их је, како у Парламенту, тако и ван њега, а и велики број њихових свештеника против овог Конкордата.

Хрватско питање, тко мисли путем Конкордата решити, љуто се вара. Хрватско питање може решити само ред, мир, ауторитет власти и поштење. Нажалост, ми Срби из Савске бановине зато незнамо. Сомеркениг, који прекјуче на белом коњу јаше, не изјашњава се о Конкордату. Не тиче га се. Ако га ратификујемо — биће противу њега, ако га одбијемо — биће за њега. И у његовој домени, мислим Сомеркениговој, вређају се задње две године национални, династички итд. осећаји нас Срба из тих крајева, а вређамо се нажалост канда и овде, јер се третирамо као обичан кусур за изравњавање рачуна разних канцеларија и разних политичких величина.

Ја сам из краја где је Срба више добровољаца било у југословенским легијама, него у армијама Франц-Јозефовим. Примера ради наводим да у моме срезу, кога имам част заступати, има око 1500 добровољаца. Тражимо реда, кога нема сада, и све ће добро бити. Недамо се третирати као грађани не знам кога реда, нити као гости оних крајева и тражимо не само пуну грађанску, него и верску равноправност, која нам се овим Конкордатом као грађанима одузима. (Антон Видец: Шта се одузима?) Немој, Видецу, да упадаш, ти си ветеринар, ти не знаш о томе ништа!

Не могу а да се не обазрем и на овај моменат. Ако је статистика истинита да у Југославији имаде данас 50% православаца. (Сава Микић: Има 51½%!) Ја сам био скромнији па сам рекао 50%. Уверен сам да су сви ти православци, осим нажалост нас овде, противу оваквог Конкордата, а то значи не само релативна већина него апсолутна већина. Уверен сам да су сви грађани Срби без обзира на професију стопроцентно против оваквог Конкордата, па би у интересу мира, реда и консолидације земље, морали о томе повести рачуна.

Ја не видим какови, било државни, било национални, а поготову партијски интереси захтевају овакав Конкордат. Стварност говори противно.

Није Светосавска српска православна црква у опасности. У опасности је мир грађана и љуљају се темељи државе. Вама, којима је позната не историја црква него историја света, најбоље је познато шта значи верски мир, који нам нажалост овај Конкордат не осигурава. Не заборавимо да је римска црква *eclesia militans*. Не заборавимо улогу Светосавске православне цркве у животу нашег народа. Потсетимо се само што је за наш народ у најцрњим данима значила Пећска Патријаршија и уопште Српска црква. Никога овде нећу увредити кад кажем да је ова држава у 90% процената чедо Српске цркве и да ће је она после свих понижења у деведесет од сто и одржати.

Господо народни посланици, Конкордат се прави према приликама. Нема правила — обрасца за Конкордат. Рим гледа да изабере најповољнији моменат за себе и изабрао га је у овом нашем случају благодарећи, благо речено, дезинтересману одговорних државника. Ту грешку на нама је да исправимо. Цела је земља упрла очи на нас и очекује да тај сињи терет са ње скинемо. Није харангиран наш народ против Конкордата, нарочито у западним крајевима наше државе. И Хрвати и Срби осећају се инстинктивно депримирано, осећају да прети земљи нека опасност. Источни наши крајеви могуће да замашност овог питања не осећају у толикој мери, али ипак осећају и те како осећају. Господо, руку на срце, па и ми сами смо и те како депримирано и са једне и са друге стране, који то дубље посматрамо. Ни једно питање није било деликатније, нити је било теже, а по моме мишљењу ни судбоносније. На јучерашње догађаје код Саборне цркве не смем ни помислити и још не верујем да су стварност.

Колико год сам могао нисам се упуштао у изношење становишта, учења итд. другог овде контрахента тј. Свете Столице. Океани крви човечанства у борби са тим другим контрахентом проливени су, итд. итд., о томе нећу да говорим дочим у историји православља таково стање скоро је непознато. Ако је било борби, било је кратких и без великих и тежих последица.

Ако је историја учитељица живота морали би смо знати удесити равнање и држање по овоме питању. Знамо да је *historia Concordatum historia dolorum* т. ј. историја патњи, могло би се превести историја болова, или историја варки, али у ствари најбоље је речено историја патњи.

Предлог овог Конкордата има да се надопуни једним чланом, наиме да све што се даје католичкој цркви има се дати и православној цркви и да се мало и ми православни тим задовољимо. Немогуће је да два тела на истом месту и у исто време могу постојати. Организација Римске цркве сасвим је друкчија него ли што је организација православне цркве. Различити су циљеви. Црква православна нема нунцијатура, нема претензија да буде господар целог човечанства; она је црква народна и национална. У држави имамо девет законом признатих вероисповести. Према Уставу су оне једнако у свему третиране. Три су најбројније и најважније, од којих ево једна треба да буде и над државом. Али једна земља, а два господара нити је било нити може бити. Ми не смемо заборавити борбу једнога Наполеона са Римском Столицом, једнога Наполеона који је имао за собом

цео француски народ. Ми не смео заборавити ни борбу просвећенога цара аустријског Јосифа II а не смео заборавити ни више пута споменутога апостолскога краља католичке Аустрије Фрању Јосифа I који је после 10—15 година склопљеног конкордата био присиљен да као најкатоличкији владар, који је носио чак и наслов „апостолски“ откаже конкордат. Треба да отворимо очи пред догађајима који се сада догађају. Запитајмо се идемо ли несвесно и без нужде у Каносу, запитајмо се дубље шта овај Конкордат треба да донесе католицизму у опште и колико нам штете по наш национални и државни опстанак може донети. Бизмарк је казао у својој тешкој борби са Римом надмено: »Nach Kanosa gehen wir nicht«. Без надмености, центлменски, братски, хришћански велам да хоћемо конкордат и то када буде таква атмосфера да се исти закључи, и то такав, који ће грађанима католичке вероисповести потпуно одговарати, а у коме грађани других вероисповести неће ништа наћи што би их запостављало и вређало. До таквог закључења имаће као и досад римо-католичка црква широкогрудно верско третирање југословенске државе где ће јој бити 100% осигуран развистак и моћи ће потпуно слободно и ничим и ни од кога невређано верска осећања исповедати и манифестовати. Мој посланички друг г. Грба дефинисао је данас у свом говору шта је то конкордат, па ево и ја да изнесем своју дефиницију шта је то конкордат. Противно његовој износим ову: Конкордат је антологија и то антологија само од две песме. Једна песма лева о правима Римске Свете Столице а друга песма лева о дужностима југословенске државе. Кад сам разговарао са једним католичким свештеником, који је дубље проучио конкордат, знате ли шта ми је рекао за конкордат? Казао ми је ово: „Ту у око двадесетак чланова малтретира Римска Курија југословенску државу а у десетак чланова југословенска држава нас и то само нас католичке свештенике“. Господо, време је да завршим и завршићу, изјављујући да ћу гласати против предложеног закона о конкордату између југословенске државе и Свете Столице. (Пљескање на левици).

Потпретседник Радисав Вучетић: Има реч народни посланик г. Марко Ружичић.

Марко Ружичић: Господо народни посланици, као свештеник српске православне цркве, дубоко одан Богу и свом роду, пала ми је у део једна деликатна дужност, а то је, да се појавим пред вама, господо народни посланици, у овоме Дому и да узмем реч о једном политичко-државном акту, односно о предлогу закона о ратификацији конкордата са Светом Столицом. Знајући како је и колико је ово питање заинтересовало наше јавно мњење, у каквој се дискусији ово питање расправља у нашој јавности; најзад, знајући какво по овоме питању има гледиште виши клир српске православне цркве, онда морам признати, да ми није баш тако лако у једно исто време бити и свештеник српске православне цркве, родољуб и искрени патриота ове земље и народни посланик свога среза.

Према овој деликатној ситуацији морам се моментано обратити на нашу народну прошлост, нашу историју и на нашу народну поезију, да видимо, има ли сличних примера који би ме могли одвести до циља а да се не огрешим ни о своју националну дужност, ни о дужност свештеничку,

ни о дужност народног претставника свога среза. Дивна песма нашег народног генија „Урош и Мрњачевићи“ најлепше показује правац којим ћу поћи. Мајка Краљевића Марка испраћајући свога сина да каже на коме је царство изрекла је ове свете и узвишене речи:

„Сине Марко једини у мајке
Боље ти је изгубити главу
Него своју огрешити душу“.

И ја, господо народни посланици, схватајући да се те речи не односе само на Марка Краљевића, већ и на све нас, рећи ћу само оно што мислим и осећам као син ове земље, без обзира шта ће ме сутра снаћи, било да Свети Синод Српске православне цркве „примени санкције“ ма у ком облику против нас свештеника народних посланика, ако би се по њиховом мишљењу огрешили о своју свештеничку дужност и гласали за Конкордат, било чак и главу да изгубимо. Дакле, правац нам је дат, и ја ћу са овога места говорити само оно, што сваки Србин треба да каже, без обзира, допало се то коме или не. Заклетва дата Богу и Отаџбини у овоме Дому, да ћу радити онако како ми савест и интерес ове наше лепе земље налаже за мене је светиња, исто онако као што је светиња заклетва дата Богу да ћу вршити своју свештеничку дужност онако како то учи света православна црква.

Једно горуће државно и народно питање, као што је уређење односа наше државе са католичком црквом је једна неопходност управо једна рака рана нашег државног, верског и политичког живота. Од коликог је значаја то питање, довољан је само тај факат, да су све Владе од Уједињења до данас имале учешћа у изради Конкордата између наше земље и Свете Столице, другим речима, то је једно отворено питање југословенске државе које је чекало своје решење.

Ко је крив што је то питање као многа друга привредна и социјална пало у део управо у руке данашњег Претседника Краљевске владе г. др. Стојадиновића, да га он реши, пошто га није нико решио до њега, а верујем да га нико не би решио ни после њега у оваквој политичкој атмосфери, што значи, да би то питање и даље остало нерешено и самим собом стварало и погоршавало и онако несређене односе између браће Срба, Хрвата и Словенаца, што мислим, господо народни посланици, да сви ми то најмање желимо. И стварно истини погледајмо у очи, онакво стање са католичком црквом није се могло и није се смело и даље држати отворено без велике штете по консолидацију нашег унутрашњег живота и сређивање политичких прилика наше земље. Зар то и такво стање није претстављало и зар не претставља жалосну слику прошлости наше државе до Уједињења? Зар то и такво стање не даје слику неспособности и незрелости наших политичара и политичких вођа да ми у својој земљи, у нашој заједничкој домовини имамо, како рече д-р Стојадиновић, 6 Конкордата, односно 6 различитих правних система у католичком законодавству.

Несређеност и неодређеност односа са римо-католичком црквом стварало је и ствара, господо народни посланици, велике тешкоће, како у унутрашњем животу нашега народа, тако и у спољној политици наше земље. Ма која влада, ма какав режим да дође, апсолутно ово се није могло и није смело више трпети, а да се не осети духовна раз-

једињеност, неповерење према нама Србима православно вероисповести од стране браће католика. Да ли је онда неко чудо што се односи са браћом Хрватима искрено и братски нису до сада успоставили, већ чак, шта више, када је овај законски предлог дошао на његово коначно решење, устали су не само они који су га радили и као готов предали у наслеђе данашњој Краљевској влади, већ је устао и виши клир српске православне цркве.

Пре него што пређемо на бившу владу која га је радила иза затворених врата, дозволите ми да се за моменат осврнем на гледиште управе православне цркве. (*Војислав Лазић* упада у реч. — *Михаило Крстић*: Ти, Лазићу, нећеш више у Скупштину доћи и сести у ове клупе! — *Војислав Лазић*: Да ли ћу ја сести, не знам, али ти сигурно нећеш! — *Војко Чвркић* (*Лазићу*): Треба једном да чујете и другог нашег говорника. А ти си од свих режима од ослобођења служио само Петру Живковићу!)

Ја, господо, овде стојим и у чуду се питам, шта је ово? Где смо и шта се са нама збива?

Идеали српскога народа, сва његова духовна прегнућа била су ослободити браћу, ујединити их, створити заједнички дом да под окриљем љубави и братског разумевања они куће заједничку кућу, израђују духовно и народно јединство које је туђин вековима поткопавао и сејао међу њих мржњу и раздор. Ко може то порећи? Ко може порећи херојску борбу српског народа са Аустро-Угарском монархијом, његово самопожртвовање до изнемоглости, његову свету и узвишену заветну мисао: ујединити се са браћом Хрватима и Словенцима. (Одобравање и пљескање код већине. Протести на левици. — *Милан Петковић* нешто додаје. — *Војко Чвркић* (*Петковићу*): Ви сте за Мачека, господине Петковићу, а против сте Конкордата!)

А сада, кад је, хвала Богу, у надчовечанској храбрости српскога ратника то успело, — шта сада? Да водимо борбу између себе, да стварамо верски рат, да сејемо неповерење и мржњу међу браћом, тако да може доћи ако већ није дошло и само јединство ове земље у питање? Не, не, и по сто пута не, тим путем нико не сме ићи, ако жели духовно и народно јединство ове земље. (Бурно пљескање на десници и узвици: Тако је! Живео!)

Српска православна народна црква која је са српским народом поднела све страхоте своје Голготе под геслом народног генија: „Брат је мио које вере био“, „напред за крст часни и слободу златну“ или, „не питам те ко се како крсти“, није могла и није смела дозволити себи да она буде та прва која ствара верску борбу и нерасположење Срба противу браће Хрвата и Словенаца католичке вероисповести. (Одобравање и пљескање на десници). Није смела она бити та, велим, са разлогом што се је она срасла са душом српскога народа, учествовала са њиме у вековним страдањима, давала му снаге и вере у победу, у ослобођење подјармљене браће, а сада све то да гази, да руши.... Не, не, не могу да верујем! То није идеал српскога народа и његове свете православне цркве, то верујем и чврсто сам убеђен да јој је подметнуто, набачено... од кога нека га Бог пита, само знам да није од истинских родољуба ове земље. (Бурно одобравање на десници).

Конкордат као политички правни акт прошао је кроз руке неколико влада, сређен је према специјалним приликама наше земље, регулише односе

наше државе са католичком црквом, спроводи равноправност католичке цркве са осталим конфесијама, па да је само то ипак се мора признати да се у моралном и духовном јединству нашега народа много добија. Приговори од стране управе православне цркве против закључења Конкордата, не улазећи у то колико су оправдани, не дају јој право да се против своје сопствене домовине бори ширећи и протурајући такве брошуре и летке од људи који најмање добра желе овој нашој много напавеној земљи, а тим самим и српској православној цркви. (Живо пљескање на десници). Ако има нешто у Конкордату што православна црква нема у своје закону од 1929 године, јер можда није тражила или није имала потребе да тражи, новим чланом Краљевске владе који гласи: „Сходно одредби чл. 11 Устава о равноправности вероисповести овлашћује се Министарски савет да на предлог Министра правде може путем уредбе са законском снагом дати и другим законом признатим вероисповестима права и повластице које су дате овим Конкордатом римокатоличкој цркви, а у границама учења, традиција и стварних потреба дотичне вероисповести“, даје јој се то право.

На овај начин, господо народни посланици, не може се ни једна вероисповест потужити да је Конкордатом повређена, јер јој се даје право да без икакве борбе и верске нетрпељивости добије оно што до сада евентуално није имала. Ја ипак потпуно разумем бојазан епископата српске православне цркве, да ће римокатоличка црква овим Конкордатом добити сва права равноправности члана верске заједнице и државне помоћи које имају и остале конфесије, а да својим дужностима које се од ње очекују у погледу националног и државног јединства нашег народа неће у довољној мери одговорити, наводећи што је она интернационалног карактера и што се њен поглавар налази ван граница наше државе. Сматрам, да је ова бојазан неоправдана са разлога што држава има право контроле над радом католичког клира као што га има и над радом осталих конфесија. Затим уклањањем штетних и анационалних црквених претставника у колико их буде било, поред дате заклетве да ће радити за државно и народно јединство, наша држава Краљевина Југославија увек ће бити у могућности да стане на пут сваком штетном и разорном раду ма са чије стране такав рад долази. (Бурно одобравање и пљескање на десници). Католичка црква у нашој Краљевини са доношењем Конкордата не само што стиче верску равноправност која је прокламована Видовданским Уставом као и Уставом из 1931 год. већ на себе прима и дужност, са дужношћу и одговорност да ће радити по божанском и земаљском закону, онако како то захтевају интереси наше земље и државног и народног јединства. Сматрам, полазећи од себе и ценећи по себи, да бих изгледао у својим очима смешан, када бих ма у чему својим радом допринео да се наше верске, духовне ствари не консолидују у нашој земљи и не постигне равноправност онаква какву им је сам Устав загарантовао. Тиме, односно доношењем Конкордата, дата реч Блаженопочившег Краља Ујединитеља браћи католицима испуњена је и његова жеља, да све законом признате вероисповести буду задовољене у духу верске равноправности, извршена је. Не могу да замислим да ће ма и један члан католичког клира дозволити себи да својим радом у народу у

верском и моралном погледу, у подизању и васпитању наше омладине, да воли и љуби ову нашу заједничку домовину, нашега младог Краља, послужи непријатељима ове земље, тим самим непријатељима Срба, Хрвата и Словенаца.

Света и узвишена је дужност како свештеника, фратера тако и оце, рабина и свих верских службеника у овој земљи, да својим преданим радом Богу и свом роду пораде на духовном јединству, љубави и братству нашег народа. (Бурно пљескање на десници). Верска борба ма са чије стране долазила, за сваку је осуду, јер се са таквом борбом чини врло рђава услуга нашем народном јединству. Конкордат који је закључен са Светом Столицом један је од најважнијих камена, који је узидан у темеље наше заједничке домовине. А нама је свима вероисповестима у земљи велика дужност и велика одговорност и пред Богом и народом: да искрено приступимо заједничком верском и моралном подизању нашег народа, националном и духовном зближењу, васпитању и подизању омладине у националном одгоју и т. д.

Краљевина Југославија с пуним правом очекује од свих вероисповести признатих у земљи а нарочито од српске православне цркве, која је била и мора остати жижа нашег националног и духовног зближења, да што пре изврше духовно јединство свих наших грађана. Све вероисповести у земљи имају једног заједничког непријатеља против кога морају све снаге употребити, како им се не би десило оно, што данас наша словенска мајка Русија испашта. (Живо одобравање и пљескање на десници).

Жеља је свих честитих Југословена, искрених родољуба ове земље, да се све вероисповести у нашој земљи здруже на заједничком послу и свим силама прегну за потпуно остварење националног и духовног јединства народа. То је идеја која је вековима загревала како Србе тако и Хрвате и Словенце да истрају у својој вековној борби и страдању. Њу мора сваки грађанин ове земље да има на уму и да јој послужи свом снагом, уколико се то од њега тражи. Не буду ли наше признате вероисповести своју верску борбу одстраниле и са пуно воље прегле на посао да братски подигнемо народ и духовно зближимо и отнемо га од туђинског утицаја, онда би сав рад око стварања народног јединства био илузоран. Неслози, неповерењу и општој духовној разједињености нема места у нашем националном препороду, и сваки онај који сеје међу браћом раздор, заслужује највећу народну осуду. (Бурно пљескање код већине).

Толико, господо народни посланици, о улози свих вероисповести у овој земљи, и о гледишту управе српске православне цркве по овом државном политичком акту. А сада ми дозволите да се дотакнем онога времена и оних људи који су радили овај конкордат и завршили као и на данашње њихово држање у Народној скупштини. Из утврђених и свима нама познатих факата јасно је да је Конкордат, закључен са Светом Столицом, завршен за време владе г. Богољуба Јевтића. То је непобитна чињеница од које треба и морамо поћи, ако хоћемо да се ствари поставе на своје место. Само сада по себи намеће се питање свима нама: зашто се тада и у то време, када је г. Јевтић огласио целој земљи да је конкордат приведен крају, не нађе нико побуђен да упита тога г. Јевтића: како је тај споразум са Св. Столицом рађен и урађен и

да ли не садржи у себи нешто што би изазвало верску нетрпељивост. Дакле, опет непобитна чињеница: нико се тада није јавио и нико није дигао свој глас против тога споразума.

Једну велику грешку, која нам се љуто свети, направио је г. Јевтић тиме што када је радио тај споразум са Св. Столицом у Риму, није узео људе са ауторитетом признатим за те специјалне ствари, нарочито делом из православне цркве, јер би нам уштедио бар ову данашњу верску дискусију како у народу тако и овде у Народној скупштини. По свему овоме само би г. Јевтић могао дати тачан одговор, што је дужан и учинити, сем ако не мисли да се њега та ствар ништа не тиче. Господа из Клуба ЈНС сагласна су заједно с Краљевском владом д-р Милана Стојадиновића, да је земљи и нашој држави конкордат најбољи начин за регулисање верских односа са католичком црквом, само што нису за овај већ за неки други, иако је ово њихово дело. Овакво њихово гледиште најбоље илуструје државничке способности и озбиљност таквог рада на челу управе ове земље. Ваљда господа из ЈНС не мисле да ће им се макар кад дати та могућност да поново решавају о Конкордату, јер верујем да би сваки други био урађен са њихове стране ако не горе, оно боље не, поготову када се овако свечано пред очима целог нашег народа и страног света одричу свога рада, повлаче и гласају против своје сопствене ствари за коју су чак и примили одликовање од римског Папе (Пљескање на десници).

Краљевска влада д-р Милана Стојадиновића наследила је многа непожељна наслеђа од бивших режима. И када је она знала и умела, да уз поверење већине народних посланика, уз велику подршку свесног југословенског народа реши толика питања привредног, социјалног, економског и финансијског карактера на корист земље и целог народа, то ће она извршити и ову своју дужност од које нико неће имати никакве штете. Да је то тачно, да данашњој Краљевској влади ни на ум не пада да ствара верску нетрпељивост и неравноправност, време ће ми дати за право, јер ће у кратком времену све вике око овог споразума нестати, јер ће бити задовољна како католичка тако и православна црква. (Бурно пљескање и одобравање код већине). Можда сам ја једини свештеник српске православне цркве, који сам као народни посланик стао на то гледиште, те ћу послужити као спона да уз добру вољу и државничке способности Владе д-р Милана Стојадиновића, буде задовољена и српска православна црква, уколико налази да је то потребно за наше духовно и национално уређење.

Господу са левице највише боли то што г. д-р Милан Стојадиновић већ пуне две године свршава све државне и народне послове на корист целог нашег народа. Поред свих горућих питања наше земље по економски, привредни и социјални живот и т. д. која је Краљевска влада решила, она има да реши и то питање које досада ни једна влада није имала куражи да сврши. То је за господу са левице већ и сувише када нису ништа могли Краљевској влади и поред свих својих свемогућих опструкција нашкодити при решавању осталих питања. Та су господа са левице помислили: а ево сада овога верског питања, ту ћемо сву своју способност употребити и сву своју политичку вештину, те ћемо на неки начин успети да започнемо верску борбу, подстичући верско претставништво српске православне

цркве да устане против католичке цркве. И онда, господо народни посланици, није никакво чудо, када су битку изгубили у народу и у Народној скупштини, што су сада узели српско-православну цркву за место борбе. Догађај одигран у Београду 19 јула о. г. при Саборној цркви, најбоље илуструје, колико су неки претставници српске цркве далеко отишли и постали оруђе партиских агитатора. У име братства и слоге нашега народа, у име милиона узиданих жртава у темеље наше заједничке отаџбине, изјављујем да ћу гласати за предложени Конкордат. (Бурно плескање код већине).

Потпретседник Радисав Вучетић: Реч има народни посланик г. Милинко Милутиновић.

Милинко Милутиновић: Господо народни посланици, кад се пред нама налази Конкордат који је поднела Краљевска влада и за који тражи да дамо свој глас за или против, да дамо свој глас да он буде ратификован или одбијен, ја као сељак, кога је народ изабрао и послао у овај Дом да га заступам, сматрам за дужност да изађем овде и кажем неколико речи просто по сељачки, а не као г. предговорник, који је овде читао и мислио да нас тиме може убедити. Одмах то изјављујем и подвлачим да мене убедити не може, јер ако уме добро да чита шта му други напише, ја умем мислити и говорити по свом убеђењу и савести.

Овај Конкордат, господо, који је пред нама, он погађа страшно наш живаљ и то православни живаљ. Немам ништа противу Конкордата, јер сам за Конкордат али не за овај и овакав него за Конкордат који смо и досада имали.

Г. предговорник и г. Претседник Владе раније рекли су, бацивши прашину, да је Конкор-

дат Јевтићев и како је он вазда неких његових ствари ликвидирао које нису ваљале. Па зашто онда не може и овај Конкордат, ако не ваља, да се повуче?! Па када је г. Претседник Владе све оно што није ваљало одбацио, зашто и овај Конкордат не повуче и врати назад.

Господо народни посланици, та пушка не пали, то је бацање прашине у јавност, јер као год што је Претседник Владе поднео тај Конкордат пред нас и тражи да га озаконимо, тако да га може и повући и одложити да буде исправљен и да се из њега избаци све оно што у њему није добро, па да тако буде задовољена и православна и католичка црква. (Гласови на левици: Тако је!).

Овим Конкордатом, господо, на наш сељачки народ има да се натоваре нове милијарде, а наш сељачки народ погурио се је већ од плаћања, и ви са деснице отворите добро очи за шта гласате. А ја вам кажем и тврдим, иако нас је г. предговорник-свештеник убеђивао како је Конкордат добар и користан, ја сматрам да је требао и да каже ко му је оно написао што је читао овде. Ја изјављујем да ћу гласати противу овог Конкордата. (Одобравање на левици).

Потпретседник Радисав Вучетић: Са вашим пристанком, господо, ја ћу ову седницу закључити, а идућу заказујем за сутра у 8 часова пре подне са овим дневним редом: Наставак претреса извештаја Одбора за проучавање законског предлога о Конкордату, закљученом између Свете Столице и Краљевине Југославије, потписаном 25 јула 1935 године у Ватикану.

Седница је закључена у 22.15 часова.

ПРИЛОЗИ

Господину

Претседнику Народне скупштине

Београд

На основу § 51 Закона о пословном реду у Народној скупштини част ми је доставити Народној скупштини на решење предлог закона о укидању тачке 8 § 33 Финансиског закона за 1937/38 годину.

У смислу § 62 Закона о пословном реду у Народној скупштини тражимо да се овај предлог закона огласи за хитан.

17 јула 1937 године

Београд

Народни посланици:

Александар Лазаревић, с. р., Миливоје Ђ. Исаковић, с. р., Илија П. Михаиловић, с. р., Милован Лазаревић, с. р., Војислав Лазић, с. р., Лука Аврамовић, с. р., Војислав Ненадић, с. р., Анте Ковач, с. р., Др. Драган Краљевић, с. р., Др. Вељко Илић, с. р., Стаменко Стошић, с. р., Иван Мохорич, с. р., Др. Људевит Ауер, с. р., Јован Јовановић, с. р., Милинко Р. Милутиновић, с. р., Радивоје М. Николић, с.

р., Живојин Аранђеловић, с. р., Борђе Петковић, с. р., Љубомир Јовановић, с. р., Растко Петковић, с. р., Др. Бранко Калембер, с. р., Др. Миленко Марковић, с. р., Шукрија Куртовић, с. р., Милан Божић, с. р., Др. Српко Вукановић, с. р., Секула Зечевић, с. р., Радивоје Нановић, с. р., Прота Бранко Пауновић, с. р., Велимир М. Поповић, с. р., Др. Антон Новачан, с. р., Милан Вукићевић, с. р., Коста Димитријевић, с. р., Рудолф Плескович, с. р., Игњат Стефановић, с. р., Ристо Грђић, с. р., Албин Коман, с. р., Мустафа А. Мулалић, с. р., Аугустин Лукачич, с. р., Милан Мравље, с. р., Милован Ђ. Николић, с. р., Мирко Ил. Урошевић, с. р., Др. Драгутин С. Којић, с. р., Др. Светислав Поповић, с. р., Др. Станко Хочевар, с. р., Живојин Јевтић, с. р., Рајко Турк, с. р., Никола Соколовић, с. р., Др. Мирко Дошен, с. р., Иван Прекоршек, с. р., Јово Загорац, с. р., Јосип Цветић, с. р., Милан Курилић, с. р., Милош Рашовић, с. р., Инж. Димитрије Д. Вујић, с. р., Др. Јанко Баричевић, с. р., Коста Алексић, с. р., Миленко Глишић, с. р., инж. Манфред Паштровић, с. р., Јеремија Протић, с. р., Милан Петковић, с. р., Миливоје М. Рафановић, с. р., Павле Гајић, с. р., Ибрахим Сарић, с. р., Јован М. Здравковић, с. р., Јован В. Ненадовић, с. р.

ПРЕДЛОГ ЗАКОНА

О

УКИДАЊУ ТАЧКЕ 8 § 33 ФИНАНСИСКОГ ЗАКОНА
ЗА 1937/38 ГОДИНУ

§ 1

Ставља се ван снаге пропис тачке 8 § 33 Финансиског закона за 1937/38 годину, који гласи:

У Закону о народним школама од 5 децембра 1929 године додаје се после § 93 нов § 93а који гласи:

„Учитељицама народних и домаћичких школа, као и забавиљама престаје служба, када ступе у брак са лицем које није учитељ народних школа. Ако су овакве учитељице односно забавиље испуниле услове за стицање личне пензије, добивају једном за свагда уместо пензије отпремнину у износу једногодишње плате и положајног додатка, а ако нису испуниле услове за стицање личне пензије а имају више од 5 година ефективне учитељске (забавиљске) службе, добивају отпремнину у износу шестомесечне плате и положајног додатка. Служба престаје отпуштањем даном склапања брака. Ова одредба ступа на снагу 1 августа 1937 године.

Ове отпремнине исплаћиваће се из истих буџетских кредита из којих су плаћене и плате и положајни додаци, док се за ово не унесе у буџет нарочити кредит”.

§ 2

Овај Закон ступа у живот и добија обавезну снагу од дана обнародовања у „Службеним новинама”.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Ова одредба тачке 8 § 33 Финансиског закона за 1937/38 годину на првом месту у колизији је са чл. 4 и 21 Земаљског Устава, што је по постојећим правним принципима немогуће и недопуштено. Устав је основни закон, према коме се сви остали закони морају равнати.

Међутим, иако је у чл. 4 Устава казано да су сви грађани пред законом једнаки, ипак је према учитељицама народних и домаћичких школа, као и према забавиљама у погледу склапања брака учињена једна велика неправда. Наиме, њима је забрањено ступање у брак са лицем које није учитељ народних школа. То значи да ове учитељице не могу имати она права која имају сви остали грађани ове земље по чл. 4 Устава.

Ова одредба тач. 8 § 33 Финансиског закона за 1937/38 годину поред тога што је противустановна, она долази и у сукоб са моралом уопште.

Пре свега по црквеним прописима један свештеник не би могао извршити чин венчања, ако би му једна учитељица казала да не ступа у брак са дотичним учитељем по својој вољи, већ по сили тач. 8 § 33 поменутог Финансиског закона. То значи, да за свету цркву ова одредба не може имати важности, већ је потребно да учитељица даде свој пристанак по својој слободној вољи. А сада настаје питање да ли може бити слободне воље онде, где закон забрањује учитељици да се слободно изјашњава у погледу избора свога брачног друга. Ту слободне воље уопште нема, а када нема слободне воље онда ту нема ни брака.

Даље, као последица овога законског прописа наступиће већи број дивљих бракова. Онај број учитељица који не би могао да су уда за учитеље, биће принуђен поменутом одредбом Финансиског закона да ступа у дивље бракове због тога, што јој имовно стање њеног изабраника не допушта да иде из државне службе и да са њим склапа брак. Па зар ни оваква неминовна ситуација не би била у сукобу са јавним моралом?!

Напоследку, када је Устав, чл. 21, институцију брака ставио под заштиту државе, и када се зна да се брак не може склопити без сагласне и слободне воље супружника, онда је јасно да је поменута одредба Финансиског закона у сукобу и са овим чл. Устава, што ни у ком случају не би смело да буде.

Приликом доношења тач. 8 § 33 Финансиског закона за 1937/38 годину законодавац је имао у виду као једини главни разлог тешку покретљивост учитељица које нису удате за учитеља, од чега би трпела штету сама служба. А ми се питамо да ли би нешто боље било када би се једна учитељица домаћичке школе, или једна забавиља удала за учитеља у месту где таква учитељица или забавиља не би могла да службује. Ништа ту боље не би било, настале би исте тешкоће око премештања као и кад би те исте учитељице биле удате за неучитеље, те из овога може се извести да законодавац поменутом одредбом Финансиског закона ни најмање није постигао свој циљ, док јавни морал због овог противустановног законског прописа трпи велику штету.

Са ових разлога молимо Народну скупштину да наведени предлог закона огласи за хитан и даље по Закону о пословном реду у Народној скупштини поступи.

Народни посланици:

Александар Лазаревић и другови, с. р.

(следеју 65 потписи).

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Васиља Костића, народног посланика, на Министра унутрашњих послова о отварању пограничног саобраћаја са Бугарском

Господине Министре,

На основу Пакта о вечном пријатељству између наше Краљевине и Краљевине Бугарске одстрањене су жичане препреке са границе и успостављен је нормални саобраћај између две братске државе. Вама је познато, Господине Министре, да су пре тога биле покидане готово све везе из-

међу наша два братска народа и наше две државе. Ступањем на снагу Пакта о вечном пријатељству између наше Краљевине и Бугарске требало је то неприродно и нередовно стање одстранити и завести нови ред у саобраћају између наша два братска народа. То се и чини на свима деловима наше границе, сем у Срезу царибродском.

Као пример наводим поступак надлежних управних власти у Срезу зајечарском. Не само да је тамо дозвољен лакши дневни саобраћај између пограничног становништва, него у том срезу управне власти дозвољавају поврмени свечани састанак између пограничног становништва суседних крајева. Тако је на Вршкој Чуки 12 јула о. г. дошло до величанствене манифестације између два братска народа. Преко 10.000 становника с једне и друге стране границе нашло се у братском загрљају, манифестујући слогу и љубав између наша два братска народа. Колико ће сличне манифестације стварно утицати на стварање осећаја заједнице између наша два народа, о томе не треба да говорим. Кад је то тако, слободан сам поднети ову интерпелацију и замолити за обавештење:

Шта мисли Господин Министар учинити да се сличан поступак заведе и на осталим деловима

границе, нарочито на граници Царибродског среза, јер је у овом срезу погранични саобраћај исти као и пре склапања Пакта о вечном пријатељству између наше Краљевине и Краљевине Бугарске.

Мисли ли Господин Министар повести рачуна не само о тим идејним и духовним потребама становништва с обе стране границе, него и о крупним материјалним интересима тога пограничног становништва, јер је у интересу самог становништва као и наше Отаџбине да те везе буду што тешње.

Изволите, Господине Министре, и овом приликом примити уверење о мом особитом поштовању.

15 јула 1937 године

Београд

Народни посланик Среза царибродског

Васиљ Костић с. р.